

**T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ ANABİLİM DALI**

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'DE UYGULANAN
MALİYE POLİTİKALARI VE SONUÇLARI (1939-1945)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
TURGAY YARALI**

**DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ ERKAN AFŞAR**

VAN-2021

KABUL VE ONAY SAYFASI

Turgay YARALI tarafından hazırlanan “İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI’NDA TÜRKİYE’DE UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI VE SONUÇLARI (1939-1945)” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY~~ ÇOKLUĞU ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.	
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Erkan AFŞAR Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Başkan: Prof. Dr. Engin ÖNER İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Üye: Prof. Dr. Sabri AZGÜN İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, Erzurum Atatürk Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum	
Y.Üye:	
Y.Üye:	
Tez Savunma Tarihi:	14/01/2021
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum. Prof. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (25/01/2021)

(İmza)

Turgay YARALI

Yüksek Lisans Tezi

Turgay YARALI

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Şubat 2021

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA TÜRKİYE'DE UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI VE SONUÇLARI (1939-1945)

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı yıllarında uygulamaya konulan maliye politikaları incelenmiştir. Ayrıca maliye politikasının doğuşu, gelişimi, amaçları ve uygulama araçları ele alınmıştır. İkinci Dünya Savaşı boyunca uygulanan katı maliye politikalarının sebepleri ve yöntemleri dönemin koşullarına bağlı kalarak değerlendirilmiştir. Tezde savaş dönemi maliye politikaları incelenirken devletlerin aldığı ekonomik kararların siyasal ve sosyal sonuçları olduğu görülmüştür.

Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı yıllarında uyguladığı mali yaklaşımın amacı, “savaş ekonomisi”nin sonuçları ile mücadele etmek ve ekonomik açıkları kapatmaktır. Bu politikalar ekonomi-politik açıdan kısa süreli başarı sağlamış olsa da toplumun bazı kesimleri için ağır vergi yükleri getirmiştir. 1939-1945 yılları, Türkiye için savaşa girmemesine rağmen savaşın etkisinden dolayı, zorlu bir süreç olmuş ve aynı zamanda halk ülkede uygulanan zorunlu politikalara tepkisini yeni siyasal oluşumları benimseyerek göstermiştir.

Anahtar Kelimeler : Maliye Politikası, İkinci Dünya Savaşı, Savaş Ekonomisi, Vergi

Sayfa Sayısı : X+104

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Erkan AFŞAR

M.Sc. Thesis

Turgay YARALI

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

February,2021

**SECOND WORLD WAR YEARS AND THE RESULTS OF FISCAL
POLICIES IMPLEMENTED IN TURKEY**

ABSTRACT

In this study, it has been examined the fiscal policies put into effect in Turkey in World War II years. Also the birth, development, objectives and applications of fiscal policy are discussed. The reasons and methods of the strict fiscal policies which implemented during the Second World War evaluated in accordance with the conditions of the period. While examining the fiscal policies of the war period in the thesis, it has been observed that the economic decisions taken by states have consequences political and social.

The goal of the financial approach applied by Turkey in the Second World War years, struggling with the consequences of the "war economy" and closing economic deficits. Although these policies achieved short-term success in terms of economy and politics, it has brought heavy tax burden for some segments of society. 1939-1945 years, although not entry into the war for Turkey, due to effects of the war, it became a demanding process and at the same time, the people showed their reaction to the mandatory policies implemented in the country by adopting new political formations.

Key Words : Fiscal Policy, World War II, War Economy, Tax
Quantity of Page : X+104
Supervisor : Lecturer Erkan AFŞAR

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ	1
1. MALİYE POLİTİKASININ DOĞUŞU VE GELİŞİMİ	4
1.1. Maliye Politikası nedir?	10
1.2. Maliye Politikasının Amacı.....	12
1.2.1. Ekonomik İstikrarı Sağlama	13
1.2.2. Ekonomik Büyüme ve Kalkınmayı Gerçekleştirme.....	14
1.2.3. Gelir Dağılımında Adaleti Sağlama	15
1.2.4. Kaynak Kullanımında Etkinlik Sağlama	16
1.3. Maliye Politikası Araçları	18
1.3.1. Bütçe.....	18
1.3.2. Kamu Borçlanması	19
1.3.3. Kamu Giderleri.....	21
1.3.4. Kamu Gelirleri.....	24
2. TÜRKİYE’DE MALİYE POLİTİKASININ TARİHİ	26
2.1. Cumhuriyet Öncesi Maliye Politikaları	26
2.1.1. Kamu Gelirleri.....	28
2.1.2. Borçlanma	30
2.2. Cumhuriyet Dönemi Maliye Politikaları.....	32
2.2.1. İzmir İktisat Kongresi Politikaları	32
2.2.2. 1923-1929 Yılları Arasındaki Maliye Politikaları.....	35
2.2.2.1. Kamu Gelirleri.....	36
2.2.2.2. Borçlar	37
2.2.2.3. Bütçe.....	37
2.2.2.4. Maliye Teşkilatı.....	38
2.2.3. 1930-1939 Yılları Arasındaki Maliye Politikaları.....	38
2.2.3.1. Büyük Buhranın Etkileri	38
2.2.3.2. Mutedil Devletçilik Politikaları.....	43

2.2.4. 1940-1950 Yıllar Arasındaki Maliye Politikaları.....	48
2.2.4.1. İkinci Dünya Savaşı Etkileri.....	48
2.2.4.2. Çok Partili Hayata Geçiş Dönemi	53
3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE’DE UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI	
3.1. İkinci Dünya Savaşı’nın Tarihçesi	54
3.2. Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı’nın Yansımaları.....	60
3.3. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Ekonomik Durum	64
3.3.1. Dünyada Ekonomik Durum.....	64
3.3.2. Türkiye’de Ekonomik Durum	66
3.4. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye’nin Ekonomi Politikaları	67
3.4.1. Milli Koruma Kanunu	67
3.4.1.1. Milli Koruma Kanunu Maddeleri ve Yapılan Değişiklikler	69
3.4.1.2. Milli Koruma Kanunu’nun Sonuçları.....	71
3.4.2. Tüketim Kontrolü ve Karne Uygulaması	72
3.4.3. Varlık Vergisi	75
3.4.3.1. Varlık Vergisi’nin Maddeleri ve Yapılan Değişiklikler.....	76
3.4.3.2. Varlık Vergisi’nin Sonuçları	79
3.4.4. Toprak Mahsulleri Vergisi	81
3.4.4.1. Toprak Mahsulleri Vergisi’nin Maddeleri ve Yapılan Değişiklikler	82
3.4.4.2. Toprak Mahsulleri Vergisi’nin Sonuçları.....	84
3.4.5. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu	86
3.4.5.1. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun Maddeleri ve Değişiklikler	87
3.4.5.2. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun Sonuçları.....	88
SONUÇ.....	94
KAYNAKÇA	98
TABLolar LİSTESİ.....	106
ÖZGEÇMİŞ.....	.
LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU.....	.

KISALTMALAR DİZİNİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

ABD

Amerika Birleşik Devletleri

BBYSP

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı

CHP

Cumhuriyet Halk Partisi

DSO

Devlet Sanayi Ofisi

GSMH

Gayri Safi Milli Hâsıla

HDB

Halk Dağıtma Birliği

IMF

Uluslararası Para Fonu

İBYSP

İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı

NATO

North Atlantic Treaty Organization

NSDAP

Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi

SKB

Sınai ve Kredi Bankası

TBMM

Türkiye Büyük Millet Meclisi

ÖNSÖZ

Bu çalışma esnasında danışmanlığımı üstlenmiş bulunan hocam Sn. Dr. Öğr. Üyesi Erkan AFŞAR, kıymetli hocalarım ve her zaman yanımda olan aileme sonsuz teşekkür ederim.

Turgay YARALI

VAN, 2021

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı yılları, ülkemiz için oldukça zor koşullar altında geçen bir döneme tekabül etmektedir. Her ne kadar Türkiye savaşın fiziksel olan tahribatından korunabilmişse de ekonomik ve sosyal tahribattan korunmak o kadar kolay değildir. Özellikle her an savaşa girilecekmiş gibi büyük bir ordunun ayakta tutulmaya çalışıyor olunması ekonomik kaynakların üstünde oldukça ağır baskılar yapmıştır. Tüm dünya savaşta olduğu için ticaretin (hem ihracat hem ithalat) sekteye uğraması, gelişme için yapılan yatırımların aksaması ya da hiç yapılmaması ve gerekli ara malların ülkede üretilmiyor olması, makine eksiklikleri ülkenin duraklamasına neden olmuştur.

Günümüzde devletlerin ekonomik veya politik kararları aynı zamanda geleneksel tutumları ve bahsi geçen tüm bu eylemleri de düzenlemekte olan hukuk kurallarının meydana getirdiği düzen bireyin ve dolayısıyla da toplumların ihtiyaçlarını karşılamak için düzenlenmiştir.

İktisat politikalarının bir aracı olan maliye politikaları pek çok farklı görüş tarafından farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Genel olarak maliye politikası devletin belli olan ekonomik ve sosyal nitelikteki hedeflerine ulaşabilmek için harcamalar ve kamu gelirlerinin yaptığı yönlendirme ve ayarlamalardır. Bunlar çeşitli vergiler ile kontrol altına alınma veya teşvik ve krediler ile yönlendirme şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Bir ülkenin ekonomisini, kurumsal yapısını, gelişim sürecini değiştiren olguların biri hiç kuşkusuz ki savaştır. Kamu harcamalarının gerçek artış nedenlerinden biri de savaş ve savunma harcamalarındaki artışlardır. Söz konusu ülke savaşın içinde olsun ya da olmasın, yaşanan süreç ülkelerin ekonomilerini derinden sarsmaktadır.

Savaş başladığında Türkiye, iktisadi yapısını şekillendirmeye çalışan ve henüz genç kurumlara sahip 15 yılını dolduran bir devlettir. Genç Cumhuriyet ilk başlarda liberal milli ekonomi politikası benimsemiştir. Bazı açıklayıcı meclis

konuşmaları aynı zamanda ekonomi kongrelerinde ilan edilmiş bildirilerle liberal ekonomi kurallarına baēlı kalınacaēı belirtilmiştir.

Büyük mücadeleler sonrası aynı zamanda yaşanmış olan birçok sıkıntılar içinde baēımsızlık mücadelesini her alanda göstermeye çalışan Türkiye Cumhuriyeti Devleti; baēımsızlıēının noksansız olması adına siyasi olduēu kadar iktisadi alanlarda da varlıēını göstermeye çalışmıştır. Bu arayışlar, genç cumhuriyetin karřılařtıēı ve zaman içinde çözümleri hedef edinilen sorunlardı. Genç cumhuriyet ilk yedi yıl boyunca karřılařtıēı sorunları çözmeye adına ilerleme gösteriyordu. (Karpas, 2008, 187). Devletin kuruluşun ilk yıllarında, 17 şubat 1923 tarihinde, İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır ve ekonomide liberal bir politika izlenmesi için Misak-ı İktisadi Kararları kabul edilmiştir (Ökçün, 1968, 387-389). İzmir İktisat Kongresinde alınan kararların doēal bir sonucu olarak devlet, 1923 ile 1933 yılları arasında, ekonomik girişimlerin içerisinde çok fazla yer almamıştır. Özel yatırımcıyı harekete geçirmek adına Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası(10 Nisan 1925) kurulmuş ve ardından 28 Mayıs 1927 tarihinde Teşvik-i Sanayi Kanunu'nu çikarılmiştır (Güner, 1978, 13-14; RG, 15 Haziran 1927, 1).

Ancak 1929 Dünya Ekonomik Buhranının tüm dünyada ölkeleri etkisi altına alması ile farklı ekonomik düşünceler aēırlıēını hissettirmiştir. Ardından devlet önderliğinde kalkınma modeli ile devletin öncülüēünde kalkınma modeli benimsenerek benzer uygulamalar sonucu başarılı ölkelerin de etkisi ile bahsedilen model dönemine geçmişti. Ekonomik öncül olarak devletçilik ilkesi benimsenmiş ve kalkınma planları hazırlanmıştı. Devletçiliēi sosyalist devlet yakıştırılmasından uzaklaşarak *Mutedil Devletçilik* oluşturma ve liberal yapı ile devletçilik arasında bir yapı olarak görölmekte ve yansıtılmak istenmekteydi. 2. Dünya savaşının bařladıēı 1939 yılında ölkemiz Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nı tamamlamış ve ikincisini gerçekteştirmeyi planlamaktaydı. Maalesef savaşın patlak vermesi, söz konusu planların uygulanmasının engellenmesine ve mevcut şartlar gereēi planlanandan farklı ekonomik süreçlere girilmesine sebebiyet vermiştir.

1939 yılı Avrupa da Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşan tüm olumsuzlukların ve hesaplamaların tekrardan ele alınacaēı yılların başlangıcıdır. Bu gelişmeler genç Türkiye Cumhuriyeti için çok çeşitli bilinmezlerin baş gösterdiēi

aynı zamanda kendi ayakları üzerinde durmaya çalışan bir ülkenin mücadelede nasıl yer alacağının sorulmaya başlandığı tarihi bir dönüm noktasıdır. Ülke içinde liberal bir düşünce ile müdahale edilmeden oluşturulmaya çalışılan ekonomik sistemin yanı sıra her şeyin yeniden düzenlendiği kamu düzeninin sağlanılmasına da çalışılmaktadır. İnsanların savaş yorgunu ve savaşın yıkımını tam hissetmiş olmaları ikinci bir savaşın neler getireceği endişesi ile oluşan panik ve mevcut ekonomik istikrarsızlık beklentileri ülkede arzulanan ilerlemeyi olumsuz etkilemiştir.

Savaşa girmemesine rağmen Türkiye için hem siyasi hem de ekonomik açıdan son derece sıkıntılı bir dönem başlamıştır. Sürekli bir savaş riskiyle geçen yıllar çeşitli tedbirlerin alınmasına yol açmış ancak bu tedbirlerle birlikte ekonomik olarak sürekli bir geri gidiş söz konusu olmuştur. 1938-1945 yılları arasında gayri safi milli hâsılada sabit fiyatlarla % 27'lik bir gerileme yaşanmıştır. Sanayi kesimindeki % 23'lük, tarım kesimindeki ise % 35'lik bir azalma olmuştur. (Makal,2004:4) Bu geri gidiş, hem halk arasında hem de tüccar ve sanayiciler arasında bir panik havası doğurmuş, üstüne üstlük bu ortamdan yararlanmaya çalışan bir kesimin de ortaya çıkmasına imkân vermiştir.

Bu çalışma İkinci Dünya Savaşı sırasında devletin uygulamış olduğu Maliye Politikalarının ekonomik ve sosyal hayata etkilerini incelemek literatürde var olan çalışmalara ek olarak ülkenin içinde bulunduğu siyasi ekonomik ve politik gelişmelerin tümünün görülmesini sağlamak böylece uygulamaların ve sonuçlarının değerlendirilmesinde objektif bir düşünce oluşturarak günümüze ışık tutacak bilgiler vermek amacı ile hazırlanmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde Maliye Politikalarının tanımı ve dinamikleri incelenmiştir. Ardından İkinci Dünya Savaşı'nda uygulanan politikalara zemin hazırlayan Cumhuriyet dönemi öncesi ve sonrası Maliye Politikaları incelenmiş ve çalışmanın esasını oluşturan son bölümde ise İkinci Dünya Savaşı yıllarında “Savaş Ekonomisi” çerçevesinde uygulanan Maliye Politikalarına ve toplumdaki etkilerine değinilmiştir.

1. MALİYE POLİTİKASININ DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Maliye politikası, iktisatçıların geneli tarafından 20. Yüzyıla kadar bilinen ve uygulanan yaygın yaklaşımı ile devletin tam kamusal mal veya hizmetleri üretmesi ve bunları halka adil bir şekilde dağıtması şeklinde idi.

Devlet, mal ve hizmetleri sağlamakla sınırlı görevleri ile ekonomide denge sağlayıcı bir fonksiyona sahipti. Böylece gelirler ile giderlerini mali olarak kullanan bir devlet ile karşılaşmaktayız. Bu anlamda maliye politikalarında asıl görevli pozisyonunda olan devlet aygıtının kendisidir. Bu nedenle devlete verilen pozisyona göre maliye politikasının anlamı ve görevi de farklılaşabilmektedir. Tarihsel olarak bu süreçte önemli dönüm noktalarının başında 1929 Ekonomik Buhranı gelmektedir. Amerika'da başlayan krizin özellikle devletin ekonomideki rolünü ve dolaylı olarak maliye politikalarının seyrini de etkilemiştir. Ancak bu döneme kadar geçen tarihsel süreçlerde devlet, devletin harcamaları ve piyasa sistemi arasında geçişler kendini sürekli göstermiştir.

Devletin ekonomide yer alıp almaması gerektiği sorunu, karşımıza daha çok modern devlet sistemleri ve ulus-devlet pratikleri ile birlikte çıkmıştır. Modern devlet denilebilecek güçlü devlet modellerinden önce de merkezi iktidarların varlığını ve bu güçlü iktidarların, kendi varlıklarını sürdürmek için ekonomik bir düzen kurdukları bilinen bir gerçektir. Kavim, kabile ve göçebe gibi yapıların yani sadece insanları bir araya getiren birlikte yaşama dayanan toplumlarda da belli bir düzen ve devlet benzeri sistemler söz konusudur. Ancak böylesi topluluklar da ekonomik alan doğrudan takas ya da pazar sistemine dayandığı için ekonomik sistemi elinde tutan merkezi bir güç yoktur. Dolayısıyla karşımıza, ticaretin, ekonomik döngünün doğrudan kişisel ihtiyaçları karşıladığı sistemlerin hâkim olması, pazara ürün değişimi için gidilmesi, parayı sadece ihtiyaçları karşılamak için kullanıldığı bir süreçtir. Ancak kent yaşantısının etkinliğinin artması, pazar için üretimin hâkim olması parayı sadece bir değişim aracı olmanın dışında ekonomik bir getiri olarak kabul edilmesi ile birlikte canlanan ticaret ve beraberinde kent devletlerinin zenginleşmesine aynı zamanda da güçlenmesine neden olmuştur. En tipik örneğini

gördüğümüz antik çağ kent devletlerinde amaç, devletin güvenliğini ve gücünü sürdürülmektir. İşte bu noktada çalışmanın bir diğer konu başlığı olan “savaş dönemleri” ile karşılaşmaktayız. Kent devletlerinden merkezi devletlere geçişte bile ekonomik nedenler bu güç mücadelesinin temel etkeni olmuştur. Bu nedenle dünya üzerindeki savaşların arka planına baktığımızda para, güç ve iktidar ele geçirme mücadeleleri savaşların çıkması veya bitmesinin nedeni olmuştur.

Günümüzde devletin ekonomide modern anlamda konumunu şekillendiren iktisat modellerini belirleyen iktisadi sistemlerin başında Ortaçağ’ın ekonomik ve siyasi yapısını şekillendiren feodalizm gelmektedir. Feodal sistem siyasi bir yapılanma olmasının yanı sıra ekonomik bir örgütlenmedir. Ortaçağ ile birlikte güçlenen kilise ve onun karşısındaki fieflerin kontrolündeki küçük yerel örgütlenmeler ekonomik olarak da karşı karşıya gelmiş ve mücadele etmişlerdir. Kilise kendi ekonomik sistemini ve vergi politikaları ile feodal yapılara rakip olmuş, onları kontrol etmeye çabalarken, feodal sistemler ise kendi vergi sistemleri ile siyasal alanlarına ekonomik bir arka plan sağlamaya çalışmışlardır. Bu süreç feodal sistemlerin, merkezi güçlü krallıklarla yer değiştirmesi ekonomik sistemi de değiştirmektedir. Bilimsel anlayışta ve ideolojik bakıştaki farklılaşmalar ile birlikte ekonomik beklentilerinde değişmesi 15.yüzyılın sonlarına geldiğimizde yeni ekonomik sistemlerin habercisi olmuştur.

16.yüzyıldan başlayarak 18.yüzyıla kadar etkisini göstermiş olan “Merkantilizm” yaklaşımı bunlardan biridir. Bu yaklaşımda ana amaç devletin zenginleşmesidir. Devletin zenginleşmesi ilkesi ile ülkeye gelir getirici her türlü faaliyet desteklenmeli, endüstri gelişmeli dış ticaret ve ülke dışı kaynaklar sonuna kadar kullanılmalı bunu engelleyecek diğer dış etkenler bertaraf edilmelidir. Sömürgecilik ile başka ülke topraklarının zengin kaynakları devlet çıkarları için kullanılmalıdır. Ticari kapitalizmin doğuşunu destekleyen merkantilist politikalar sayesinde, devletin ekonomik alana müdahalesi yasal düzenlemeler bağlanmış ve günümüzde de etkisini gösteren pek çok maliye politikası araçları piyasalarda etkili araçlar olarak belirlenmiştir. Maliye politikasının amaçlarından olan, iktisadi büyüme ve kalkınma sağlanmaya çalışılmıştır.

Tarihsel süreçte devletin ekonomiye müdahalesinin olması-olmaması veya belirli konularla sınırlı müdahalenin olması tartışmaları olmuştur. Devletin müdahale amaçlı uyguladığı Maliye politikası araçları kimi görüşlere göre amacına ulaşmış, kimi görüşlere göre bu politikalar bir sonuç doğurmamıştır.

18.yüzyıla geldiğimizde devletin ekonomi politikası olarak tanımlanan bir diğer ekonomik sistem ise Fیزیokrasi'dir. Bu yaklaşımın temeli devletin müdahalesinin olmaması yönündedir. Fransa'da tarım üretimi ve gelişimi için öne sürülmüş olan serbest piyasa ve doğal bir düzen beklentisi içerisindedir. Klasik düşüncenin başlangıç kaynağı sayılan bu sistemde devlet, sadece temel ihtiyaç olan tarım ürünlerini vergilendirmelidir. Bu yaklaşım ile maliye politikası aracı olarak, vergi temel ihtiyaçlar üzerinde kullanılmaktadır.

18.yüzyılın son çeyreğinde ilk olarak Adam Smith daha sonraları David Ricardo, Robert Malthus, J. Stuart Mill tarafından dile getirilen klasik yaklaşım Maliye politikası için dönüm noktalarındandır. Bu yaklaşım Merkantilizm yaklaşımı karşısı olarak ele alınsa da yani metalin gücü ve ülkelerin sadece değerli madenlerle zenginleşeceği düşüncesine karşı oluşmuş görünse de aslında çok daha geniş kapsamlı bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre; devlet sadece savunma, adalet ve diplomasi gibi ana hizmetlere yani tam kamusal mal ve hizmetler üzerine yoğunlaşmalıdır. Görünmez el kavramı ile ekonomi kendiliğinden dengeye gelecektir. Devlet sınırlandırılmalı, doğal düzen, doğal hukuk ve bireycilik önemli hale getirilmektedir. Ekonomi tam istihdamda dengededir. Ücretler fiyatlar ve faiz değişken durumdadır. En önemli iktisadi duruş ise arz-talep oluşumunda beklenmekte her arz kendi talebini oluşturacağı görüşü (Say Kanunu) benimsenmektedir. Jean Baptiste, J.B. Say'a göre piyasaya sunulan her bir malın kendine bir talep oluşturacağı düşüncesi Klasiklerin temel düşüncesidir.

Klasik İktisat'ın benimsediği görüşe göre piyasa ekonomisinde meydana gelen problemler devletin müdahalesi olmaksızın "*ekonomide bir görünmez el vardır*" cümlesi ile özdeşleşerek kendi kendine çözümlenirdi. (Eğilmez, 2010: 54). Klasik ekol, devlet kamu harcamalarını olabildiğince küçük tutmalı, gereksiz harcama yapmamalıdır anlayışıyla hareket etmeyi önermektedir. (Herekman, 1988: 14).

Ancak 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) başlaması ve tüm dünyaya yayılması bazı iktisadi gerçeklerin ele alınması gerektiğine işaret etmiştir. Bu alanda çalışma yapan bilim adamları yaşanan ekonomik durgunluğun ülkelerde oluşturduğu tahribatın çok fazla olacağını öngörmekteydiler. Önlemler alınmaz ise krizin sadece ABD'de değil tüm dünyada tahmin edilenden çok daha fazla zarar oluşturacağı gerçeği kanısında hem fikirlerdi.

ABD'nin Birinci Dünya Savaşı sonrası özellikle Avrupa'nın kreditörü rolünde sanayi, iş gücü ve istihdam açısından gelişmişliği diğer dünya ülkelerine nazaran çok daha ileri bir düzeydeydi. Ülkede meydana gelen iç daralma ilk olarak tekellerin zarar edip kapanmasına sonraları işçi çıkarılmaya ve bir domino etkisi ile iç piyasada yaygın bir krize dönüştü. Bu krizin birçok nedeni vardı ancak krizin başladığı 1929 öncesi ABD'de liberal ekonomi politikasına çok sıkı bağlı bir düşüncenin hâkim olduğu görülmektedir. Devlet ekonomiye müdahaleden kaçınmaktadır. Ancak krizin varlığını ve oluşturduğu sonuçları gören politikacıların önemsemekten uygulamış oldukları küçük müdahaleler yetersiz kalmış, planlanan bazı maliye ve para politikaları bu büyük yıkıma engel olamamıştır. Bu müdahalelerden bazıları bütçe üzerine, bazıları vergi ve bazıları para politikası üzerine yoğunlaşmıştı. Ancak geç müdahale krizi ilk önce ABD'de daha sonra Avrupa'da ve tüm dünyada yayılmasına neden olmuştur.

Klasiklere göre maliye politikası araçlarından biri olan vergiler sadece dolaylı vergilerden yoğun olarak oluşmalı ve bunlar kamu harcamalarına kullanılmalıdır. Klasikler devletin ekonomideki varlığının çeşitli maliyetlere sebep olacağı bunun ise yine vergilerle piyasayı etkileyeceğini savunurlar. Onlara göre devletin ekonomik faaliyetlerde beceriksiz olduğunu, bu fonları savurgan kullanmanın israfa neden olacağı ve piyasaya ek yük yani vergi ile geri döneceği düşüncesi hâkimdi. Klasiklere göre kamu harcamaları dar kapsamlı olmalıdır. Bütçe her daim denk olmalıdır. Para politikasında ise bazı çelişkiler mevcuttur. Şöyle ki; Merkantilizm karşıtı görüş sergilense de yani paranın önemini küçümsemiş olsalar da aslında paranın değerini enflasyonist baskılardan kurtarmak için parayı değerli madene yani altına eşitleme mantığı ile çelişki içinde olmuşlardır. Bir miktar altın bir miktar para eşitliği ile aslında ülkedeki değerli madenin önemini kabullenmişlerdir. Genel olarak

dolanımdaki paranın kendiliğinden karşılığını bulacağı, serbestlik için ise sağlamlığını bu şekilde temele oturtulacağı düşünülmüştür. Klasik düşüncenin öncülerinden olan J.B. Say’a göre “*Para bizden iktisadi gerçekleri saklayan bir örtüdür*” ifadesi ile düşüncelerini dile getirmişlerdir.

Klasikler, bir başka maliye politikası aracı olan devletin borçlanması ve mevcut atıl fonları bu şekilde hayata geçirmesine kesinlikle karşıdrlar. Devlet borçlanmalarının gelecek nesillere yük oluşturacağını savunmuşlardır. Ancak zorunlu hallerde mesela ülkenin bir savaşa girmesi veya ülkeyi etkileyecek bir savaşın olacağı durumunda devlet borçlanabileceği ifade edilmiştir. Klasiklerin savunduğu veya diğer akımların ileri sürdüğü yaklaşımlar Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşan siyasi ve ekonomik gelişmeler Avrupa ve ABD’de meydana gelen iktisadi hareketlilik ile birlikte Keynesyen yaklaşımı doğurmuş, diğer yaklaşımlardan farklı olarak dile getirilen yöntem ve iktisadi söylevler dikkat çekmiştir. Klasiklerin yaklaşımlarını devamlılık anlamında sürdürmesi iradesi aslında sorunun başlangıcı sayılır. Yani devletler klasik düşünce yapısına uygun tutum ve politikalara krizin belirtileri olmasına rağmen devam etmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşan yıkımı ve sosyal etkiyi gidermeye çalışan devletler ve özellikle Avrupa’da yaygın tutum ilk olarak harcamaları karşılamak için vergileri artırmış, daha sonra vergiler yetmeyince borçlanma yoluna başvurmuşlarına neden olmuştur. Ancak bu genişlemeci politikalar sorunu çözmeye yetmemiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası savaşı kaybeden ülkelerin borçlarını ödeme planlarının aksaması aynı zamanda ABD’den kredi alan ülkelerin ödeme sorunu yaşamaları birleşince kreditor rolündeki ABD de bazı sorunlara neden olmuştur. Bu sorunların diğer tetikleyicisi olan dış ticaret hacmi ile ihracatın ve ithalatın daralan bir yapı ile küçülmesi başta ABD olmak üzere tüm dünya ülkelerinde talep eksilmesine zamanla da talep yoksulluğuna yönelmelerine neden olmuştur. Amerika’nın içine düştüğü kriz devletlerin finans sorunu yaşamasına daha sonraları ise durgunluğa yani talep noksanlığına neden olmuştur.

1929 Ekonomik Buhranının başlangıcında ABD’de toplam işsizlik oranı %3,2 iken krizin devamı ile bu oran 1941 yılına gelindiğinde %25,2 olmuştur. Toplam işsizlik oranı aynı tarihlerde İngiltere’de %10 ve üzerine çıkmıştır. Keynes,

ABD ve İngiltere’de yaşanan bu işsizliğin nedenini toplam talepteki düşüşe bağlı olarak açıklamıştır. Keynes, hem işsizliğin azaltılarak tam istihdam seviyesini hem de ekonomik büyümenin sağlanabilmesini toplam talep yetersizliğinin maliye politikası araçlarını kullanarak canlandırılması gerektiğini savunmuştur (Froyen, 2002: 80-81). Keynes, ekonomik dengenin sağlanması için devletin ekonomiye müdahale konusunda haklı nedenler yükleyerek hem maliye politikalarının ne kadar etkili olduğunu ön plana çıkarmış, hem de makroekonomi teorisine yaptığı katkı ile yeni bir akımın öncüsü olmuştur (Blanchard, 2009: 602).

Devletin ekonomiye müdahalesinin gerekliliği konusunda ve böyle bir ortamda haklılığını dile getiren İngiliz iktisatçı John Maynard Keynes’in 1936 yılında yazdığı “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” kitabı ile buhran üzerindeki görüşlerini ve çözüm yollarını anlatmıştır. İşsizlik ve yetersiz üretimin nedenini toplam talep eksikliğinden kaynaklandığı öngörmüştür. Ekonominin her daim tam istihdam düzeyinde olmayacağını ve tam istihdam düzeyinin altında da dengede olabileceğini ileri sürmüştür. Bu durum yani tam istihdam özel bir durumdur. Serbest işleyen bir ekonomide bu durum çok nadir rastlanan bir haldir. O halde fiyat mekanizması tam istihdamı gerçekleştiremeyeceğine göre devlet müdahalesi kaçınılmazdır. Kısaca Klasik iktisatçıların düşüncesinden ayrılarak devletin ekonomiye müdahalesini savunmuştur.

Keynesyen görüşünün gelişmesi bu döneme rastlamaktadır. Devletin ekonomiye müdahalesinin gerekliliğini savunan bunu tartışma konusu yapan bu görüş aslında çok daha öncelerden ele alınmış devlet politikalarında yer almaktaydı. Bilim adamları yani iktisatçılar bu dönemlerde yoğun bir şekilde devletin sahip olduğu kurumlar ve devletin sahip olduğu yetkilerle bu mali araçları kullanmanın ekonomi ve sosyal hayat üzerindeki etkilerini merak etmiş araştırmışlardır. Dünyanın içinde bulunduğu bu kriz ve krizden çıkış için çözüm arayışları bilim adamlarında bazı sorulara cevap aranması ve sonucunun klasiklere göre farklı olacağının savunulması yönündeydi. Mesela sorun olan konulardan birine Keynesyenci bakış şöyleydi; istihdam sorunlarının çoğaldığı dönemlerde kamu alımlarının artırılması ve vergilerin düşürülmesi gibi, genişletici maliye politikaları ile ekonominin dengeye gelmesinin mümkün olacağı savunulmaktaydı. Enflasyonist baskıların yoğun olduğu

dönemlerde ise tam tersi yönde politikalarla yani vergi artırımı ve tasarruf tedbirleri ile harcamaların kısılması şeklinde daraltıcı maliye politikaları ile ekonomik dengenin sağlanabileceğini belirtmişlerdi. Aslında Keynes'in bu teorisi benzer düşünceler şeklinde diğer iktisatçılar tarafından dile getirilmişti ancak o güne kadar bu denli açık bir ifade kullanılmamıştı. Keynes, 1929 Buhranından etkilenen devletlerin mevcut kriz ortamından devlet müdahalesi ile daha az zarar göreceğini savunmuştur. Keynesyen teorisi yirminci yüzyılın ikinci yarısına kadar kabul görmüş teorilerin başında yer almıştır.

Maliye politikasının doğuşunda 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Keynesyen politikalarının uygulanması büyük oranda etkili olmuştur. Şu halde söylenebilir ki maliye politikasının varlığı ve kendini bir politika olarak kabul ettirmesi Keynesle daha belirgin bir hal almıştır. Devlet müdahalesinin amacının sadece mali değil bunun yanı sıra iktisadi, sosyal ve siyasal da olabileceğini Keynes ortaya koymuştur. Keynes'e göre maliye politikasının birçok tanımı vardır; *“bir ülkedeki iktisadi, sosyal ve siyasal amaçlara ulaşmak için kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin miktar ve türlerinde değişiklik yapmak”* (Pehlivan, 2008:258) şeklinde tanımlamalar yapmıştır. Buna göre devletin ekonomide var olma adına maliye araçları kullanması Keynes ile başlamıştır. Maliye politikası deyiminin Keynes ile başladığını söyleyebiliriz.

1.1. Maliye Politikası nedir?

Tanım olarak maliye politikası, temel makroekonomik amaçlara ulaşmak için kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin büyüklük ve bileşiminde yapılan değişimler olarak tanımlanabilir. Her ülkede makro hedefler olan tam istihdam, fiyat istikrarı, ödemeler dengesi, kalkınma ve gelir dağılımı dengesi gibi amaçlara ulaşmak için maliye, para, dış ticaret, fiyat ve istihdam gibi iktisat politikası araçları kullanılmaktadır.(Öner, 2019:139) Bir başka tanımda da: *“Devletin belli iktisadi ve sosyal hedeflere ulaşmak için kamu gelir ve harcamalarına yaptığı ayarlama ve yönlendirmelerdir”* şeklinde tanımlayabiliriz. (Pehlivan, 2008: 258) Daha basit anlatımla, ekonomik dengeyi sağlamak veya oluşan dengesizlikleri gidermek için mali araçların ulaşmak istenen amaç doğrultusunda kullanılmasıdır. Belirlenen amaçlara maliyenin araçlarını kullanarak ulaşmayı hedefler, kullanılacak araçların

özellikleri konusunda yer ve zaman faktörleri ile ekonomik ve sosyal bünyeleri de dikkate alır. Devlet sahip olduğu mali araçları; fiyat istikrarını, tam istihdamı, ekonomik büyüme ve gelişmeyi, adil bir gelir ve servet dağılımını sağlamak adına kullanır. Ek olarak konjonktürel dalgalanmalardan arınmış istikrarlı ekonomik yapıyı korur. Bu süreçte ekonomik istikrarın sağlanması adına hem maliye hem de para politikası kullanılabilir. Maliye politikası, kamu gelirlerini ve harcamaları kullanarak bunu sağlarken; para politikası ise para arzına yön vererek istikrarı sağlamaya çalışır.

Maliye politikası, mal piyasasına etki ederken, para politikası varlık piyasasını etkilemektedir. Bu şekilde her iki politikayla da ekonomik istikrar sağlanabilmektedir. Hangi politikanın daha etkin olduğu konusunda iktisatçılarda farklı görüşleri benimsemişlerdir.

Neoklasikçiler para politikasının, Keynesyenciler ise maliye politikasının daha etkin olduğunu savunmuşlardır. Para ve maliye politikaları etkinliği çokça tartışılan ancak üzerinde kesin sonuca varılamayan bir konudur. Aslında bu konunun özünde Monetarist Keynesyen tartışması yatmaktadır. Monetaristler, para politikasının, Keynesyen iktisatçılar ise maliye politikasının daha etkin olduğunu öne sürmektedirler(Düzgün, 2010: 230). Buhran sonrası ortaya çıkan durgunluk ve işsizlik karşısında, ekonominin devlet müdahalesi olmadan kendi kendine dengeye gelemeyeceğini öne sürerek toplam talebi para politikası araçlarıyla artırmanın sürekli mümkün olamayacağını savunmuşlardır. Çünkü likidite tuzağı olarak adlandırılan düzeyden sonra para arzının artırılması durumunda, faiz oranları düşmeyecek ve ekonomi sürekli işsizlik içinde kalacaktır. Bu noktada ise toplam talep kamu gelirleri ve kamu harcamaları kullanılarak artırılabilirdi. (Bozkurt ve Göğül, 2010: 31). Keynesyenciler, ekonomik istikrar için maliye politikasının daha önemli olduğunu savunmaktadırlar. Özellikle ekonomideki likidite tuzağı durumu, para politikasını etkinsiz kılmaktadır tezini öne sürerler. İktisat Bilimci John Maynard Keynes tarafından ortaya çıkarılan likidite tercihi teorisi ve likidite tuzağını kısaca açıklamak gerekirse; piyasadaki para arzı ne kadar artarsa artsın ve buna bağlı olarak faiz oranları ne kadar düşerse düşsün toplumdaki mevcut beklenti ve spekülasyonlar eldeki likiditenin harcanmaması ve piyasada tasarruf edilmesi

gerektiği düşüncesi idi. Bu durum devletin borçlanması ve piyasaya para sürmesi ile de değışmeyebilir.

Monetaristler ise para arzının ekonomik performansı belirlemede temel bir rol oynadığını söylemektedirler. Onlar, para politikasının ekonomi üzerindeki etkisinin maliye politikasından daha büyük olduğunu ifade etmektedirler. Dışlama etkisi nedeni ile maliye politikasını etkisiz olacağını savunarak dışlama etkisini kısaca; devletin borçlanmasının iki şekilde gerçekleştiği düşünöldüğünde bunlardan birinin dış borçlanma diğlerinin iç borçlanma olduğu ve bu doğrultuda devletin kullandığı maliye politikası araçlarından olan borçlanma aracı için dışlama etkisi ancak iç borçlanmada görülür denilmektedir. İç borçlanmaya gitmenin piyasada faiz artışına neden olacağı bu artış ile iç piyasada özel kesim yatırımlarının da duracağı çünkü yatırım yapmayı planlayan özel girişimcilerin fonlarını faiz gelirinde değerlendirmek isteyeceği negatif düşünce oluşumuna dışlama etkisi denilmektedir. Yani dışlama etkisi altında ölkede borçlanma ile uygulanan maliye politikası aracının kullanımı etkisiz kalabileceği düşüncesidir. Temelde ise her iki politikanın birbirini tamamlayıcısı olarak ve birbirlerinin eksikliğini giderme yönünde kullanılması ile etkin bir ekonomi politikasını geliştirebilirdi. Bu süreçte her iki politika kullanımı da mümkündür.

Devletin ekonomiye müdahalede bulunması anlayışı, özellikle 1929 Büyük Ekonomik Buhran sonrası anlamlı bir şekilde teorik olarak uygulamaya konmuş ve 1930'lu yıllardan sonra maliye politikasının etkinliğinin arttığı görölmüşür.

1.2. Maliye Politikasının Amacı

Maliye politikası iktisat politikasının bir bileşenidir. Çünkü iktisat politikası, para politikası, maliye politikası ve dış ticaret politikasından oluşmaktadır. Hükümetler tarihsel süreçte bu bileşenleri ve bileşenlerin araçlarını kullanarak ekonomide kendi duruşlarına uygun politikalar belirlemişlerdir.

Maliye politikası ekonomide karşılaşılabilecek olası ekonomik istikrarsızlık durumları, iktisadi kalkınma, servet ve gelir dağılımı dengesizlikleri ve son olarak da kaynak kullanımında eşitliğin sağlanması hedeflemektedir. Bu mücadelede

başvurulacak maliye politikası araçları ile söz konusu politika araçlarının mali ve ekonomik etkilerini analiz edebilmeleri için gerekli donanımı sağlamayı amaçlar. Şu halde maliye politikasının amaçları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1.2.1. Ekonomik İstikrarı Sağlama

Ekonomik istikrarın ülkede sağlanması için ülke genelinde üretim kapasitesinin uygun değer düzeyde olması bunun için harcanan tüm kıt kaynakların etkin ve verimli olarak kullanılması gerekmektedir. Ayrıca tüm bunları yaparken ülke vatandaşlarının geneline yayılmış bir fayda sağlanması amaç edinilmelidir.

Ekonomik istikrar ve dengenin sağlanması için ülkede fiyatlar genel seviyesinin uygun değerde olması aynı zamanda ülkede işsizlik yüzde oranının gizli işsizlik harici çok düşük seviyede olması gerekmektedir. Genellikle fiyatlar ülke ekonomilerinde çeşitli nedenlere bağlı olarak artış ya da düşüş göstermektedir. İç ve dış etkenler bu durumu tetiklemekte bu şekilde farklı nedenlerle fiyatlarda çok küçük seviyelerde inişli çıkışlı dalgalanmalar olmaktadır. Mesela mevsimsel olmayan gıda türlerinde fiyat değişikliği normaldir. Ancak bu durum mevsim olarak olması gereken bir ürün ve ürünlerde fiyat artışı ve piyasada oluşan dengesizlik ekonomik istikrarının bozulmasına neden olmuştur. Örneğin mevsimsel olarak piyasada normal olarak bulunan sebzelerde fiyat istikrarı beklenmektedir eğer bu ürünlerde fiyat artışı gözlenir ve devam ederse bu durum istikrarı olumsuz etkilemektedir.

Ekonomide fiyatlarda genel düzeyinde devamlı olarak yükselişler (enflasyon) veya düşüşler (deflasyon) görülüyorsa bu durumda istikrarsızlık ortaya çıkmakta ve bu durumla mücadele edilmesi gerekmektedir (Erdem vd.2006: 360). Günümüz ekonomilerinin genel fiyatlar düzeylerinde daha çok yükselme yönünde sürekli değişikliğin olduğu gözlenmektedir. Bu nedenle günümüzde maliye politikasıyla fiyat istikrarının sağlanması ve korunması amacı, geniş ölçüde enflasyonla mücadele anlamına gelmektedir (Ataç, 2002: 32).

Ekonomik istikrarın sağlanmasında bir diğer koşul olan tam istihdam ise 1929 Büyük Ekonomik Buhranında ortaya çıkan işsizlik sorununa bağlı olarak maliye politikasının amacı haline gelmiştir. Piyasa mekanizmasının tam istihdamın

sağlanmasında başarısız olduğu tespit edilmiş ve bu nedenle tam istihdamın sağlanmasında devletin aktif müdahalesi gerekli görülmüştür. Özel kesimin ya da kamu kesiminin harcamalarının yeni istihdam yaratmadığı durum tam istihdam olarak tanımlanmaktadır (Göker ve Dane, 2013: 111).

İşsizlik ile mücadele veya istihdam sorunu hükümetlerin mücadele ettiği ve bunu maliye politikası araçları kullanarak yaptığı bir başka sorundur. Maliye politikası araçlarını tam istihdam sağlamada kullanmak bazen ülkelerde Anayasal ilke olarak yer almaktadır. 1929 buhranı sonrası oluşan küresel kriz tüm dünyada ekonomik daralmanın bir ülkede değil tüm dünya piyasalarında olumsuz etkilerinin olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak ekonomik istikrarsızlık zincirleme olarak küresel krizi, dış piyasalardaki durgunluğu, iç piyasalardaki talep azalmasını, döviz kurlarındaki dalgalanmalar gibi sonuçlar doğurmuş bu durum ile başa çıkmak için genellikle tüm işletmelerin ilk başvurduğu yöntem olan işçi çıkarma yoluna gitmiş ve buna bağlı olarak işsizlik oranının yükselmesine neden olmuştur. Tarihsel süreçte görüldüğü üzere işsizlik ile mücadelede maliye politikaları araçlarının kullanılması diğer sorunların çözümü için kullanıldığı gibi istihdam sorununu çözmek için de kullanılmıştır.

1.2.2. Ekonomik Büyüme ve Kalkınmayı Gerçekleştirme

Ekonomik büyüme ve kalkınma birbirine paralel amaç gütse de aslında aynı anlama gelmemekte ancak birbirini destekleyen sonuçlar doğurması bakımından aynı zamanda kullanılmaktadırlar. Hatta ekonomik büyüme ile iktisadi büyümeyi de birbirinden ayırmak gerekmektedir. Ekonomik büyüme iktisadi büyümeyi de kapsayacak şekilde ekonomideki nitel ve nicel bütün değişiklikleri ifade etmektedir.

İktisadi büyüme yani bir ülkenin her bir ferdi için harcanan mal ve hizmetin kişi başı düşen oranının artmasını sağlamak, diğer bir ifade ile ülkede var olan doktor, öğretmen, hâkim, kolluk kuvveti gibi unsurların sayısının ülke nüfusuna oranını yükseltmek iktisadi kalkınmışlığı gösteren değerlerdir ve bu bir politik hedeftir. Bir başka amaç ise iktisadi büyümedir yani kişi başı düşen milli gelir oranını artırmaktır. Tüm bunları gerçekleştirirken gelir dağılımının eşit ve adil olmasını sağlamak da Maliye politikasının ana amaçlarındandır. Maliye politikası

amaçlarını temel iktisat politikalarından ayırmak mümkün değildir. Bu nedenle Maliye politikası amaçları da iktisat politikası amaçları ile paraleldir.

1.2.3. Gelir Dağılımında Adaleti Sağlama

Gelir dağılımında adaleti sağlamaya çalışmak da maliye politikasının temel amaçları arasında yer almaktadır. Serbest bir piyasada oluşan dağılım ülke kaynaklarının kullanımı sonucu elde edilen gelir doğal olarak her bir ferde eşit dağılmamaktadır. Maliye politikası araçlarını kullanarak bu dağılımda denge sağlamaya çalışarak, oluşan dengesizliği en aza indirmek hedeflenmektedir. Devlet, maliye politikası uygulamaları ile kamuda kullanılmak üzere gelir toplamak, ayrıca dağılımda denge oluşturmak için vergi mekanizmasını ve birçok kamu harcamaları yoluyla gelirin dağılımındaki dengesizlikleri yeniden düzenlemektedir.

Bir ekonomide temel iktisadi ve sosyal amaca ulaşmak için, kamu gider ve gelirlerinin büyüklüğünün ve bileşiminin bütçe politikası yoluyla değiştirilmesi olarak da tanımlanan maliye politikası (Aksoy 1991: 494), bir iktisadi ve sosyal amaç niteliğindeki gelir dağılımında dengesizliğin giderilmesi konusunda kullanılan etkili politikalardan biri konumundadır (Yılmaz 2015: 357). Günümüzün, sosyal refah devleti anlayışına göre gerçekleştirilmesi gereken en önemli görevlerden birisi gelir dağılımında adaletin sağlanmasıdır (Nadaroğlu 1981: 120). Devletin adil bir gelir dağılımı sağlaması, elindeki çeşitli hukuki, parasal ve mali araçlarla mümkün olmaktadır (Eker, Altay ve Sakal 1994: 235).

Ülke içindeki bölgeler hatta şehirlerarasındaki gelir düzeylerinin dağılımı dengelemek adına maliye politikası araçları kullanılmaktadır. Örneğin, az gelişmiş bir bölgeye yeterince yatırım yapılmaması, bu bölgede yaşayan kişilerin hayat standartlarının diğer bölgelere göre yüksek düzeyde farklılık göstermesi, gelişmiş bölgelere göçü tetikleyecek bu durum çok çeşitli sorunların doğmasına neden olacaktır. Negatif olarak ülke ekonomisine yeni sorunlar katacaktır. Tüm bunların çok iyi planlanmış adil bir vergi politikası, ayrıca gelir toplama-gider harcama politikası ile gerçekleşeceği devlet politikasının bir gerçeğidir.

Gelir dağılımında adaleti sağlayabilmek amacıyla başvuru maliye politikası araçlarından biri de vergi politikalarıdır. Artan oranlı vergileme sayesinde yüksek gelirlilerden daha çok, düşük gelirlilerden daha az vergi alınmaktadır. Bu tür vergiler, kişiler arasında adaletli bir gelir dağılımına imkân verdiğinden gelir paylaşımında önemli bir vergilendirme yöntemi olmuştur (Türk, 1992: 266-267).

Yine gelir seviyesi belirli bir asgari düzeyin altına düşen ailelerden, vergi alınmamakta hatta negatif gelir vergisi mantığıyla bu kesimlere transferler yapılmaktadır. Veraset ve intikal vergileri, en az geçim indirimi, ayırma nazariyesi ve benzeri vergi uygulamalarıyla gelir dağılımı adaleti sağlanmaya çalışılmaktadır. Talep yetersizlikleri nedeniyle bazı mal ve hizmetlerin ya da üretim faktörlerinin fiyatlarının yüksekliğinden veya arz fazlalığı nedeniyle fiyatlarının düşüklüğünden doğan ücret ve fiyat farklılıklarını azaltmak, aksayan rekabet koşullarını yeniden gerçekleştirmek için asgari ücret belirlenmekte, belli tarımsal ürünler için destekleme fiyatları tespit edilmektedir. Eğitim ve sağlık olanaklarından toplumun tüm fertlerinin faydalanması sağlanmaya çalışılmaktadır. Rekabeti engelleyici uygulamaları ortadan kaldırılmak için çaba harcanmaktadır. Gelir dağılımını adil hale getirmek için kimi zaman toprak ve tarım reformu yapılmaktadır. Belli dönemlerde faiz oranları devlet tarafından belirlenmekte, kiralar dondurulmakta, maksimum kâr oranları saptanmaktadır. Piyasa denetimini ve ticari ilişkileri düzenleyen kurallar getirilmektedir. Kamu maliyesinin en önemli araçlarından biri olan gelir vergisi politikası ve bu politikanın sağladığı gelirin yeniden dağıtıcı özelliği, uygulandığı ülkelerde salt kişisel gelir ve servet dağılımını etkilemesiyle değil, aynı zamanda gelirin emek ve sermaye arasında dağılımındaki dengesizlikleri de ortadan kaldırmasıyla da önemli hale gelmektedir (Türk 1992: 277).

1.2.4. Kaynak Kullanımında Etkinlik Sağlama

Kaynak kullanımı piyasada kıt bulunan kaynakların her alanda ister kamu ister serbest piyasada en etkin şekilde kullanımı ile ilgilidir. Kıt bulunan bu kaynakların uygun değer seviyede adil bir dağılımla kullanımını sağlamak maliye politikasının amaçlarındandır (Akdoğan, 2005: 25). Kamu kaynaklarının etkin olarak kullanımı için, doğru yerde harcanması, adil bir dağılımla toplanmasını ve dağılımını gerçekleştirmek kamu maliyesinin öncelikli hedeflerindendir. Kamu, elde ettiği

gelirin kullanımı sonucunda ortaya çıkan katma değer ve fayda olarak toplumun büyük bölümünü hedeflemeli ve bunu yaparken oluşacak piyasa etkilerini en aza indirmeyi planlamalıdır.

Maliye politikasının belirtilen amaçlarının tümü devletin yani mevcut hükümetlerin gerçekleştirmek istediği hedeflerdir. Ancak bu amaçlara ulaşmak için harcanan her çaba bir başka amacı negatif etki ile itme eğilimi gösterir.

Maliye politikasının amaçlarını gerçekleştirme çabaları bazen birbirleri ile çelişkili durum doğurmaktadır. Çok çeşitli örneklerle ifade edilebilir ki durgunlukla mücadele etmek isteyen bir hükümet maliye politikası olarak harcamaları artırabilir. Ayrıca vergileri azaltabilir hatta bazı vergi kalemlerini tamamen kaldırarak ekonomide canlanma hedefleyebilir. Ancak bu durum bütçe açığı veya ödemeler dengesizliği oluşturacaktır ki şu halde bir çelişki oluşacak borçlanmaya ya da emisyonu müracaat ederek bir başka sorunu, yani enflasyonist ortam ile mücadeleyi gerektirecek tersi bir politikaya ihtiyaç duyulmasına neden olacaktır. Bir başka örnek verilecek olunursa; fiyatlarda makul seviyeyi yakalamak isteyen hükümetler yani enflasyonla mücadele eden hükümetler, fiyatları yukarı iten buna neden olan talebi baskı altına almaya çalıştığı zaman bunu da vergi-kota vb. uygulamalarla talebi azaltıcı uygulamalar ile yaptığında, iktisadi büyüme amacına ters hareket etmiş olmaktadır. Milli geliri yükseltmeyi hedefleyen hükümetler ya sermaye gruplarının üzerindeki vergilerin oranlarını düşürerek ya da kaldırarak gelir gruplarının aleyhine bir sonuç vererek gelir dağılımında hedeflediği adaleti gerçekleştiremeyecektir. Bu nedenle hükümetlerin yani politika yapıcıların bir amaca ulaşmaya çalışırken başka bir amaca uymayan maliye politikası araçlarını kullanması aslında bir çelişki olduğunu gösterse de genel bakış ile bir amaç gerçekleştirmek için katlanılan sonuçlardır.

Dengenin sağlanması için ülke önceliklerinin aynı zamanda zaruri ihtiyaç ve toplumun genelinin isteklerinin azami göz önünde tutularak dikkat edilmesi gerektiğini görmesi gerekmektedir ki maliye politikasını uygulamada zor kılan da bu durumdur. Maliye politikasının amaçları her zaman uyum içinde olmayabilir. Maliye politikasının uygulanmasındaki temel gerekçe, sosyal refahın sağlanması ve

artırılması idi. Bu nedenle bütün amaçların bu hedef doğrultusunda uyum içinde olmaları gerekmektedir (Edizdoğan vd,2016:519).

1.3. Maliye Politikası Araçları

Yukarıda belirtilen amaçlara ulaşmak için politika yapıcılar devletin egemen olduğu ülkede çıkarılan kanunlar ile yine devlet olmanın vermiş olduğu ekonomik siyasi güç ile farklı araçlar kullanırlar. Bu araçlar aslında bir veya birçok gücün ülke çıkarlarına aktif olarak katılması eylemidir. Çünkü devlet piyasada etkin bir değer, bir pazar yani alıcı ve piyasaları çift yönlü etkileyecek birçok araca ve güce sahiptir. Maliye politikası araçları, ulaşmak istenen bu amaçlar yönünden değişik etkiler ve sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bu araçlar başlıklar halinde; Bütçe, Kamu Borçlanması, Kamu Giderleri ve Kamu Gelirlerinden oluşmaktadır.

1.3.1. Bütçe

1930 sonrası ekonomik krizin etkilerini azaltmayı düşünen ülkeler, maliye politikası araçları içerisinde bütçe aracına verdikleri önem artmıştır. Ekonomide dengenin sağlanması, istihdam sorunu, ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve adil gelir dağılımı hedefleri mali araçların kullanımının önemini göstermiştir (Akdoğan, 2005: 440).

Maliye politikasının amaçlarına ulaşmada temel ve en etkin araç devletin bütçesidir. Bütçe, devletin yani bu aracı kullanmak isteyen hükümetin elindeki en güçlü araçtır. Çünkü devletin yapacağı harcamalar veya toplayacağı gelirlerin kontrolü yine devlettedir. Bunların miktar ve bileşimlerindeki değişiklik ile bütçe açığı veya bütçe fazlalığı vermek mümkündür. Bu şekilde devlet ekonomiye müdahaleyi amaçladığı politika üzerine kurgular ve bütçe programı hazırlar.

Bütçe, maliye politikasının amaçlarına ulaşmada uygulanan en önemli araç olsa da aslında bazen tek başına yetersiz kalabilmektedir. Bu nedenle devletin bütçe politikası aracını kullanarak amaçladığı hedefler için diğer araçlar ve bütçe birlikte kullanıldığında çok daha gerçekçi sonuçlar sağlamak mümkündür.

Maliye politikası, kamu bütçesi çerçevesinde gerçekleştirilen kamu harcamaları, kamu gelirleri ve bu kalemler arasındaki denge ya da dengesizlik koşulları yoluyla gerçekleştirilir. Denge ve dengesizlik koşulu ise ekonominin içerisinde bulunduğu duruma göre ortaya çıkmaktadır. Ekonominin dengede olduğu durumda ilke olarak denk bütçe uygulanmaktadır. Ekonominin dengede olmadığı durumlarda, enflasyonist bir durum söz konusu ise bütçe fazlası veren, deflasyonist bir durumda ise bütçe açığı veren uygulamalara gidilmektedir (Önder, 2013: 20).

Bütçe hükümetin izleyeceği politikayı yansıtacaktır ayrıca talep artışı veya azalışı bütçeden etkilenecektir. Eğer ülkede istihdam sorunu ve aynı zamanda üretim yetersizliği var ise bu durum talep azlığı olduğuna işarettir ve hükümet bütçede kontrollü açığı sağlayarak (harcamaları artırarak) toplam talebi artırabilir. Tam tersi durumda ödemeler bilançosu açığı gibi dengesizlik var ise aynı zamanda enflasyon artışını engellemek istiyorsa bütçe fazlası (harcamaları kısararak, tasarruf kararları) vermeyi hedefleyebilir.

Maliye politikası araçları ekonomik olaylara karşı değişik etkilere sahip olabilmektedir. Hatta maliye politikası araçlarının alt unsurları arasındaki etkilerde bile farklılıklar söz konusu olabilmektedir. Örneğin, toplam talep karşısında kamu harcamaları pozitif etkilere sahipken, vergi gelirleri negatif etkilere sahiptir. Kamu harcamalarının alt bileşenlerinden olan cari harcamalar ile transfer harcamaları arasında da toplam talebe karşı farklı etkiler söz konusu olmaktadır. Vergi gelirleri içinde de gelirden alınan vergiler, servet üzerinden alınan vergiler ve harcamalar üzerinden alınan vergiler arasında da toplam talebi etkileme konusunda farklılıklar söz konusu olmaktadır (Ataç, 2002: 39).

1.3.2. Kamu Borçlanması

Borçlanma dünya tarihi sürecinde gerçekleşen bir devlet ekonomisi için önemli sayılan iktisadi olaylardan biridir ve kökeni beş bin yıl öncesine kadar gitmektedir. Devlet borçlanmalarının tarihsel ilerleyişi incelendiğinde fert ve kurum borçlanmaları sonrası gelişen bir tutum olduğu görülmüştür. İlk önceleri ticari merkez niteliğindeki şehir devletlerinde daha sonraları büyük devletlerde görülmüştür. Bu dönüşüm, devlet borçlanmasına yeni görevler yüklemiş ve

borçlanmayı günümüz maliye sisteminin vazgeçilmez bir aracı haline getirmiştir (Akdemir ve Yeşilyurt, 2018: 302).

Fizyokratlar ve klasik iktisatçılar devletin borçlanmasını gelişen dünya koşulları içerisinde katı bir tutum ile karşılamışlar ve borçlanmanın çok zor şartlarda kalındığında gerçekleştirilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Ancak Merkantilistler ve bazı iktisat düşünürleri devlet borçlanmasının ülke ekonomisinde oluşacak dengesizliklerde kullanılabilecek etkili bir araç olduğunu savunmuşlardır. Kronolojik olarak sıralandığında devlet borçlanmasının ortaya atıldığı ilk düşünce Merkantilist düşünceye aittir. Bu görüşün savunucularından olan Melon, ticaret yapan devletin borçlanmasını sağ elin sol ele ödünç vermesi şeklinde olduğunu dile getirmiştir.

Klasik iktisatçılar ve fizyokratlar açısından devletin borçlanmasına bakış daha muhafazakâr olmuş, fonların etkin verimli kullanılmasını engelleyeceğine savurganlığa neden olacağına inanmışlardır. Smith, devletin gelirleri ile giderlerinin birbirine eşit olmasını savunmuş ancak savaş gibi olağanüstü durumlar baş gösterdiğinde devlet borçlanması yoluna gidilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Smith, 2007: 708-709). Olağanüstü dönemleri, toplumda aidiyet ve manevi duyguların arttığı bir dönem olarak tanımlayan Smith, bu dönemlerde vatandaşların devletlerine borç vermede gönüllü ve hevesli olduklarını belirtmiştir. Ancak verilen bu borçların daima manevi duygulardan kaynaklanmadığına da dikkat çekmiştir. Özellikle bir karşılık umularak, tacirlerin veya sermaye sahiplerinin gelirlerini artırma niyetiyle bu yola giriştiklerini ve bu işlemi kendileri açısından bir lütuf kaynağı olarak gördüklerini ileri sürmüş ve borçlanmaya temelde karşı çıkmıştır. Ayrıca önceki dönemlerde borçlanma hakkında yapılan “sağ elin sol ele borç vermesi” tabirinin tamamen ticari bir mantık üzerine kurulduğunu eleştirel bir şekilde ele almıştır. Borçlanma yoluyla sermayenin verimli alanlardan verimsiz alanlara aktarılacağını ve özel kesim sermayesinin zarar göreceğini ifade eden Smith, borçlanmaya karşı mesafeli bir tutum sergilemiştir (Smith, 2007: 723).

Kamu borçlanması, Birinci Dünya Savaşı sonrası gelişmiş bir kamu geliri türüdür. Bu süreç 1929 buhranı sonrası hızlı gelişim göstermiştir. Dünyada hâkim

olan genel düşünce yani klasiklere göre borçlanma bir kamu geliri değil kamunun gelecek nesillere bırakacağı yükür. Kamu borçlanması ancak savaş ve benzeri olağan dışı durumlarda başvurulana bir gelirdir.

Ancak modern anlayış olarak 1929 sonrası oluşan Keynesyenci görüş borçlanmanın kamu için bir gelir ve piyasada bulunan atıl fonların kullanımı olarak düşünüldüğü yeni bir görüştür. Ayrıca kamu borçlanması sadece kamu için bir gelir kaynağı değil aynı zamanda piyasaya bir müdahale aracıdır. Bu araç devletin milli ekonomiyi düzenlemeye çalıştığı bir maliye politikası aracıdır. Borçlanma mali disiplini bozmayacak şekilde ülkede uygulanan para politikaları ile uyumlu olarak kullanımı normal sayılmaktadır.

Keynesyenci görüşün yayılmaya başladığı dönemlerde ve bu görüşün benimsediğı düşünceyi uygulayan bazı ülkelerde başarılı sonuçların görülmesi üzerine borçlanma bir kaynak olarak görülmüştür. Devletlerin sunduğı kamusal mal ve hizmetlerde nitelik ve nicelik itibarıyla ortaya çıkan artış, kamu finansman dengesini yakından etkilemiştir. Özellikle bu sürecin vergiler üzerinde aşırı yüklenmeye yani vergi artırımına hatta yeni vergilerin çıkarılmasına neden olmuştur. Kamu harcamalarındaki artış gelir gider dengesizliği oluşturmuştur. Devletin böylesi bir süreçte başvurduğu finansman kaynağının borçlanma olması bu gelirlerin ilerleyen yıllarda ülke gelişimine katkı sağladığı sürece ya etkisi olmamış ya da çok az etkileri olmuştur. Ancak bu kaynağın yani borçlanma türü bir gelirin mevcut bütçe açıklarını kapatmaya yönelik kullanılması ülke ekonomisinde negatif etkileri olacağı gelecek nesillere yük bırakacağı da bir gerçektir. (Ener ve Demircan,2007:223)

1.3.3. Kamu Giderleri

Devletin kamu giderleri veya kamu harcamaları alanındaki anlayışı Birinci Dünya Savaşı sonrasında, 1929 buhranı ve hemen sonrasında İkinci Dünya Savaşı sonrası büyük değişimler göstermiştir. Yeni anlayışa göre devletler artık ekonomide dolayısı ile harcamada çok daha fazla var olmuşlardır. Bu nedenlerle kamu giderleri hissedilir büyüklüğe çıkmıştır. Yukarıda da belirtildiğı üzere kamu harcamalarının yani giderlerinin var oluşu çok eskiye dayanmaktadır. Tarih boyunca bu harcamalara devlet hangi düzeyde katılacak ya da hangi hizmetlerde var olacak hangilerinde

sadece kanun ve alt yapı boyutunda kalacak tartışmaları olmuştur. İşte bu yaklaşımlar hükümetlerin maliye politikaları ya da para politikalarını belirlemede etkili olmuş, kamunun harcama yaparken de ekonomi üzerinde olumlu, bazen olumsuz etkisinin olduğunu göstermiştir. Harcama artırmak ya da harcamaları kısarak tasarruf önlemleri almak devletlerin hem sosyal yapısında hem ekonomisinde hem de bütçesinde farklı sonuçlar doğurmuştur.

Kamusal faaliyetleri yapmak için harcama yapmak zorunda olan devletler bunun tanımını ister tam kamusal mal veya hizmetler alanında olsun ister yarı kamusal mal veya hizmetler şeklinde olsun bu faaliyetler için çok çeşitli maliyetlere ve giderlere katlanılmadan bu hizmetlerin veya malların alınması mümkün değildir.

Harcama kalemleri son yıllarda çeşitli şekilde sınıflandırma ve ayırma tabi tutulmuştur. Böylelikle devletin yapmış olduğu giderlerin dağılımının hangi alana hangi tür hizmete aktarıldığı bu ayırım ile tasniflenmiş yapılan sınıflandırma ile harcamaların bir bütün olarak maliyetlerini görmeye, bu maliyetlerle ilgili olarak karşılaştırmalar yapmaya ve dolayısıyla hizmetlerin daha verimli kullanılmasının sağlanmasına çalışılmıştır.

Sınıflandırmadaki ayırım başlıkları bütçe sisteminde analitik sınıflandırma olarak sırası ile şu şekildedir: Kurumsal sınıflandırma, fonksiyonel sınıflandırma, finansman tipi sınıflandırma ve ekonomik sınıflandırmadır:

Kurumsal sınıflandırma ile bütçeden ayrılan pay kastedilmekte her kamu kurumunun bütçesinin belirlenmesi sağlanmaktadır. Fonksiyonel sınıflandırma; kamu hizmetlerinin niteliğine göre devletin yaptığı maliyetlerin dağılımının belirlenmesidir. Örneğin savunma harcamaları veya eğitim harcamaları kastedilmekte, böylelikle farklı kurumların aynı amaç için yaptığı harcamaların nitelik bakımından dağılımı gözlenebilmektedir. Yukarıda verilen eğitim örneğinde veya savunma örneğinde olduğu gibi savunma harcamaları birçok alanda farklı kalemlerde ve isimlerde olabilmektedir. Finansman tipi sınıflandırmada ise finansman yapılan kamu hizmetinin dolayısı ile harcamanın hangi kaynaktan finanse edildiği ya da edileceği gösterilmektedir. Böylelikle kaynağına göre harcama ayırımı yapılmış olmaktadır. Son olarak ekonomik sınıflandırma ise maliye politikasının

amaçları ile doğru orantılı olarak devlet faaliyetlerinin milli gelir ve piyasa ekonomisi üzerindeki etkilerinin ölçülmesini amaçlamaktadır.

Devletin kendisine yüklenen iktisadi amaçları yerine getirmek için yaptığı kamu harcamalarına; cari, transfer veya yatırım harcamaları denilmektedir. Maliye politikası olarak bahsedilen harcamaların yanı sıra devlet sübvansiyon alımları destekleme kredileri gibi ekonomide denge sağlama amaçlı harcamaları da bulunmaktadır. Yapılan bu harcamalar isimleri ve amaçları farklılık gösterse de hepsinin ülke vatandaşları için bir yük olduğu bu harcamaların bir veya birden fazla kaynakla beslenmesi gerektiği ayrıca bu harcamaların artış göstermesinin yine ülke vatandaşlarından alınan çeşitli gelir gruplarından toplanması gerektiği bir gerçektir. Uygulanan maliye politikası, bu harcamaların katma değer olarak en üst düzeyde değerlendirilmesini, kaynakların kullanımının maksimum fayda sağlaması amacı ile aynı zamanda ülke vatandaşlarına geri döngüsünün adil bir dağılım gözeterek yapılması gerektiğini, bu doğrultuda uygulanan politikaların hedeflerini gerçekleştirmek için üst düzey bir çaba yürütülmesi gerektiğini gösteren çalışmalar bütünüdür.

Kamu giderlerinin artması devletin görev ve uğraşı alanlarının genişlemesi ve üretmiş olduğu mal ve hizmetlerin çeşitliliğinin her geçen gün artması devletin gelir çeşitliliğine neden olmuş tüm bu gider genişlemesi harcamaların artırılması sonucunu doğurmuştur. Toplumsal ihtiyaçları gerçekleştirmek gelir dağılımında adaleti gerçekleştirmek, tam istihdam ortamı için çaba göstermek, işsizliği en düşük seviyelere çekmek tüm bunları yaparken ekonomik kalkınmayı sağlamaya çalışmak devleti, piyasadan mal ve hizmet alan kısaca büyük boyutlarda harcama yapan önemli bir değer haline getirmiştir.

Devlet, sayısız kuruluşları ile ayrı bir pazardır. Devletin satın aldığı mallar çok çeşitlidir. Harcama yapan hükümet aynı zamanda piyasada önemli bir pazar konumuna gelmiştir. Piyasada dengeleri değiştirecek büyüklükte bir alım gücüne sahiptir(Yükselen,2017:123). Bu anlamda da kamu harcamaları, piyasada denge mekanizmasını sağlayarak aynı zamanda fiyat ve istikrar kontrolü aracı olarak da kullanılabilir.

1.3.4. Kamu Gelirleri

Kamu hizmetlerinin yerine getirilebilmesi için kamu harcamalarının yapılması ve bunların da kamu gelirleriyle finanse edilmesi çok önemlidir. Pek çok kamu hizmetinin topluma ücretsiz sunulması, bahsi geçen hizmetlerin zorunlu ödemelerle finanse edilmesini gerekli kılmıştır.

Maliye araçlarından kamu gelirleri harçlar, vergiler, şerefîyeler, resimler, vergi ve para cezaları, fonlar, teşebbüs gelirleri, para üretiminden doğan gelirler ve bağışlar gibi gelirlerden meydana gelmektedir ve vergi burada çok büyük bir yere sahiptir. Vergi, özel kesimin kamu kesimine aktardığı fona verilen isimdir. Başka bir deyişle vergi, devlet ya da kamu kurumlarının vermiş oldukları hizmetleri görebilmeleri amacı ile toplumu meydana getiren bireylerden karşılıksız ve zora dayanarak almış olduğu ekonomik değere denmektedir (Susam, 2009: 50).

Kamu harcamalarını finanse edebilmek için vergiler temel olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra vergiler ve vergi şekilleri hükümetlerin ekonomik kararlara etki edebilmek amacıyla da kullandığı dinamiklerdir.

Kamu gelirlerini artıran düzenlemeler iki ayrı biçimde meydana getirilebilmektedir. İlk olarak tüketim harcamaları vergiye sokularak gelirin tüketim ve tasarruf arasında var olan dağılımı değiştirmesi gerekmektedir. Daha açık bir ifade ile bu durum tüketim maliyetini artırıp özel tasarrufa teşvik vermektir. İkinci yol ise vergiler ile cebri bir tasarruf sağlamaktır (Ulusoy ve Karakurt, 2012: 39). Sosyal adaletin sağlanmasında iyi birer hizmet aracı olan vergiler sayesinde toplumda bulunan farklı gelir grupları arasında pozitif bir transfer yaşanmaktadır. Bu belli bir istikrar ve düzende giderse olması gereken bir sosyal dengeye ulaşılabilir.

Ülkelerde yaşanan kamu açıkları, yatırım yetersizliği, istihdam sorunu, gelir dağılımı dengesizliği ve enflasyon yani fiyat istikrarsızlığı sorunları karşısında belirlenecek vergi politikaları ile kamu gelir-gider dengesizliği, vergi yükünün adil dağılımı, ekonomik etkinlik, sermaye birikimi ve yatırımların artması ve yatırım dengesi gibi makroekonomik amaçların gerçekleştirilmesi sağlanır.(Öner, 2019:158)

1929 Ekonomik Buhranı ile iktisatçılar tarafından geliştirilen ve özellikle Keynesyenci düşünce olarak benimsenen maliye politikası bir araç olarak ekonomiye müdahale etme şekli olmuştur. Hedeflenen ekonomik, sosyal ve politik amaçlara uygun olarak yukarıda bahsedilen araçlar ve uygulamalar ile ekonomide istenen sonuçlar almayı hedeflemişlerdir. Bu araç daha çok politik bir araç olarak ve keynesyenci düşünce çerçevesinde devam etmiştir. Etkisini tüm dünyada hissettiren 1929 Ekonomik Buhranın ülkemizde de hissedilmesi kaçınılmaz bir durumdur. Söz konusu yıllarda liberal bir politikayı benimsemiş henüz yeni oluşturulmaya çalışılan ekonomi politikaları ile birlikte bir yönetim anlayışı vardı. Genç cumhuriyetle birlikte bu süreçte Osmanlıdan alınan borçların yanı sıra ekonomiyi canlandıracak yeni arayışlar ve girişimler de söz konusuydu.

2. TÜRKİYE’DE MALİYE POLİTİKASININ TARİHİ

Türkiye’de etkin maliye politikalarının hayata geçirilmesi ve kurumsal bir zeminde tartışılmasının tarihi çok eski olmasa da iki genel başlık altında incelenebilir. Burada önemli olan Türk mali politikalarının tarihi olduğu kadar, coğrafya olarak bu topraklarda devletin ekonomik düzen ile ilişkisine bir süreç olarak belli bir tarihsellik verebilmektir.

2.1. Cumhuriyet Öncesi Maliye Politikaları

Osmanlı İmparatorluğu, kurulması itibari ile genel olarak devlet sistemi açısından İslam Hukuku’na bağlı kalmıştır.³ Kasım 1839 yılında Tanzimat Fermanı’nı ilan edilmesine kadar, tüm Müslüman olan Türk devletlerinde kabul edilen vergi sistemleri aynı olmuş ve kaynak olarak da Kur’an-ı Kerim gösterilmiştir (Aktan, 2002: 500).

Osmanlı İmparatorluğu son yıllarında yitirmiş olduğu güç ile içeride ve dışarıda birçok sorun ile karşılaşmıştır. Bu sorunlardan biride baskılar ile yapılan mali düzenlemeler ve sonucunda devletin gelir kayıpları olmuştur. Aynı yıllarda kâğıt paraya geçme, kullanılan paranın değerinin düşürülmesi, henüz toplanmamış vergilerin teminat gösterilmesi sonucu borçlanma gibi olumsuzluklar 1840 yıllarının Osmanlı mali düzeninin kötüye gidişinin sonuçlarıdır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarında pek çok alanda olduğu gibi mali alanda da düzenlemeye gidilmiştir. III. Ahmet ve Lale Devri ile başlayan Batılılaşma anlayışı özellikle Tanzimat Fermanı’nı ilanından sonra sanatsal alanın dışına taşarak tüm alanlarda etkisini göstermeye başlamıştır.

Bu dönemde yapılan mali reformların arasında, maliyede merkezileşme faaliyetlerine uygun olarak, herkesin gücüne göre verginin tespit edilmesi ve bunun dışında vergi alınmaması, örfi vergileri sona erdirmeye çalışmaları, yeni vergi konuları ve özellikle iltizam usulüne son verme girişimleri yer almıştır. (Karal, C.VI,1976:200) Tanzimat Fermanı ile vergilendirme hususunda gayri Müslimler ile Müslümanlar aynı hukuksal düzenlemeye tabi tutulmuştur.

Tanzimat Fermanı'nın ardından maliye alanını derinden etkileyen iki önemli gelişme I. ve II. Meşrutiyet'in ilanı ile olmuştur. Gerek Tanzimat gerekse Meşrutiyet dönemleriyle birlikte yeni ve modern hale getirilmeye çalışılan mali sistemi yapılandırma çalışmalarının etkisi bugünlere kadar gelmektedir. 1876 Kanun-ı Esasi'nin 25. maddesinde düzenlenen *“Bir kanuna müstenit olmadıkça vergi rüsumat nâmu ile ve nâmu aherle hiç kimseden bir akçe alınamaz”* hükmüyle verginin yasallığı ilkesinin yasadışı vergi olmaz boyutu ilk defa bir anayasa hükmü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca kısmen de olsa temsilî nitelikte bir yasama organının varlığı bu ilkenin temsilsiz vergi olmaz boyutunu da anayasal düzleme taşımıştır. (Güneş,2008:82)

Batıda meydana gelen gelişmelere kayıtsız kalınan ve sanayileşme devriminden en çok etkilenen ülkelerin başında Osmanlı İmparatorluğu gelmektedir. Batıdaki ilerleme ve Osmanlı İmparatorluğu sanayi alanında ilerlemiş ülkelerle ticari anlaşmaları ülke içindeki zanaatkâr ve el emeği ile üretim yapan kesimi olumsuz etkilemiştir. Rekabetin haksız bir düzeye çıkması iç piyasa fiyatlarını olumlu etkilese de üretime olumsuz etki yapmıştır. Üretimin olmadığı ithal ürünlerin geniş bir pazarı haline gelen Osmanlı İmparatorluğu mevcut anlaşmalara yenilerini eklemiş ve batı için yeni bir Pazar ve aynı zamanda bir tür yarı sömürü devleti halini almıştır. Harcamalar borçlanma ve kredilerle karşılanmaya çalışılmış alınan borçlar üretim alt yapısına, geri kazanımın olmadığı alanlarda kullanıldığı için ülkedeki borç yükü sürekli artmıştır. Netice itibari ile Osmanlı İmparatorluğu bu paraların faizlerini bile ödeyemeyecek duruma gelmiş iflas ettiğini açıklamıştır.

1881 yılında Muharrem Kararnamesi ile Osmanlı borçlarının Duyun-u Umumiye aracılığı ile alacaklılara olan borçlarının düzenlemesi ile Osmanlı mali yapısı bir tür ipotek altına alınmıştır.(Güneş, 2002: 28 29).

2.1.1. Kamu Gelirleri

Kamu gelirleri alanında yapılan reform niteliğindeki çalışmaların başladığı yıllarda Osmanlı'da vergi sistemindeki yenilikler nedeni ile elde edilen gelirler kamuda yapılan harcamaları karşılamakta oldukça yetersiz kalmaktaydı. Bunun yanında da genel olarak savaşlardan dolayı maliyetler artmaya başlamıştı bunları karşılamak için yeni vergi düzenlemeleri yapılmıştır.

Özellikle de Kırım Savaşı'ndan sonra yeni gelir elde etme arayışları artmıştır. Alınmakta olan ve devam eden gelirlerde de yaşanan artış kaçınılmaz olmuştur. Kırım Savaşı'nın ardından (1853-1856) başlatılan yeni çalışmalar ile kurulan komisyonlar ile her arazinin kullanılan yapının özelliğine göre vergi düzenlenmiştir. Ayrıca her bireyin kimliği ve statüsüne göre vergi nüfus tezkeresi verildi. Böylelikle bir tür kimlik ve vergi mükellefiyeti oluşturuldu. Tüm bunlar nedeni ile Tanzimat döneminin başında pek çok vergide değişikliğe gidilmiş, şer-i vergiler olarak aşar, ağnam ve cizye alınırken, örf-i vergiler tek bir başlık altında toplanarak "ancemaatin" vergisi adı verilmiştir. Bahsi geçen vergiler Cumhuriyet döneminin başlarına kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir (Öner, 2005: 398). Osmanlı'nın son döneminde alınan vergiler aşağıda sıralanmıştır:

1. Aşar
2. Cizye
3. Gümrük vergisi
4. Hayvanlar vergisi
5. Temettü vergisi
6. Dersaadet vergisi
7. Ancemaatin vergisi
8. Diğer vergi ve gelirler

Aşar vergisi gayri safi tarım üstünde, şer-i olan esaslara uygun bir biçimde alınan bir vergidir. Anlam olarak "onda bir" anlamına gelmesine rağmen alınan verginin miktarı ürün türüne göre değişiklik göstermiştir. Aslında bu vergi toprak ürünlerinin zekâtı olarak Müslüman olan halktan alınmaktaydı. Ancak Osmanlı'da bu durum son dönemde değişmiş ve bahsi geçen vergi Müslüman olmayan halktan da alınmaya başlanmıştır (Eroğlu, 2010: 59). Genel olarak bakıldığında aşar, biçim

bakımından modern vergicilikten bir hayli uzak bir vergi türüydü; ancak kalkınma çabalarında ve tarımın milli hâsıla içindeki payının yüksek olmasından dolayı Osmanlı gelirlerine fazlaca katkısı olan bir vergiydi (Okçuoğlu ve Önder, 2001: 262).

Cizye esasında, Müslüman olmayan halktan alınan bir vergi idi ve yine şer-i hukuka dayanmaktaydı. Tanzimat Fermanı ile birlikte Osmanlı'da cizye uygulamasında da düzenleme yapılmıştır. 1856 yılında yayımlanan Islahat Fermanı ile birlikte Osmanlı halkının tamamından eşit vergi alınma kararına varılarak ve cizye kaldırılarak halktaki tüm erkeklerin askere gitmesi zorunlu tutulmuştur. Askere gitmek istemeyen gayri müslim halk için ise askerlik bedeli olarak Bunlardan belirli bir vergi alınmak suretiyle bu hizmetten muafiyetleri (bedel-i askerî) kararlaştırılmış ve böylece kaldırılan cizye vergisi bu ad altında mahiyet değiştirerek 1907'ye kadar sürmüştür. (Şener, 1990: 115; İnalçık, 1993: 48).

Gümrük vergisi de Tanzimat dönemi ile birlikte değişime uğrayan vergilerden olmuştur. Dönem içinde İngiltere ile yapılan 1838'de Balta Limanı Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu daha hızlı bir biçimde dünya ekonomisi ile bütünleşme sağlamıştır. Antlaşma ile yalnızca harici gümrük alabilen Osmanlı İmparatorluğu'nun, önceden kullanmış olduğu dâhili gümrük uygulamasını yürürlükten kaldırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki son gümrük vergisi değişimini 1916 yılında yapmıştır (Giray, 2001: 179). İthal edilen ürünün gümrük vergisinin, ürünün değerini değiştirmeyeceğine dair yapılan değişikliği kabul edilmiştir. Bu durum, Türkiye Cumhuriyeti döneminde de uygulanmaya devam etmiştir (Yıldız, 1996: 74).

Şer-i Hukuk esaslarına dayanan hayvan vergisi olarak da bilinen ağnam vergisi önceleri servet üstünden alınırken 1859 yılı itibari ile gelir üzerinden alınmaya başlanmıştır. Her il ve ilçede bir koyun ile geçinin senede bir getirebileceği yavrusu, yünü ve sütünün hasılatının tespiti yapıyor ve bu hasılat üstünden % 10 vergi alınıyordu (Yaraşlı, 2005: 13). Bu verginin kapsamlı değişimi 1905 tarihinde olmuştur. Yeni vergi ile pek çok hayvan vergiye dâhil edilmiştir ve yalnızca kuzu ile oğlaklar vergiden muaf tutulmuşlardır. Ağnam vergisindeki değişiklikler Milli Mücadele döneminde kadar devam etmiştir. Milli Mücadele döneminde ise yaşanan

sıkıntılardan kurtulmak için verginin sekiz katına çıkarılması talep edilmiş, ancak bu oran çok fazla bulunup vergi dört katına çıkarılmıştır (Gönüllü, 2015: 74-75).

I. ve II. Meşrutiyet'in vergi düzenlemeleri arasında bulunan temettü vergisi, sanat ve ticaret kesiminin kazançlarını vergilendirmek için uygulanmıştı. Osmanlı İmparatorluğu döneminde gelir vergisi niteliğinde olan bu vergi, sınırlar içinde ticaret yapan yabancılardan kapitülasyonlar nedeniyle alınmamaktaydı. Tanzimat döneminin ardından Karadağlılar, Sırp, İranlılar ve Yunanlılar aslında bu vergi kapsamı içine alınsa da I. Dünya Savaşı'nın başladığı yıl olan 1914 yılına kadar bahsi geçen vergiyi ödememişlerdir (Şener, 1990: 109).

Tanzimat'tan önce İstanbul halkı emlak gelir ve değerleri üzerinden alınan kimi vergilerden ve askerlikten muaf olmuşlardır ve bahsi geçen muafiyet Tanzimat'tan sonra da devam etmiştir. Ancak 1874/75 mali yılından itibaren İstanbul emlakının değer ve geliri üzerinden Dersaadet vergisi (ve patent vergisi) alınması kararlaştırıldı. İstanbul'un emlak kesiminde gayrimenkullerin değer ve gelirlerine göre vergi alınmasına karar verilerek dersaadet vergisi çıkartılmıştır (Şener, 1990: 111). Anceematin vergide, toplanması öngörülmüş olan vergi tutarı, elde edilen sonuçlara göre önce kazalar arasında pay edilmekteydi. Kazalardan ise kimin ne kadar ödeyeceği, bireylerin ödeme gücüne göre düzenlenmekteydi. Ödeme gücünün ölçüsünde arazi, emlak ve hayvan varlığı, ticaretle ise gelir düzeyi esas alınmaktaydı. Bu vergi ile birlikte tarım kesiminin vergilendirilmesi kadar, şehirli kesim de vergilendirilmiştir (Yaraşlı, 2005: 2). II. Meşrutiyet'e kadar bina ve araziler tek bir emlak vergisi içinde vergiye sokulmuştur. Meşrutiyet'ten sonra ise arazi ve vergiler ayrılmış ve vergiler içinde Musakkafat Vergisi kabul edilmiştir (Öner, 2001: 399).

Bahsi geçen vergiler dışında damga, maden, özel ormanlar, taş ocakları, mahkeme, pasaport işlemleri, intikal harçları, tütün, tuz, baharat, mısır, posta, telgraf, milli emlak gelirleri gibi pek çok alandan da vergi alınmıştır.

2.1.2. Borçlanma

Osmanlı İmparatorluğu, Tanzimat ve onun devamında gelen ıslahat hareketleri ile birlikte batılılaşma eğilimi içinde bulunmuştur. Kapitülasyonlar ve

ticari imtiyazlar Osmanlı'nın ekonomik teslimi için ilk adıma neden olmuştur. Ancak Osmanlı'yı zora düşüren durum aslında ağır borçlardı. 19. yüzyıla kadar devlet bütçesinde bulunan gelir yetersizliklerini ve bütçe açıklarını kapatabilmek için zengin bankerlerden yüksek faizli krediler alınmıştı. Ancak yaşanan savaşlar, idari yapıda değişimler, ordu ihtiyaçları iç ve dış borçlanmayı zorunlu hale getirmiştir (Dalgıç, 2002: 28).

Sanayi devrimi ile Batılı ülkeler ekonomik anlamda gelişme gösterirken, Osmanlı için aynı süreç yaşanmamıştır. Ekonomik zorluklar içinde bulunan devlet çeşitli para politikaları ile ekonomideki dar boğazdan çıkmaya çalışmış bunun için de bankaları kurmuştur. Ancak bu bankalar sayesinde zamanla iç ve dış borçlar artmış ve bahsi geçen borçların faiz ile anapara ödemelerini yapmakta oldukça zorlanan Osmanlı İmparatorluğu 1875 yılında moratoryum ilan etmiştir. 1881 yılına gelindiğinde borç ödemelerinin düzene girmesi içinde Düyun-u Umumiye İdaresi kurulmuştur ve böylelikle ülke içindeki yabancı sermaye yatırımları artmaya başlamıştır. 1914 yılında ise yabancı anonim şirket sayısı 193'e çıkmıştır (Anbar, 2009: 19). Yabancı sermaye genel olarak daha karlı olan borç verme ve Osmanlı'nın eline geçen vergilerin çok büyük bölümünü ele geçirme stratejisi uygulamıştır. Ağır şartlı borçlar üretim ve gelişme için kullanılamamış ve heba edilmiştir. Ödenemeyen borçlar karşısında Osmanlı İmparatorluğu çareyi vergileri artırmakta bulmuş ve artırılan bu vergiler teminat olarak gösterilmiştir. Bu durum Osmanlı'nın son döneminde hem halkı zor duruma düşürmüş hem de borçlanmalar nedeni ile altyapı ve sanayi yatırımları ve imtiyazlarının hemen hemen hepsi yabancı sermayeye bırakılmıştır (Eroğlu, 2010: 59).

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde önemli gelişmeler olduğunu görülmektedir. Bu dönem de başlangıç olarak yanlış mali politikalara bağlı olarak borçlanma, kâğıt para basımı ve kullanımdaki değerli madeni paranın değerinin düşürülmesi gibi hamleler yapılmıştı. Bunların sonucu olarak ta enflasyonist baskı oluşumu ortaya çıkmıştı. Mali gücü tekrar kazanmak için de kapitülasyonların kaldırılması, Düyun-u Umumiyenin ödeme planına bağlanması yabancı şirketlerin ve demiryollarının millileştirilmesi, vergilemede yasallık ilkesinin benimsenmesi ve son

olarak Merkez Bankasının kurulması gibi çalışmalar yapılarak Milli İktisat oluşumunun sağlanmasına çalışılmıştır.

2.2. Cumhuriyet Dönemi Maliye Politikaları

Osmanlı imparatorluğu döneminde yaşanan dalgalanmalar ve alınan büyük borçlar Cumhuriyet dönemine intikal etmiştir. 1920-1922 yılları dönemi ülke içinde Kurtuluş Savaşı'nın yaşandığı zor seneler olmuştur. Bu dönemde ülke maliyesi çökmüş, evlatlarını şehit vermiş halk yorgun ve bitap düşmüş bir ülke halindeydi. Bu nedenle bahsi geçen süreçte ekonomik anlamda politikaların ve yeni oluşumların olması oldukça zordu. Anlatılan bu zor şartlar ve imkânsızlıklar içinde kazanılan savaş sonrasında imzalanan Lozan Barış Antlaşmasıyla elde edilen siyasi bağımsızlık, ekonomik bağımsızlığın mümkün olması ile gerçekleşebilirdi. Bu nedenle mali açıdan kalkınma politikalarına hızla başlanmıştır (Tokgöz, 1999: 33). Bu politikaların ilki ise Cumhuriyetin kuruluşundan önce 17 Şubat-4 Mart 1923'te yapılan İzmir İktisat Kongresidir.

2.2.1. İzmir İktisat Kongresi Politikaları

Yeni Türk devletinin kuruluşuyla birlikte ekonomi alanında atılan ilk adım İzmir İktisat Kongresi olmuştur. Cumhuriyet'in henüz resmi olarak ilan edilmediği dönemde düzenlenen ve Mustafa Kemal önderliğinde yapılan İzmir İktisat kongresinde ülke ekonomisi ve maliyesi ile ilgili iki farklı politika izlenmiştir. 1929 yılındaki büyük krize kadar olan dönemde liberal bir yaklaşım sergilenirken, 1929 yılından sonra devletçi bir eğilim hakim olmuştur. Ekonomi politikalarının belirlenmesinin aciliyeti kavrandığı için düzenlenen İzmir İktisat Kongresi'nde Mustafa Kemal'in yapmış olduğu konuşma şöyledir (Koç, 2000: 150):

İktisadiyat demek her şey demektir. Yeni hükümetimizin bütün programları iktisat programından çıkmalıdır. Hepimizin arzusu şudur ki memleketimize zenginler memleketi, çalışanlar diyarı denilsin. Siyasi, askeri muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsun iktisadi muzafferiyetle tetviç edilmezse husule gelen zaferler payidar olamaz. Yeni Türkiye'mizi layık olduğu mertebeye isal için behemahal iktisadiyatımıza birinci derecede ehemmiyet vermek

mecburiyetindeyiz.... İstiklil-i tam için şu düstur var. Hâkimiyeti milliye, hâkimiyeti iktisadiye ile tarsin edilmelidir... siyasi ve askeri muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsun, iktisadi zaferlerle tetvic edilmezse semere, netice payidar olamaz. En kuvvetli ve parlak zaferimize de tetvic eden semerat-ı nafiayı temin için hâkimiyeti iktisadiyemizin temin ve tarsini lazımdır.

Mustafa Kemal'in yapmış olduğu bu konuşma hem dönemin politik ortamına hem de ekonomi politikasının belirlenmesinin nasıl olması gerektiğine dair bir yönerge niteliğindedir. Kongre'de Mustafa Kemal'in konuşması sonrasında devletlerarası ilişkilerde ekonominin en önemli belirleyen olduğu üzerinde durulmuş ve politikaların bu yönde alınması esas kılınmıştır (İnan, 1989: 57).

Kongreyi iki boyutlu düşünmek gerekmektedir. İlk boyut, Millî İktisat kavramı içinde yer alan bir boyut ve bir model arayışıdır. Bahsi geçen model arayışı siyaset ile ekonomiyi birleştirmeyi amaçlamaktadır. Böylelikle bir ulus-devlet inşasının da temelleri atılmış olacaktır. Kongre süresince ekonomi alanında uzman olan kişilerce alınacak olan kararların ve uygulanacak politikaların denetleneceği ifade edilmiş olsa da pratikte uygulanan bir durum değildir (Boratav, 2006: 41). Kongre sonrasında alınan kararlarda da yine bütüncül hareketler görülememektedir. Kongrede alınan kararların en önemlisi milli burjuvazi yönünde bir ekonomik hamlenin gerekli olduğu yönündeki karardır. Bunun dışında kongrede aynı zamanda çalışmanın önemi, çalışma ahlakı ve dini değerlerle olan ilişkisi de ele alınmıştır (Boratav, 2006: 42).

Kongrenin diğer bir boyutu, dönemin dış politik gelişmeleriyle alakalı olandır. Lozan görüşmelerinin kesintiye uğradı dönemde toplanan kongreye yabancı temsilciler çağırılmıştır. Onların şahitliğinde ekonomik meseleler konuşulurken aynı zamanda tam bağımsızlık konusunda ülkenin kendinden ne kadar emin olduğu gözler önüne serilmiştir (Atağenç, 2017: 64).

Bu bilgiler ışığında kongrenin amacının savaştan yorgun çıkan ekonomik etkenlerin ve birimlerin birbirlerini tanımalarını sağlamak, gereksinimlerini tespit etmek, ekonomik konulara vurgu yapmak ve ekonomik politikaların belirlenmesi

olduğu söylenebilir (Gökçen, 1998: 3256). Bunun içinde kongrede “Misak-ı İktisadi” adında bir oluşum belirlenmiştir. Misak-ı İktisadi, yurt içinde sanayi kurmayı ve geliştirmeyi amaçlayan ekonomik bir sistem oluşturmak üzere kurulmuştur (Sabır, 2003: 80). Kongredeki kararlar “Misak-ı İktisadi” ve “Çiftçi, Tüccar, Sanayici ve İşçi Gruplarına İlişkin Esaslar” olarak ikiye ayrılmaktadır. Alınan kararlar şöyle özetlenebilir (Yavi, 2001: 282-283):

- Yerli üretimin geliştirilmesi amaçlanmıştır.
- Lüks harcamalardan kaçınılacaktır.
- Eğer ekonomik gelişmeye yarar sağlayacaksa, yabancı sermayeye izin verilecektir.
- Reji idaresi ve yönetimi kaldırılacaktır.
- Tütün üretimi ve ticareti serbestleştirilecektir, vergiler tüketiciden alınacaktır.
- Aşar kaldırılarak yerine modern bir vergi koyulacaktır.
- Temettü vergisi gelir vergisi haline getirilecektir.
- İç gümrükler kaldırılarak koruyucu gümrük tarifeleri yürürlüğe koyulacaktır.
- Ziraat Bankası’nda düzenlemeye gidilecektir.
- Sanayi bankası kurulacaktır.
- Teşvik-i Sanayi Kanunu modernize edilecektir ve 5 yıl sonra 25 yıl süre ile uzatılacaktır.
- Milli limanlarda kabotaj hakkı sağlanacaktır.
- Demiryolu ve limanlar ile ülke içindeki diğer ulaşım yerlerinin altyapıları geliştirilecektir.
- İşçilerin çalışma saatleri düzenlenecektir. “Amele” terimi yerine “işçi” terimi kullanılacaktır.
- 18 yaşından küçüklerin çalışması yasaklanacaktır.
- Çalışanlara haftada 1 gün tatil izni verilecektir.
- Sendika hakkı tüm iş gücüne tanınacaktır.

İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlarda Cumhuriyetin ilk yılları için uygulanacak ekonomi politikalarının kararları yer almaktadır. Bu kararlar ile

korumacı, ithal ikameci bir yaklaşım ile işçi, sanayici, tüccar ve çiftçi gruplarının desteği alınmıştır. Ülkenin kalkınması özel sektör eli ile gerçekleşecektir. Devlet özel girişimi destekleyecektir. Ancak özel girişimin yeterli olmadığı alanlarda müdahale etmesi kararlaştırılmıştır. (Akşin, 1989:112)

2.2.2. 1923-1929 Yılları Arasındaki Maliye Politikaları

1923-1929 yılları arasında devlet işletmeciliği ve müdahaleleri asgari düzeyde tutularak sanayileşme teşvik edilmiştir. Dönemin var olan Milli İktisat anlayışının korumacı ve sanayileşmeyi benimseyen görüşleri Lozan Antlaşması'nın gümrük politikalarıyla alakalı maddeleri nedeni ile arka plana düşmesine rağmen, devlet desteğinin bu okulunun üstünde olması ve milli burjuvazi anlayışını oluşturma düşüncesi 1923 sonrasındaki politikalara damgasını vurmuştur. (Boratav, 2011: 28). Ülkede özel müteşebbis eliyle ve serbest piyasa şartları gözetilerek bir sanayi hamlesi öngörülmektedir. Devlet kârlı olmayan aynı zamanda yüksek sermaye gerektiren alanlarda varlığını gösterecek bu alanlarda alt yapı desteğini verecekti. Nüfusun %80'nin tarım faaliyetlerinde olduğu bir ülkede, sanayinin gelişebilmesi için gerekli olan sermayenin tarımdan geleceği bilindiği için iktisadi ve mali politikaların başında tarıma destek bulunmaktaydı.

1923'ten sonraki birkaç yılda para politikasında sağlam ve istikrarlı olan bir para anlayışı etkili olurken, maliye politikasında denk bütçe ile düzgün ödeme ilkesi benimsenmiştir. Genişlemeci bir maliye politikasından ehemmiyetle kaçınılmıştır. Bunun dışında açık finansman ile borçlanmaya da sıcak bakılmamıştır. Öncelikle gelirin elde edilmesi ve devamında harcanması söz konusu olmuştur ve aynı zamanda merkez bankası bulunmadığı için kâğıt para arzının artması gibi bir durum da bulunmamaktaydı. Mali alan politikalarının ilkeleri aşağıda özetlenmiştir (Şahin, 1998: 44):

- Denk ve hakiki bir bütçe oluşturmak
- İsraftan kaçınmak
- Tasarruf etmek
- Yeni vergiler koymaktan ziyade vergilerdeki toplama usullerinin iyileştirilmesi

- Emisyon yapmadan ve hiçbir yere borçlanmadan maliyeyi düzen ile güven esasında yönlendirmek
- Hem iç hem de dış politikada devletin itibarını koruyarak yüceltmek
- Ülkenin bağımsızlığını engellemeden yabancı sermayeden yararlanmak

2.2.2.1. Kamu Gelirleri

Bu dönem içinde daha önce de bahsedildiği gibi var olan vergiler yeniden düzenlenerek daha modern, batıya uyum sağlayan bir gelir sistemi oluşturulmak amaçlanmıştır. Bu açıdan kamu gelirleri alanında yapılan eylemler aşağıda sıralanmıştır:

- Ağnam vergisi çıkartılmıştır. Vergi Osmanlı döneminde de gündemde olan tarım kesiminde hoş karşılanmayan bir tür resimdi. Verginin ismi 1924'ten sonra "Sayım Vergisi" olarak değiştirilmiştir. Adı, numarası, kabul ve yürürlük tarihi olmayan bu kanun bir cümleden ibarettir (Çakır, 1981: 132).
- Aşar vergisi kaldırılmıştır. Aşarın kaldırılması ile meydana gelecek gelir kaybının da önlenmesi için devlet iki ayrı kaynağı düşünmüştür. Bunun için ilk olarak Temettü Vergisi yerine Kazanç Vergisi getirilmiştir. İkinci olarak da Umumi İstihlak vergisi eklenerek eğlence ve hususi için olan vergiler düzenlenmiştir (Mutluer, 2007: 94). Bahsi geçen vergi Temettü vergisine kıyasla daha iyi bir tekniğe sahiptir ve daha fazla hasılat elde edebilecek özelliktedir.
- 1929 yılının ortalarında kabul edilen bir kanun ile gümrükte yeni bir tarife benimsenmiştir ve yerli sanayiye koruyan bir gümrük politikası izlenmeye başlanmıştır.
- Gümrük vergisi ile yerli sanayi koruma amaçlanmış yine aynı dönemde Arazi ve bina vergilerine de rastlanmaktadır.
- 1926'da çıkarılan ve yürürlükte bulunan Veraset ve İntikal vergisi Kanunu uygulanmaya başlanmıştır.
- Dönemin en önemli vergi kanunlarından biri de Tarik Bedeli Nakdisi Hakkında Kanun, kısaca Yol vergisidir. Ülkede bulunan 18-60 yaş arasındaki tüm erkeklerin dâhil olduğu vergiden, sakatlık, fakirlik,

askerlik ile köy ve mahalle imam ile muhtarları muaf olmuşlardır. Para olarak bunu ödeyemeyenler ise bulundukları yerlere yakın yerlerdeki yol yapımı çalışmalarına katılmışlardır (Duru, 1981: 256).

- Dönem şartlarının getirdiği ve arka arkaya çıkarılan İktisadi Buhran, Muvazene ve Hava Kuvvetlerine Yardım Vergilerine de rastlamaktayız. Bu yıllarda çıkan vergiler ile ücretliler üzerinde vergilendirme hedeflenmiştir.

2.2.2.2. Borçlar

1923 ile 1933 yılları arasında borçlanma için gerekli olan siyasi ve ekonomik koşullar şekillendirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemdeki borçlanmalar aşağıda özetlenmiştir:

- İlk borçlanma Fevzipaşa-Diyarbakır demiryolunun inşası için, Ergani İstikrazı ismi verilen kanun yetkisi ile iç borçlanmaya gidilmiştir. (Karakoç, 1990: 64).
- Yapılan dış borçlanmalar, yabancıların elinde bulunan kurumların ulusal hale gelmesi için yapılmıştır. Bahsi geçen dış borçlar Mersin-Tarsus-Adana hattı ve Haydarpaşa limanı gibi ülkenin kalkınması için alınan borçlardır.
- Başka bir yabancı borçlanma demiryolu, liman, rıhtım, telefon, elektrik gibi dinamiklerin ıslahı için yapılmıştır (Öner, 2001: 486).

2.2.2.3. Bütçe

Cumhuriyet'in ilk yıllarında bütçe kurum ve ilkelerine büyük önem verilmiştir. 1924'teki Anayasa'da da buna yönelik hükümler vardır. TBMM kurulduktan sonra Maliye Bakanlığı, devlet gelirlerini tahsil etme ve ödemeleri gerçekleştirme görevini üstlenmişti. Ancak o dönemde yaşanan ekonomik şartlar nedeni ile elde edilen bir bütçe henüz bulunmamaktaydı. Bu nedenle senelik bütçenin hazırlanıp uygulanmasında aksaklık yaşanırса meydana gelecek sorunları giderebilmek için Avans Kanunları uygulaması yapılmıştır (Demirkan, 1981: 49).

Genel olarak bakıldığında 1922-1923 yılları arasında bir bütçe planı hazırlanarak yürürlüğe konulamamıştır. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu ait bütçe esasları etkisini devam ettirmiştir. 1924-1938 yılları arasına bakıldığında ise bütçenin mali açıdan toparlanmaya başladığı, denk bütçe anlayışının geliştiği ve düzgün ödemeye önem verildiği görülmüştür.(Aysan, 1981: 24).

2.2.2.4. Maliye Teşkilatı

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde devletin yeni mali yapısı oluşurken eski kurumlar da varlıklarını devam ettirmişlerdir. Osmanlı'dan farklı olarak yeni devlette, ülkenin her yerinde aynı kurallar geçerli olmaktaydı. Merkezi yönetim, kamu kesimleri içinde en çok yer bulan yönetim şekliydi (Mutluer, Öner ve Kesik, 2006: 69).

Bu dönemde maliyenin teşkilat durumunun tespiti bütçe ve kadrolarla ilgili ayrıntılı bilgiler içermediğinden dolayı pek mümkün olmamaktadır. 1927 yılındaki bütçe kanunun içinde ise Maliye Bakanlığı'nın teşkilat yapısı görülebilmıştır. 1929 yılında ortaya konulan Devlet Memurları Maaşatının Tevhit ve Teadülüne Dair 1452 Sayılı Kanun aracılığı ile devletin tüm teşkilatı ile Maliye Bakanlığı'nın merkez ile taşra teşkilatları tekrardan düzenlenmiştir (Mutluer, Öner ve Kesik, 2006: 72).

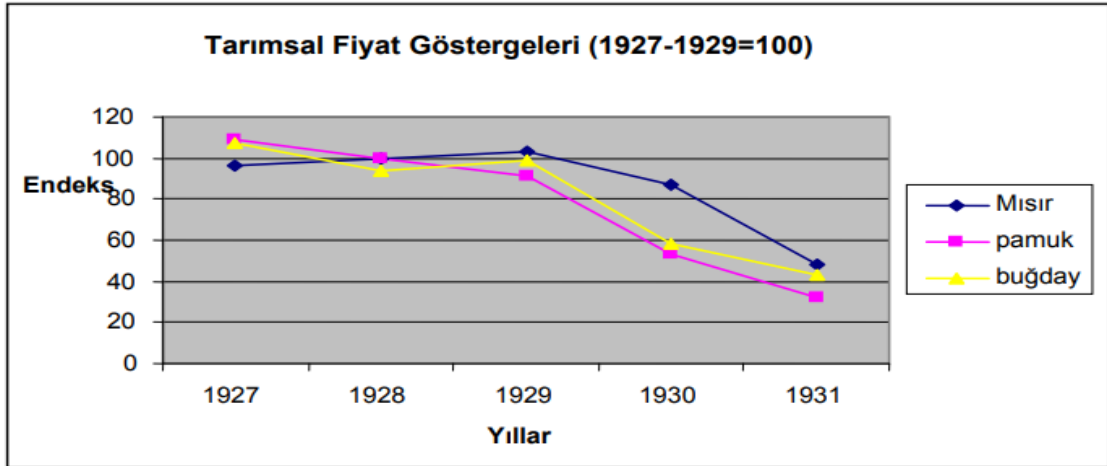
2.2.3. 1930-1939 Yılları Arasındaki Maliye Politikaları

2.2.3.1. Büyük Buhranın Etkileri

Dünyada yaşanan ekonomik gelişmeler ülkeye de etki etmektedir. 1929 yılında dünyada yaşanan ekonomik kriz, tüm dünyada uygulanan ekonomi politikalarının kökten değişmesine neden olmuştur (Küçük, 1985: 2004).

1929 yılına gelindiğinde yaşanan Büyük Buhran ile birlikte Osmanlı borçlarının vadesinin de gelmiş olması Türkiye'nin ekonomi tarihindeki en büyük zorluklardan biri olmuştur. Hem Büyük Buhran hem de borçların varlığının mali değerler üzerinde yapmış olduğu değişiklikler, devletin ekonomik olarak korumacı ve katı bir devletçi sanayi modeline dönmesine neden olmuştur (Buluş, 2003: 67).

Yaşanan Birinci Dünya Savaşı nedeni ile Avrupa’da bulunan gelişmiş ülkelerin üretimi azalırken diğer kıtalardaki ülkelerin üretim güçlerinde artma yaşanmıştır. Avrupa kendini toparlayıp yeniden üretim güçlerine yöneldiğinde ise üretimde bir fazlalık yaşanmıştır. Efektif olan talebe oranla arz miktarının çok fazla olması uluslararası sahada fiyatların düşmesine neden olmuştur (Buluş ve Kabaklarlı,

2010: 3). Piyasa durumunun özeti Grafik 1’de gösterilmektedir. Grafik 1’de Büyük Buhranın başladığı yılda mısır, pamuk ve buğday fiyatlarının değişimleri gösterilmiştir. 1927’de ortalama 100 puanlarda gezen fiyatların 1928 yılında düşme eğilimine girdiği ve 1929 yılına gelindiğinde tarım ürünleri fiyatlarında ani düşüşler gözlemlenmektedir. Ve bunun etkisi aynı hızla olan bir düşüş olmasa da yine fiyatların düşme eğiliminin devam ettiği de görülmektedir.

Grafik 1: Buhran Döneminde Tarım Ürünlerinin Fiyat Değişimleri

Kaynak: Kaynak: Abdülkadir Buluş, Esra Kabaklarlı, “1929 Buhranı ile Global Krizin Karşılaştırılması”, Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt 13, Sayı 19, 2010, s.3

Piyasa ekonomisini takip eden ülkelerde fiyatların düşmesiyle işletmelerin üretimlerini durdurmaları ve kapanmaları işsizliğin artmasına neden olmuştur (Buluş ve Kabaklarlı, 2010: 4).

Tablo 1: 1929 Yılı İtibari ile Sanayileşmesi Yüksek Olan Ülkelerin Genel Görünümü

Kaynak: Foreman-Peck, Hallet ve Ma, 2000: 517

Avrupa’da yaşananların aksine 1929 Ekonomik Buhranı öncesindeki yıllar ABD ekonomisinin verimli seneleri olmuştur. Tablo 1’e bakıldığında ABD’nin ekonomisinin bu yıllarda en büyük ekonomiyi meydana getirdiğini söylemek mümkündür. Otomotiv sektöründen enerjiye kadar ABD, teknolojik buluşlar ile birlikte pek çok yeniliğe imza atmıştır. Elde ettiği kârlar ile de yeniden yeni teknolojiler meydana getirmiştir. Tüketim artışı ile ücretlere paralel olarak da borsada bulunan hisse senetlerinin değerleri ile getirilerinde artış yaşanmıştır (Buluş ve Kabaklı, 2010: 4). 1929’da buhranın yaşanmasına neden olan durum Amerikan finans piyasası içindeki balon biçimindeki yükseliştir. Meydana gelen bu balonlar yeni uluslararası menkul kıymetlerin ihraç şartlarını zor hale getirmişlerdir. Uluslararası borçlanmada meydana gelen güçlükler sonucunda korumacılık yaşanmıştır (Radelet ve Sachs, 1994: 4). 24 Ekim 1929 Perşembe günü borsanın çökmesi ile Büyük Buhran başlamıştır. Halen tarihte bugün “kara perşembe” olarak anılmaktadır. Herkes hisse senetlerini hızlıca ellerinden çıkarabilmek için çabalarken meydana gelen bu panik borsanın daha da kötü olmasına neden olmuştur. Borsa, iki yıl içinde % 90 oranında bir değer kaybetmiştir (Cengiz,2008: 30,32).

Genel olarak bakıldığında yaşanan olayın temelinde hisse senedi ederlerinin yükselmesi ile ekonomik etkinliklerdeki gelişmenin paralel olmaması ve farkın da giderek açılması olmuştur. Pek çok banka, sanayi ve ticaret işletmeleri bu kriz

İthalat	GSYİH (%)	Altın Rezervlerinin GSYİH içindeki Payı (%)	İhracatın GSYİH içindeki Yeri (%)	İthalatın GSYİH içindeki Yeri (%)	Altın Rezervleri (%)
ABD	100.0	4.1	5.0	4.0	102.5
İngiltere	23.6	2.7	14.7	22.4	12.0
Fransa	17.3	10.5	11.1	12.8	82.0
Almanya	18.5	3.6	17.0	16.9	21.3

nedenli ile iflas etmişlerdir (Albertini, 1990: 94).

Yaşanan buhrana kadar klasik ekonomik yaklaşım, ekonomik krizleri sistemin dışındaki unsurlar ile açıklamıştır ve ekonominin herhangi bir müdahale yapmadan kendiliğinden dengeleneceğini savunmaktaydı. Ancak buhran nedeni ile yaşanan istikrarsızlıkların giderek artması ve tüm ülkelerde etkilerinin ağır bir biçimde yaşanması krizin çözülmesi için başka kuramlar aranmasına neden olmuştur. Bu nedenle de ortaya Keynesyen maliye politikası kuramı çıkmıştır. Bahsi geçen kuram, işsizlik ve durgunluğun giderilebilmesi ve ekonomide istikrarın sağlanabilmesi için devletin müdahalesinin elzem bir önem taşıdığını savunmaktadır.

ABD başkanı Roosevelt, krizden çıkabilmek için Keynesen öngörülerine göre hazırlanan New Deal planını ortaya koymuştur. Bu plan sayesinde ücretlerin artırılması ve talepte artış sağlanacak, kur politikası ve ayarlaması ile ihracat artırılacak, teşvik ile üretim desteklenecek ayrıca işsizliği önleyecek tedbirler alınarak ekonomik canlılık gibi önlemler ile ekonominin tekrar toparlanma eğilimine girmesinde önemli rol oynamış olacaktır. (Brownlee, 2000: 1044; aktaran Karaca, 2014: 265). Plan dâhilinde yapılan değişiklikler aşağıda sıralanmıştır (Erdoğan, 2010: 4-5):

- Talep artışı için ücretlerin artırılması
- İhracat artışları için kurların ayarlanması
- Üretim ile yatırımın artırılabilmesi için sağlanan mali teşvikler
- İşsizlik ödeneklerinin yaygın hale getirilmesi
- İstihdam imkânlarının geliştirilmesi
- Kamu hizmetlerinde artış yaşanması

Devam eden yıllarda kamu müdahalelerini içeren maliye politikalarının buhrandan çıkış için yapılmasına rağmen krizden çıkabilmek için yararlı olan politikanın para mı yoksa maliye politikası mı olduğu yönünde bir görüş birliği sağlanamamıştır. Hansen'e (1941) göre maliye politikaları bu dönemde etkili bir biçimde kullanılamamışken, Smithies'e (1946) göre ise kurtuluşa neden olan politikalar maliye politikaları olmuştur. Brown (1956) ise her iki politikanın da bu alanda etkili olduğu söylenmektedir (Karaca, 2014: 266). Büyük Buhran'dan sonra

tüm dünyayı etkisi altına alan Keynesen ekonomi modeli ülke içinde de etkili olmuştur. Bunun yanı sıra ülkenin ilk yıllarında hâkim olan dış dünyayla eklemlenme çalışmaları da yerini korumacı ve devletçi bir anlayışa sokmuştur. 1930-1931 yılları

<i>Yıl</i>	<i>Bütçe Gelirleri*</i>	<i>Bütçe Giderleri*</i>	<i>Bütçe Açığı*</i>
1930	217	210	-7
1931	165	182	17
1932	187	212	25
1933	174	174	0
1934	207	229	22
1935	231	260	29
1936	271	252	-19
1937	314	287	-27
1938	323	304	-19
1939	390	387	-3

arasında salt korumacı önlemlerle yetinilen, ülke içindeki ekonomiye dönük müdahale önlemlerinin olmadığı dış ticaret ile kambiyo rejimlerinin denetlendiği yıllardır. 1932 yılına gelindiğinde ise katı bir devletçilik politikasına ani bir geçiş yaşanmıştır (Boratav, 1993: 51).

Türkiye’de hammadde ve tarım ürünleri fiyatlarında yaşanan düşüş Türkiye’nin aleyhineydi. 1920’li yıllarda Türk lirası, serbest kur rejimi ile Sterline bağlı olmaktaydı. Ülkede para piyasalarını düzene sokacak bir merkez bankasının olmayışı, piyasanın üzerinde devletin senyoraj hakkının olmamasına neden olmaktaydı. Lozan gereği de ülke, mali piyasalarını düzenleyebilmek için yeni vergiler ortaya koyamamaktaydı. Bunun yanı sıra daha önce de bahsedildiği gibi Osmanlı’dan kalan borçlar da ülkenin üstüne binmişti (Kazgan, 2008: 45).

Tablo 2: 1930-1939 Yılları Arasındaki Bütçeye Göre Gelir ve Giderler

Kaynak: Saraçoğlu, 2009: 133.

Tablo 2’den görüleceği gibi 1929 yılında yaşanmış olan Büyük Buhran’ın etkileri nedeni ile Türkiye’de bir sonraki yıl bütçede açık olsa da gerçekçi bir bütçe hedeflemesi ile devam eden yıllarda tekrardan bütçe fazlalığı yaşanmaya başlanmıştır (Saraçoğlu, 2009: 45). Bunun yanı sıra ülke bir yandan Osmanlı borçlarını ödemeye çalışırken bu kadar verimli hareket etmesi ülke halkının ne kadar gayretli olduğunun

açık bir göstergesidir. Buhran ile eş zamanlı olarak başlarda olumsuz etkilenen ülkede ekonomik ve mali açıdan yaşananlar şöyle özetlenebilir:

- Tarımdan sanayiye bir geçiş yaşanmıştır.
- Küçük işletme iflaslarında artışlar yaşanmıştır.
- Özellikle ödeme dengesi açıkları ve parasal krizler meydana gelmiştir (Ateş, 2007: 3; aktaran Açıkgöz ve Özkan, 2012).
- Sanayileşme beklentisi istendiği gibi olmamıştır.
- Özel sektörün sanayileşme ve bankacılık çabaları da beklenenin altında kalmıştır.
- 1933 yılı itibari ile devlet sanayileşme ve bankacılık girişimlerini artırmıştır.

Aslında ülkenin kuruluş yıllarında direkt olarak yabancı sermayeye yer verilmediği için dış dünya bağılılığı dış ticaret ile olmuştur (Tezel, 1994: 170). Bu nedenle Türkiye’de kriz etkisini en çok dış ticarete göstermiştir. Ülkenin dış ticareti genel olarak tarımsal ürünlerin ihracatı ile sanayi maddeleri ithalatına dayalı ilerlemiştir. Bu sebeple de tarımsal ürünlerin fiyatlarında yaşanan değer kayıpları, ülkenin dış ticaret hacminin küçülmesine neden olarak iflaslara sebebiyet vermiştir. Çiftçiler, sanayiciler, ticari şirketler üretimi artırmak için aldıkları kredileri ödeyemezlerken ülke kendiliğinden işleyen ekonomi mekanizmalarının artık yarar sağlamadığının farkına varmıştır (Açıkgöz ve Özkan, 2012).

2.2.3.2. Mutedil Devletçilik Politikaları

Katı devletçilik politikasına uygun olarak dönemin ilk yıllarında Osmanlı’dan kalma olan limanlar, rıhtımlar, demiryolları, madenler, telefon, su gibi yabancıların elinde olan yatırımlara olan borçlar ödenerek milli hale getirilmiştir. Bu, 1934 yılında başlayan Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Programı ile Devletçilik ilkesinin Anayasa’ya girmesinden sonra olmuştur. Bahsi geçen programla birlikte devlet, hammadde bulunan demir-çelik, dokuma, cam, şeker, çimento gibi üretim yatırımlarını da meydana getirmiştir (Buluş, 2003: 67).

Ekonomik Buhran'a rağmen gelişme gösterebilen tek ülke Sovyetler Birliği olmuştu. Bu başarının arkasında da Sovyetlerin uygulamış olduğu farklı ekonomik sistem kadar, planlı s

Sanayileşme politikası da etkiliydi. Türkiye, bu nedenle Sovyetler Birliği'ne iki heyet göndererek (25 Nisan'da Tevfik Rüştü ve 10 Mayıs'ta İsmet İnönü başkanlığında) planlı çalışmalara giriş için çalışmalar yapmıştı Bu doğrultuda ilk Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP) için 17 Nisan 1934'te uygulanmaya başlanmıştır. Bu planın 3 ana amacı şöyledir (Kerwin, 1995: 101):

- Hammaddeleri ülke içinde üretilen ve yerli üretimin yetersiz olduğu alanlarda, ülkenin gereksinimlerinin karşılanabilmesi için gerekli sanayi kuruluşlarını kurmak
- Yerli olan hammaddeleri ihracat için yarı işlenen ve tam işlenmiş bir biçime getirebilecek bir sanayi kurmak
- Ülke içinde çokça tüketilen hammaddelerin büyük bir kısmını ithal etmek gerekse dahi üretmek

BBYSP sınırlı bir hedefe yönelik ve yalnızca bir kesimi kapsayan bir plandı. Plan, devletin sanayi kolunda direkt olarak 5 yıl içinde gerçekleştirmeyi düşündüğü yatırımları programlamaktaydı(Talas, 1999: 522). Tüm ekonomiyi içine almayan planın sanayi ağırlıkları aşağıda sıralanmıştır:

- Maden işleme (bakır, kükürt, demir-çelik)
- Dokuma (kendir, yün, pamuk)
- Kimya (gülyağı, yapay ipek, süperfosfat, gülyağı)
- Kağıt
- Toprak, taş (çimento, cam)

Planın finansmanı olarak Sovyetler Birliği ile görüşülmüş ve 8 milyon dolarlık altın kredi alınmıştır. Ancak verilen kredi yalnızca dokuma sanayisi için kullanılacaktı ve bu dokuma için gerekli olan aletler de yine Sovyetlerden alınacaktı. Ayrıca her yıl bütçede kredi için pay ayrılacaktı(Kepenek ve Yentürk, 2000: 68-69).

BBYSP'yi hazırlayan kişiler kapitalist gelişimlerle birlikte dünyada gelişmeyen yerlerin ortaya çıktığını ve gelişmişlik-az gelişmişlik süreçlerinin var

olduğunun farkına varmışlardır. Bu konuda BBYSP’de şöyle bir ifade vardır (Boratav, 1995: 140):

“Garp kültürünün, yani tekniğin ve büyük sanayiın sahası şark sahillerini ihata (kuşatıyordu) ediyordu. Dünyanın haline girmiş olan bu sahalar, sanayileşmemiş milletlere mamulat gönderiyor, bu suretle büyük sanayiın tufanı altındaki dünya pazarlarında mevcut istihsal cihazları inhilal (dağılıyor) ediyor ve daha dün müstakil vahdetler halindeki camialar büyük sanayiın hegemonyası altına girerek hukuken müstakil, fakat iktisaden tabi birer varlık haline düşüyordu. Garbın sanayi memleketleriyle ziraat ve hammadde memleketleri arasındaki bu tabiiyet, sanayi memleketlerini ihya edici, fakat hammadde memleketlerini de tedricen inhilal ettirici vaziyetler ihdas etti”.

Plan ülkedeki ekonomik bağımsızlık ve tam donanımlı olmayı bir bütün halinde getirmeyi amaçlamaktaydı. Bahsi geçen plan belirlenen sürenin dışına da çıkmış olsa uygulanabilmiştir. Ancak tamamen istendiği gibi plan Türkiye’de ekonomik olarak bağımsızlığı tam olarak sağlayamamıştır. Planın ardından İkinci Dünya Savaşı patlak vermiş bu nedenle de hazırlanan ikinci plan uygulamaya koyulamamıştır. 1932 yılından sonra devletçilik ilkesi altında bazı kurumlar kurulmuştur. Bu kurumlar şöyledir:

- Devlet Sanayi Ofisi (DSO)
- Sınai ve Kredi Bankası (SKB)
- Sümerbank
- Etibank

DSO, büyük sanayi işletmelerinin devlet tarafından kurulup işletilebilmesi için kurulmuştur. İleri devletçilik anlayışına sahip olan DSO’nun, devlet sermayesinin dâhil olduğu işletmelerin yönetiminde geniş yetki hakkı vardı ve bahsi geçen işletmeleri denetleyebilmekteydi. Bunun yanı sıra güçlü bir korumaya konu olan ya da piyasanın koşullarının sayıca az fabrikaya imkân verdiği durumlarda, fabrika kurma eylemi devlet iznine göre olmakta ve izin verilen fabrikaların da

devlet tarafından denetlenebiliyordu. Bu kadar geniş yetkilerinin olması DSO'nun tepki çekmesine neden olmuştur(Boratav, 1995: 259).

SKB, kredicilik ve bankacılık görevlerini üstlenebilmek için 1932 yılında kurulmuştur. Bankanın genel olarak görevleri şöyle özetlenebilir(Talas, 1999: 524):

- Sınai kuruluşlarının kredi ihtiyaçlarını gidermek
- Ulusal sanayi için hammadde alımına arabuluculuk yapmak
- Sanayi için yapılan teşvik primlerine aracı olmak
- Ayrıca bir krediyi küçük sanayi için ayırmak
- Bahsi geçen işlerle ilgili tüm bankacılık işlemlerini gerçekleştirmek

Sümerbank'ın kuruluş amacı ise halkın tasarruflarını kalkınma için kullanmaktır. Önceden kurulan DSO ve SKB'nin hakları 1933 yılında feshedilerek Sümerbank bünyesinde bir araya getirilmiştir. Sümerbank'ın ortaya çıkarmış olduğu kanun SKB ile DSO yasalarının temsil ettiği devletçi anlayışın çokça gerisinde kalmaktaydı. Yasa gerekçesinde DSO'nun ulusal sanayinin gelişimine hizmet edeceğine ve sanayi çevresini endişeye sokacağına değinilmiş, SKB'nin de sermaye olarak zayıf olduğu düşünülmüştür (Boratav, 1995: 266). Genel olarak Sümerbank, siyasi olan kadro ile özel kesimin üstünde çalışmış olduğu devletçilik modelini simgeleyerek, devlet eli ile sanayileşmenin planlanıp uygulanmasını üstlenmiştir.

Etibank, madencilik alanında kurumsal gelişmeyi sağlayan kurum olarak görülmektedir. Etibank kanununun maddeleri aşağıda sıralanmıştır (Talas, 1999: 525):

- Madeni hammadde, maden taşları ve malzemelerini alıp-satmak aracı olmak
- Maden türleri ve petrol için araştırma ile yapım ruhsatları meydana getirmek
- Elektrik santralleriyle elektriği dağıtacak ya da elektrikle alakalı alet, malzeme, makine yapabilecek tesisler kurmak
- Tüm maddelerde bahsi geçen işleri görebilecek kurumlar meydana getirmek
- Banka işlemlerini gerçekleştirmek
- Maden Teknik ve Arama Enstitüsü'nün saptamış olduğu ve işletmeye elverişli olarak gördüğü taşocakları ile madenleri işletmek

Tablo 3: 1930-1939 Yılları Arasındaki Parasal Durumlar

Kaynak: Soyak: 60 aktaran Eroğlu, 2010: 28.

1930-1939 seneleri arasındaki banka ve para sistemi içindeki genişlemenin daha önceki döneme göre daha sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. Tablo 3'ten de görüleceği üzere dolaşım içindeki para ile banka mevduatlarından oluşan para arzı 9 sene içinde % 37 artmıştır. 1923-1929 dönemindeki para arzı artışı ise 5 senede % 63 idi.

Dönem içindeki finans sistemi ile alakalı gelişmelerin ilki 30 Mayıs 1933'te ortaya konulan Mevduatı Koruma Kanunu'dur. Çıkarılan kanun ile halkın bankalardaki mevduatının devlet güvencesi altına alınmasına neden olmuştur. Kanun ile birlikte bankalar sermaye zorunluluğu ile tasarruf ve ticari mevduatların ayrı hesaplarda bulunması ilkesi getirildi. Bunun yanı sıra kasada tutulması gerekli olan

Yıllar	Dolaşımdaki Kağıt ve Madeni Para	Banka Mevduatı (Vadeli ve Vadesiz)	Dolaşımdaki Para + Banka Mevduatı (Para Arzı)	Para Arzı İçinde Banka Mevduatlarının Payı (%)	Krediler
1930	169	207	376	55	214
1931	170	212	382	55	201
1932	167	184	351	52	175
1933	153	190	343	55	181
1934	155	185	340	54	191
1935	163	195	358	54	200
1936	175	244	419	58	220
1937	188	272	460	59	280
1938	191	294	485	61	287
1939	256	260	516	50	275

oranların belirlenip, bankaların anonim şirket, limited şirket ya da hisseli komandit olması zorunluluğu getirilmiştir (Soyak: 148 aktaran Eroğlu, 2010: 31).

Bunun ardından 8 Haziran 1933'te Ödünç Para Verme İşleri Kanunu yürürlüğe sokulmuştur. Kanun ile birlikte banka ile özel kuruluşların dışında faiz ile para kazanmakta olan gerçek ve tüzel kişilerin devletten izin almaları zorunlu kılınmıştır. Toplumun yüksek faizlerden şikâyetçi olması üzerine koyulan bu kanun, tefeciliği önleyerek kredi piyasalarını düzenlemeyi amaçlamaktaydı.

1 Haziran 1936'da ise Bankalar Kanunu çıkartılmıştır. Kanunla birlikte karşılık ayırma zorunluluğu olan tüm mevduatlar yasaya dâhil edilerek bankaların taahhütlerine karşılık genel disponibileden ayrı bir biçimde mevduatlarının en az %15'i kadar devlet içine borçlanma senetleri ya da bahsi geçen senetler kadar faiz getirecek diğer menkul kıymetlerden munzam karşılık meydana getirilmesi hükmü verilmiştir. Böylelikle kamu içinde yatırımlar için düşük faize sahip olan finansman sağlanmaya çalışılmıştır (Zarakoğlu, 1947: 148).

1930-1938 yıllarına genel olarak bakıldığında dünya ekonomisi Büyük Buhranın etkileri ile uğraşmaktayken, Türkiye'nin büyük bir ölçüde kriz dışında kaldığını söylemek mümkündür. Bu durum dışa kapalı olan bir iktisat politikası ile kamunun sanayi girişimlerinin yatırımlarını planlama gayretleri ile mümkün olmuştur.

2.2.4. 1940-1950 Yıllar Arasındaki Maliye Politikaları

2.2.4.1. İkinci Dünya Savaşı Etkileri

1940-1945 yılları arasında, ülke ekonomisini etkileyen en büyük durum İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanıyor olmasıdır. İkinci Dünya Savaşı, dünya tarihinin en büyük savaşı olarak görülmektedir. Savaşı genel olarak özetlemek gerekirse, Japonya Çin ile çevresindeki ülkelere saldırmaktayken, İtalya Habeşistan'ı işgal etmiştir. Almanya Avrupa'nın büyük bir kısmını egemenlik altına almıştır. Bu durum karşısında Amerika ise Almanya ve Japonya karşısında mücadele gösteren bir rol oynamış, neticede farklı coğrafyadaki pek çok ülkeyi kapsayan bu savaşın sonucunda elli milyondan fazla insan yaşamını yitirmiştir (Hart, 2015: 52).

İkinci Dünya Savaşı bunun yanı sıra ülke ekonomilerini olumsuz olarak etkilemiştir. Savaş boyunca dünya genelindeki tüm yatırımlar durmuştur. Sonuç olarak da mal üretimi olmadığı için tüketici talebinde artış yaşanmıştır. Bahsi geçen bu durumda ülkelerin enflasyonlarının yükselmesine neden olmuştur ve piyasa belirsizlikleri artış göstermiştir (Kaiser, 2015: 72). Bu süreçte ekonomisi en kötü etkilenen ülkeler Avrupa ülkeleri olmuştur. Bu nedenle ABD, Avrupa'ya yardım

etmek istemiştir. Böylece kalkınan Avrupa ekonomisi ile birlikte Amerika yeni bir ticaret pazarı elde edebilecek ve Avrupa komünizm etkilerinden uzaklaşabilecekti.

Atatürk'ün 1938 yılındaki ölümü ve Avrupa'da savaş rüzgârlarının esmeye başlamasıyla Türkiye'nin önceki dönemlerde benimsemiş olduğu sanayileşme hamlesinin istendiği gibi sürmesi mümkün olamamıştır. Yine de önceki yıllarda BBYSP kapsamı içinde olan ve henüz tamamlanmayan sanayi projeleri savaş yıllarında ülkede tamamlanarak işler duruma getirilmiştir. Ancak eğer uygulanma imkânı olsaydı İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (İBYSP), çok daha büyük bir sanayileşme hamlesi yaratacaktı.

Aydemir'e (2001: 70) göre Türkiye, savaş öncesinde ülke ekonomisini savaş şartlarına hazırlamak için çalışma yapmamıştır. Ordunun içinde yapmış olduğu hazırlıklar dışında, savaş ekonomisinin koşulları ve sorunları üstünde fazla durmamıştır. Bunun yanı sıra Herslag'a (1968: 131 aktaran Çetin, 2007: 70) göre ise ülkenin benimsemiş olduğu devletçilik politikası, Türkiye'nin savaş koşullarına kolay intibakında da etkili olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı Avrupa'da başladığında, Türkiye'deki uzmanlar savaşın yayılarak uzayacağını tahmin etmekteydi. Bu sebeple hükümet savaştan uzak durarak uluslararası düzeyde dostluk anlaşmaları yapmak istemiştir (Çetin, 2007: 71). Savaşa girilmese de maalesef ülke ekonomisi, fazlasıyla savaştan etkilenmiştir.

Savaş dönemi içinde Türkiye'de var olan ekonomi politikalarının uygulanışında çeşitli yollar denenmiştir. Piyasanın kendiliğinden düzene girmesi beklentisi mevcut şartlarda mümkün olmayacağı düşüncesi ile piyasaya müdahale etmeye tercih edilmiştir. (Pamuk, 2008:184) Hükümet askerin ve halkın hububat ihtiyacını gidermek için piyasaya her türlü müdahalenin olacağını yansıtmıştır.

Cumhurbaşkanı Atatürk'ün son başbakanı Celal Bayar'dır. Ocak 1939 da Bayar istifa etmiştir ve yerine Refik Saydam Hükümeti kurulmuştur (Durmuş, Akbıyık ve Özkaya, 2008, 328). Savaş döneminde uygulanan politikalar Refik Saydam'ın Başbakanlığında başlamıştır.

Refik Saydam döneminde devletin ekonomi üstünde yoğun denetim mekanizması vardır ve bu şekilde üretim, tüketim ve fiyatlar belirlenmeye çalışılmıştır. Bu dönemde uygulanmaya çalışılan politika iki ilkeye dayanmaktaydı. İlk olarak mevcut bütçe imkânlarıyla ve şehirli nüfusun temel iâşe gereksinimi sağlama hedefi vardı. Buradan hareketle de ticareti devlet denetimi altına alarak ve güdümlü bir fiyat politikası uygulanmıştır.

İkinci olarak ise iç ile dış piyasa savaş kıtlığından dolayı meydana gelen talep artışlarının sanayici ve çiftçi için meydana getireceği zorlu etkilerden yaralanabilmek için piyasa ve fiyat koşulları üzerindeki kontrollerden kaçınabilmek, üretimi teşvik ederken de enflasyonu olabildiğince sineye çekmekti (Boratav, 1995: 221).

Refik Saydam hükümeti tarafından 1940 yılının Ocak ayında ortaya çıkarılan Milli Koruma Kanunuyla imalat ile madencilik sanayi dalları içinde katı fiyat ile miktar denetimleriyle üretimi artırmayı ve tarım ürünlerine düşük ederlerle el koyarak fiyatları düşürmek amaçlanmıştır. Bu durum sonucunda istenilen düzeye tam manasıyla ulaşılamamış ancak kent ve asker nüfusu beslenebilmiş, ucuz ekmek imal edilebilmiş ve karne satışları ile toplumsal kıtlık yaşanmadan sorunların üstesinden gelinebilmiştir (Boratav, 2018: 92).

9 Temmuz 1942’de Şükrü Saraçoğlu Başbakan olduktan sonra aynı ay 15 Temmuz’da 366 sayılı kararla fiyat mekanizmalarına işlerlik kazandırılmıştır. Kararla birlikte tarım üreticilerini, ürünlerinin belli bir kısmını serbest piyasa fiyatlarına göre satma imkânı vermişlerdir. Ancak bunun üzerine fiyatlar hızlı bir biçimde yükseldiği için 13 Mayıs 1943’te 452 sayılı karar ile devlet yeniden müdahalelerini artırmış ve savaş sonuna kadar da bu durum böyle devam etmiştir (Çetin, 2007: 74).

Çiftçilerin aşırı olan kazancını ve fiyatların hızlı bir biçimde artmasını önlemek için bu defa da Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi uygulamaya konmuştur. İki sene kadar yürürlükte olan vergiler, bütçe üstünde olumlu etkilere neden olsa da gelir dağılımıyla toplumsal refah bakımından oldukça ciddi sıkıntılara neden olmuştur.

Tablo 4: 1940-1945 Dönemi Genel Bütçeye Göre Gelir ve Giderler

Kaynak: Başaran, 2019: 45.

Tablo 4'ten de görüleceği üzere 11.11.1942'de Varlık Vergisi'nin ve 04.06.1943'te Toprak Mahsulleri Vergisi'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte 1942, 1943 ve 1944 senelerinde bütçe gelirlerinde artışlar yaşanmıştır. Ancak bütçe giderleri de aynı oranda yükselme yaşamıştır. Bunun en büyük nedeni de İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu ekonomik koşullardır. Ancak yine de denk bütçe

<i>Yıl</i>	<i>Bütçe Gelirleri*</i>	<i>Bütçe Giderleri*</i>	<i>Bütçe Açığı*</i>
1940	550	536	-14
1941	648	575	-73
1942	978	885	-93
1943	1.031	1.019	-12
1944	1.017	1.077	60
1945	659	601	-58

anlayışına devam edilerek 1944 yılı harici bütçede açık olmamıştır.

Tablo 5: 1940-1945 Ana İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Gayri Safi Milli Hasıla

Kaynak: Başaran, 2019: 45.

Tablo 5'ten görülebileceği gibi, sabit fiyatlar ile büyüme oranlarına dair bir değerlendirme yapıldığında 1942 yılı haricinde sürekli olarak ekonomide bir küçülme söz konusu olmuştur. 1942-1943 yıllarında uygulanan Varlık Vergisi ile ise tarım gelirlerinde bir artış gözlemlenmektedir. Hükümet de bunun farkına vararak

<i>Yıl</i>	<i>GSMH*</i>	<i>% Artış</i>	<i>Tarım</i>	<i>Tarım/GSMH</i>	<i>Sanayi</i>	<i>Sanayi/GMSH</i>	<i>Hizmetler</i>	<i>Hizmet/GMSH</i>
1940	8.678	-4,9	3.891	45%	1.267	15%	3.520	41%
1941	7.780	-10,3	3.249	42%	1.238	16%	3.294	42%
1942	8.217	5,6	3.881	47%	1.206	15%	3.130	38%
1943	7.413	-9,8	3.395	46%	1.189	16%	2.828	38%
1944	7.038	-5,1	3.032	43%	1.117	16%	2.890	41%
1945	5.960	-15,3	2.322	39%	932	16%	707	12%

zaten Toprak Mahsulleri Vergisini devreye sokmuştur. Devletçilik dönemindeki ilk gerilemeler de 1940-1945 seneleri arasında meydana gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile Türkiye'nin savaşa yönelik bir ekonomi uygulaması bunda etkili olmuştur. Özellikle ülke olarak silahlanmak ve ordu harcamaları için bütçenin

büyük bir bölümünü asker iâşeleri ve diğler masrafları karşılamak için yapılan harcamalardan oluşuyordu. (Yeşilay, 2015: 131).

İkinci Dünya Savaşı yılları ülkemizdeki gelişmeler ile ilgili olarak; Ülke içinde çok rahat kazanan ve bu kazancın verdiği lüks ile yaşayan bir kesim var iken, aynı zamanda zor şartlarda yaşamını idame etmeye çalışan memur ve işçi kesimi de vardı. Ülkede ağır şartlarda çalışıp geçinmeye çalışan bir başka çoğunluk ise çiftçi idi. Var olan sıkıntıların yanı sıra çeşitli salgın hastalıklarla mücadele içinde olan bir toplum söz konusu idi. (Çavdar, 2003: 310). Savaşın ve gelişmelerin olumsuz gidişatı insanlar üzerinde baskı oluşturmuş, sonucunda tüketim mallarına aşırı yüklenme arz-talep dengesizliği oluşturmuştur. Doğal olarak fiyatlar yükselmiştir. Devletin de ürettiği bazı mallar dahil olmak üzere yapılan zamlar ile enflasyonist baskı artmıştır. (Akandere,1998:151-152) Hükümet 1942 yılı Ocak ayında vurgunculuğa ve karaborsacılığa karşı tedbir olarak 10 yıl hapis ve 10 bin lira para cezası getirmiştir. Vergi yükü ücretliler üzerinde yoğunlaşmış, bu kesim kazanç vergisinin yanı sıra iktisadi buhran, muvazene ve hava kuvvetlerine yardım adları altında çeşitli olağanüstü vergiler ödemek zorunda kalmışlardır. Kazancı kendi geçimine ancak yeten ücretli çalışanlar bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. (Coşar, 2004: 98-104). Almanya, İngiltere ve ABD gibi güçlü ülkeler Türkiye'nin ürettiği hammaddeleri yüksek fiyatlarla satın alarak Türk tüccarı, sanayicisi ve toprak sahibini oldukça zenginleştirmişlerdir (Rozaliyev,1978: 188).

İkinci Dünya Savaşı süresince sırası ile hükümet kuran Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu, ekonomik sıkıntılar, ülkede yaşanan iç sorunlar ve ayrıca dengeleri korumak için mücadele etmişlerdir. Savaşın başladığı ilk yıllarda başbakan olarak görev yapan Saydam, aldığı sert önlemler ile ekonomik gidişatı kontrol altına almaya çalışmıştır. (Metintaş ve Kayıran,2008: 175) Saydam döneminde mevcut olumsuz gidişatı önleme amaçlı Milli Korunma Kanunu çıkarılmıştır. 18 Ocak 1940 tarihli ve 3780 sayılı bu kanunun amacı savaşın verdiği zafiyet ve ekonomi içerisinde meydana gelen fiyat dalgalanmalarından faydalanan fırsatçı kesimin kontrolünü sağlamak amacı ile bu kanunu çıkarmıştır. 72 maddeden meydana gelen bu kanun içerisinde: Halkın yararı ve müdafaa ihtiyaçları için üretim alanlarının hükümet tarafından denetlenip yönlendirilebileceği, üretim alanında çalışanların mazeretsiz olarak

işlerine ara veremeyecekleri, üretilen mamullerin hükümetin belirleyeceği fiyatlarla devlete satılacağı, stokçuluğa karşı el koyma işlemlerinin gerçekleştirilebileceği, atıl durumdaki işyerlerinin hükümet tarafından işletilebileceği, şahısların ellerindeki alet ve makinelere bedeli karşılığında el konulabileceği, işçilerin çalışma sürelerinin artırılabilmesi, ithalatta kısıtlamalara gidilebileceği, ihracatın hükümet tarafından düzenleneceği, kira fiyatlarının artırılamayacağı, yüksek fiyat artışlarının denetleneceği, ziraat işgücünün devlet tarafından bedeni yükümlülükle başka yerlerde çalıştırılması. (Metintaş ve Kayıran, 2008: 178)

2.2.4.2. Çok Partili Hayata Geçiş Dönemi

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesi ile birlikte Türkiye tarihi için önemli bir dönüm noktası meydana gelmiştir. Siyasi yapı içinde çok partili parlamenter sisteme geçiş için türlü denemeler yapılmaya başlanmış, 1950 senesine gelindiğinde ise tam olarak çok partili hayata geçiş yaşanmıştır. Ekonomik olarak ise uzun yıllardır izlenen korumacı, kapalı, dış dengeye dayanan ve içe dönük olan ekonomi politikalarında gevşeme yaşanmaya başlamıştır. Bunun dışında ithalat da daha serbest bir hale getirilmiştir (Boratav, 2011: 94).

Tablo 6: 1946-1950 Yılları İtl, İhr Değerleri ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Kaynak: Başaran, 2019: 49

Tablo 6'dan görülebileceği gibi 1947 senesi dış ticaret hadlerinde önemli kırılmalar yaşanmıştır. İlk olarak 1947 yılında yaşanan gelişmeler incelendiğinde, bu

	<i>İthalat</i>			<i>İhracat</i>			<i>İhracatın İthalatı Karşılama Oranı</i>
<i>Yıl</i>	<i>Değer (bin dolar)</i>	<i>Değişim Oranı</i>	<i>Dolar Kuru</i>	<i>Değer (bin dolar)</i>	<i>Değişim Oranı</i>	<i>Dolar Kuru</i>	<i>%</i>
1946	118.889	22,6	1,88	214.580	27,5	2,01	180,5
1947	244.644	105,8	2,8	223.301	4,1	2,8	91,3
1948	275.053	12,4	2,8	196.799	-11,9	2,8	71,5
1949	290.220	5,5	2,8	247.825	25,9	2,8	85,4
1950	285.664	-1,6	2,8	263.424	6,3	2,8	92,2

dönüşümün nedeni anlaşılmaktadır. Bu yıl içinde Dünya Bankası, IMF ve Avrupa

İktisadi İşbirliği'ne üye olunmuştur. Bunun yanı sıra Türkiye Kalkınma Planı hazırlanmış ve dış dünyaya açılmak istenmiştir.

1946 yılında Cumhuriyet tarihinde ilk defa yaşanan devalüasyondan sonra 1947 yılında ihracat ile ithalat gelirlerinde artış yaşanmıştır. Bir önceki yıla göre ithalat % 100'ün üstünde artış göstermiştir. Ancak buna karşın ihracatın artışı % 4'lük olmuştur. Bu nedenle de ihracatın ithalatı karşılama oranı % 180'den düşerek % 91 olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitişi ve ABD'nin kazanmasının ardından bütün ülkelere kabul ettirilmeye çalışılan neo-liberal politikalar varlığını göstermiştir (Başaran, 2019: 50). Bu nedenle ülkenin de dış ticaret politikası değişmiştir. Bahsi geçen değişime henüz hazır olmayan ülke, dış ticaret hadlerinin bozulmasına neden olmuştur.

3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE TÜRKİYE'DE UYGULANAN MALİYE POLİTİKALARI

3.1. İkinci Dünya Savaşı'nın Tarihçesi

İkinci Dünya Savaşı, 20. yüzyıl içinde yapılmış olan iki büyük savaşın sonuncusudur. Dünyada bulunan pek çok ülke savaşın içinde olmuştur ve savaş 1939-1945 yıllar arasında gerçekleşmiştir. Savaşta yer alan müttefik devletler aşağıda sıralanmıştır:

- Birleşik Krallık
- ABD
- Sovyetler Birliği
- Fransa
- Çin Cumhuriyeti

Müttefik devletlere karşı blok olarak bulunan Mihver devletlere ise aşağıda yer verilmiştir:

- Almanya
- İtalya

- Japonya

Savaş 100 milyondan fazla asker dahil olmuş ve dünyadaki en büyük savaş olarak tarihte yer almaktadır. Savaşın önde gelen katılımcıları sahip oldukları bütün endüstriyel, bilimsel ve ekonomik güçlerini, askeri ya da sivil kaynak farklılığı gözetmeden bu savaş için kullanmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı, nükleer silahların da kullanıldığı, sivil katliamların oldukça bol olduğu insanlık tarihindeki en kanlı savaştır. Tahmini olarak savaş sırasında 40-50 milyon arası insan yaşamını yitirmiştir (Royde Smith ve Hughes, 2019).

Almanya, 1920'li yıllarda büyük ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Bu süreç içinde 1933 yılında Naziler ile birlikte Adolf Hitler iktidara çıkmıştır. Hitler hem Versailles Antlaşması'nı geçersiz kılmaya çalışmış hem de silahlı kuvvetleri tekrardan bir araya getirmiştir. Hitler'in ilk amacı Orta Avrupa, ardından da Doğu ve Batı Avrupa'yı Alman topraklarına katmaktır. İkinci olarak ise Asya, Sovyetler Birliği ve Yakın Doğu'yu himayesi altına almak istemekteydi.

Diğer bir yandan Birinci Dünya Savaşı sonunda kazanan devletler arasında olmasına rağmen istediklerini elde edemeyen İtalya, oldukça kısıtlı sömürgesi ile sanayisini beslemeye yönelik çaba göstermekteydi. Bunun yanı sıra Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf devletleri ile görüşlerinde ayrılık yaşayan İtalya, faşist politikalara sahip Mussolini ile birlikte Avrupa'da sorunlara neden olmaktaydı. Tıpkı eski Roma İmparatorluğu gibi İtalya'nın çok güçlü olmasını isteyen Mussolini bu nedenle İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya ile ittifak kurarak Mihver devletler bloğu altında savaşa dahil olmuştur.

Savaş sırasında İtalya ilk olarak Habeşistan'ı ele geçirmiştir ve Akdeniz'de bir İtalyan tehlikesi baş göstermiştir. İtalya'nın Kızıldeniz'i Aden Körfezi'ne doğru bağlayan Mendep Boğazı ile Akdeniz'i Kızıldeniz'e bağlamakta olan Süveyş Kanalı'nı tehdit etmesi nedeni ile Türkiye ile İngiltere birbirlerine yakınlaşmıştır (Uyar, 1998: 577).

Öteki taraftan 15 Mart 1939 tarihinde Almanya, Çekoslovakya'yı işgale başlamıştı. Bu da Almanya'nın kendini kısıtlayan Versailles Antlaşması hükümlerine uymayacağı ve anlaşmanın dışına çıkacağı anlamına geliyordu. (Uyar, 1998: 578). Aynı zamanda Çekoslovakya'nın işgali emperyalist bir girişimin de temellerini atmaktaydı.

Fransa ve İngiltere'nin Almanya ve İtalyan birlikteliğini engellemek için göstermiş oldukları tüm çabalara rağmen Mussolini ve Hitler arasındaki ittifak gelişti (Emiroğlu, 2007: 73). Japonya da Almanya ile ittifak kurmak istemekteydi. Bu nedenle Almanya ve Japonya, Sovyetler Birliği'ne karşı işbirliği yapmak amacı ile 1936 yılında Berlin'de Anti-Komintern Paktı'nı oluşturmuşlardır. Bahsi geçen pakt ile siyasi rejim temeline dayanan bir ittifak yapılmıştır ve Berlin-Tokyo Mihver'i kurulmuştur. Bu süreçte geride olmak istemeyen İtalya'da 1937 yılında Anti-Komintern Paktı'na dahil olmuştur ve böylece Berlin-Roma-Tokyo Mihveri kurulmuştur (Metin, 2014: 5).

Öteki yandan, Birleşik Krallık, Avrupa'da Hitlerin tek rakibi gibi gözükmekteydi ve Almanya'nın Avrupa topraklarının tamamına yayılımını önlemeye yönelik hareketlerde bulunmuştur. Aralıksız ABD tarafından lojistik ile desteklenen Birleşik Krallık, ABD'nin savaşa katılmasına kadar İngiltere tarafından desteklenerek Orta Avrupa'daki hava hâkimiyetini kesinleştirmiştir.

Savaşın başlama tarihi olarak Almanya'nın Polonya'yı işgal etmiş olduğu 1 Eylül 1939 yılı kabul görmektedir. Polonya'nın işgali sırasında Britanya İmparatorluğu, Fransa ve İngiliz Milletler Topluluğu içinde olan pek çok ülke Almanya'ya karşı savaş ilan etmiştir.

Resim 1: 1 Eylül 1939 sabah saat 4.45'te Westerplatte'yi bombalayan Alman Schleswig-Holstein zırhlısı

Kaynak: Yılmaz, t.y: 6.

Savaşın kalbinde bulunan Almanya'nın en nihai amacı Avrupa'da büyük bir imparatorluk kurmak idi. Almaya, 1939 ile 1941 yılları arasında bir dizi savaşla Avrupa topraklarını ele geçirdi ya da baskı uyguladı. Sovyetler ile Almanya arasında savaş devam ederken, tarafsız gibi gözüken Sovyetler Birliği, çevresindeki altı komşusunu tamamen ve kısmen işgal ederek topraklarına katmıştır (Yılmaz,t.y: 3).

Her ne kadar bu savaş bir sömürgecilik yarışı gibi gözükse de başka bir yüzü daha aktif olup, Yahudi düşmanlığını pekiştiren bir savaştır. Naziler ya da Nazizm ideolojisi, 20. yüzyılın ilk yarısında antikomünist, antisemitist, antikapitalist ve aşırı olan milliyetçilik anlayışını tek bir başlık altında toplamaktaydı (Murray, 1998: 42). İdeolojinin siyasi arena içindeki temsilcisi İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına neden olan Adolf Hitler ve onun önderliğinde kurulan Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSDAP) olmuştur.

Nazizm üyeliğinde olan Naziler, Yahudi ve Komünistlere yönelik düşmanca tavırlar içinde bulunmuştur. NSDAP'a üye olan tüm bireylerin ideolojinin antisemitist düşüncelerini de benimsemesi gerekmektedir. İdeolojide insanlar üstün ırk ve aşağı ırk olarak iki ayrı gruba ayrılmaktaydı (Hyams, 1995: 156) ve Almanlar

ile Kuzey İskandinav toplulukları üstün ırk olurken; diğer toplumlar ise aşağı ırkı temsil etmekte idi (Neumann, 2009: 37). Yahudi toplumları ise iki grubun da dışında bulunmaktaydı, ideolojiye göre Yahudiler üstün ırkın kötülüğü için çabalamakta idi.

1939 yılından 1942 yılına gelinceye kadar, Mihver devletler savaşta üstünlüğe sahip olmuşlardır. Sonuç olarak da Avrupa'nın büyük bir kısmı Alman egemenliği altında bulunmuştur. Bazı topraklar tamamıyla ilhak edilmiş ve bölünmüştü. O tarihlerde Japonya'nın da sahip olduğu topraklar Mihver devletlere bağlı bir biçimde gelişme göstermişti (Kuyaş, 2002: 28). Almanlar, Karadeniz'in kuzeyindeki Rusya'da derinliklere kadar gitmişlerdi ancak Rusya'nın aşırı sert kış şartları, ülkenin oldukça büyük olması ve Rusların onları geri püskürtmeleri sonucu ilerlemeleri durmuştu. Uzun vadede Mısır'ı da fethetmek isteyen Almanların petrol zenginliklerini ele geçirmeleri onlar için hayati önem taşımaktaydı.

Süreç olumsuz gibi gözükürken, ABD'nin savaşa girmesi durumun değişmesine neden olmuştu. Savaş dünyada çok geniş bir alana yayılırken, müttefiklerin ruhunu yansıtan ABD hızlı bir biçimde üstünlük sağlayamamıştı. 1942 yılında Mihver devletler Rusya ve Asya'da ard arda zaferler kazanmıştır (Çınar, 2012: 125). Zamanla ABD ve Sovyetlerin birlik olması ile durum Almanya'nın aleyhine dönmüş ve Almanlar gerilemeye başlamıştır. Aynı zamanda müttefikler denizlerde de üstünlük sağlamaya başlamışlardır. 1943 yılında Müttefiklerin denizlerdeki kayıpları yarı yarıya azalmıştı ve aynı yılın Mayıs ayında Alman denizaltılarının üçte biri batırılmış idi.

1943 yılında Müttefikler Sicilya çıkarmasını gerçekleştirerek Mussolini'nin iktidardan düşmesine ve faşizmin yıkılmasına neden olmuşlardır (Baştuğ, 2019: 52). Ancak Hitler'in birlikleri İtalya'ya girerek Mussolini'yi serbest bıraktılar ve Mussolini Kuzey İtalya'da yeniden faşist bir rejim oluşturdu. Ancak bu hâkimiyet çok uzun sürmedi. Fransız, İngiliz, Amerikan, Polonya ve Kanadalı birliklerden oluşan 100.000 asker 1944 yılında Normandiya kıyılarına çıktılar ve Atlantik Duvarı'nı deldiler. Ardından ikinci bir çıkarma yaparak Fransa'nın kurtuluşunu sağlamışlardır. Aynı sırada Doğu'da ise Sovyetler yine Almanlara karşı üstünlüklerine devam etmekteydiler (Baştuğ, 2019: 53-54).

1944 yılında Kızıl Ordu Kırım-Ukrayna'da hâkimiyet sağladı. Aynı zamanda Yugoslavya'nın da önemli bir kısmı komünist Yugoslav direnişçilerce ele geçirildi. 1944 yılında Alman birliklerinin son saldırılarına ve direnişlerine rağmen Almanya, 1945 yılında işgal edilmiştir. Süreç içinde Amerikalılar, Fransızlar ve İngilizler hızla Almanya'nın içlerine kadar ilerlemişlerdir. Aynı zamanda Doğu'da Almanya, Ruslara karşı direnmekteydi. Ancak Kızıl Ordu'nun Berlin'e girmesini engelleyememişti (Carell, 1974; akt. Baştuğ, 2019: 57). 26 Nisan 1945 yılında ABD birlikleri ile Kızıl Ordu Elbe Nehri üstünde bir araya geldiler. İtalya'nın kuzeyi Müttefik egemenliğine girdi ve Mussolini bir kere daha yakalanarak 28 Nisan 1945 yılında idam edildi.

Sonuç olarak Hitler'in tecrübesiz gençlerden ve yaşlılardan meydana gelen milis güçleri hariç güvenilebileceği kimse kalmamıştı. Bunun üzerine 30 Nisan'da intihar etmiştir. İntiharının üzerine kurulan geçici Alman hükümeti 7 Mayıs 1945'te Reims ve 8 Mayıs 1945'te Berlin'de koşulsuz olarak teslim olmuştur ve böylece Avrupa'da savaş bitmiştir (Macksey, 2006: 178). Diğer taraftan Büyük Okyanus'un kuşatılması, uzak mesafe ve tropik olan iklim koşulları sebebi ile oldukça zor olmuştur. Oldukça zorlu mücadeleler sonucunda Japon egemenliğinde olan Okinawa ve Iwo Jima adaları 1945 yılında ele geçirilmiştir. Bu süreçte 55.000 Amerikan ve 100.000'den fazla Japon askerinin öldüğü düşünülmektedir (Clark, 1985: 3).

Japonya'nın direnişi oldukça fazlaydı. ABD, Japonya işgali sırasında 1 milyondan daha fazla kayıp verileceğini düşünmekteydi. Bu nedenle 1945'te toplanan Yalta ve Postdam Konferansları sırasında ABD, Japonya'yı yenebilmek için korkunç bir adım atarak 6 Ağustos'ta Hiroşima'ya ve 8 Ağustos'ta da Nagasaki'ye birer atom bombası attı. Atom bombasının yol açtığı maddi ve manevi tahrip karşısında direnecek gücü kalmayan Japonya, 14 Ağustos'ta kayıtsız şartsız teslim olmayı kabul etti (Hart, 2005: 970). Böylece İkinci Dünya Savaşı'nın bitiş tarihi 2 Eylül 1945 olarak belirlenmiştir (Hart, 2005: 969).

Bugüne kadar insanlığın şahit olduğu en büyük kıyımlardan biri olan İkinci Dünya Savaşı sonucunda büyük yıkımlar ve ülke sınırlarında değişiklikler meydana gelmiştir. Savaş, tahmini olarak 50 milyondan fazla insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur.

- Polonya nüfusunun % 16'sından fazlası
- Sovyetler Birliği nüfusunun % 14'ün
- Yunanistan nüfusunun % 10'u
- Litvanya ve Letonya nüfusunun % 10'u
- Estonya, Macaristan, Romanya, Yugoslavya, Hollanda ve Singapur nüfuslarının % 3'ü
- Çeşitli ülkelerden 6 milyondan fazla Yahudi

Oldukça büyük yıkımlara neden olan İkinci Dünya Savaşı'nın sonuçları genel olarak aşağıda sıralanmıştır (Hürriyet, 2020):

- Savaşın kazananı demokrasiyi savunan devletler olmuştur.
- Almanya Batı ve Doğu olmak üzere ikiye ayrılmıştır.
- Birleşmiş Milletler kurulmuştur.
- Sömürgecilik etkinliklerinde önemli azalmalar yaşanmıştır.
- Rusya, Balkanlar'da etkili hale gelmiştir.
- NATO ve Varşova Paktları kurulmuştur.
- Ülkeler arası rekabet devam etmiştir.
- Barışın korunabilmesi için İnsan Hakları Sözleşmesi yayımlanmıştır.
- Türkiye ile ABD ilişkileri gelişmiştir.

3.2. Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı'nın Yansımaları

Özellikle stratejik konumu nedeniyle ile hem Müttefik hem de Mihver blokları Türkiye'yi kendi taraflarına çekmek istemişlerdir. Bunun olabilmesi için de Türkiye'ye çok baskı uygulanmıştır. Savaşın başladığı sıralarda ülkemizde tek bir parti yani CHP bulunmaktaydı ve Cumhurbaşkanı da İsmet İnönü idi. Savaş boyunca başta İnönü olmak üzere bütün devlet görevlileri tüm baskılara karşın savaşın dışında kalma gayreti içinde olmuşlardır (Engin, 2016: 247).

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye, sosyal ve ekonomik alanda gelişmelerini devam ettirmeye çalışmaktayken, kendini de ilgilendiren İkinci Dünya Savaşı gelişmelerine tamamen kayıtsız kalmamıştır. Tüm ülkede kaçınılmaz olarak savaşın etkileri ve huzursuzluğu hissedilmiştir (Akdağ, 2013: 80). Ülke savaş süresince konjonktürel değişikliklere uyumlu bir biçimde savaş dışı kalabilmek için

hem Fransa ve İngiltere ile gerçekleştirmiş olduğu anlaşmalara sadık kalabilmek hem de Sovyetler Birliği ve Almanya ile çatışmaya girmeyecek ilişkilere zemin hazırlamaya çalışmıştır. Bu durum oldukça zor ve kimi zaman da çeşitli krizler meydana getirmiştir. Ortaya koyulan denge politikasının temel iki unsuru bulunmaktaydı. Bir taraftan gelebilecek olan aşırı baskı sonucunda diğer bir tarafa kayabileceği gibi bir izlenim veren, esnek ve bağımsız bir siyasi duruşla, kendine gelecek bir saldırıda kati bir biçimde karşılık vereceğini gösteren kararlı tutum

harmanlanmıştı (Sönmezoğlu, 2011: 406).

Resim 2: 2 Eylül 1939 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi Manşeti

Kaynak: Engin, 2016: 247.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki dönem içinde Türk dış politikasının temel eğilimi Lozan Antlaşmasıyla birlikte oluşan statükonun devam ettirilmesi yönündedir. Antlaşmadan sonra ülke hem komşu ülkeler hem de Balkanlar ve Orta Doğu ülkeleriyle kurmaya çalıştığı yakın ilişkilerin temelinde statükonun kabulünün devamı bulunmaktaydı. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin genel hedefi Türkiye'yi yönetebilecek olan askeri müdahaleye karşı ülkeyi güvende tutmak ve uluslararası ilişkilerde olan sorunları barışçıl yolla devam ettirmek olmuştur.

Resim 3: 11 Mayıs 1940 tarihli Cumhuriyet Gazetesi Manşeti

Kaynak: Onedio, 2015.

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte Almanya ile olan ilişkilerde değişimler yaşanmış ve İtalya ile Almanya'nın boğazlarla ilgili olumsuz tavrı Türkiye'yi rahatsız etmiştir (Armaoğlu, 1993: 553). Resim 3'ten de görülebileceği gibi gazete manşetleri makro boyutta olan siyasi politikanın Almanların lehine olmayacağını açıkça göstermektedir.

Almanya bu dönemde Türkiye üzerinde önce ekonomik daha sonra da siyasi bir nüfuz kurarak, Türkiye'yi Berlin-Roma Mihverine dâhil etmek istemiştir (Armaoğlu, 1993: 553). Almanya ve İtalya'nın baskıcı yaklaşımları Türkiye ile İngiltere'nin Akdeniz'de dengeyi sağlamak amacı ile yakınlaşmasına neden olmuştur. Ancak 1939 yılları civarında aynı ılımlı dostluğu Sovyetler Birliği ile kurması mümkün olmamıştır. İlerleyen zamanlarda Türkiye iki blok arasında dostluk kurmayı amaçlamıştır. Hem İngiltere ile yapılan ittifaka sadık kalmış hem de Almanya ile aralarında bir saldırmazlık ve dostluk paktı imzalamışlardır. Bu da dış politikada bir çelişki yaşanmasına neden olmuştur.

Ülke, savaşın başından itibaren savaşa girecekmiş gibi anlaşmalar imzalamış ve bahsi geçen anlaşmalara uyması gereken zamanda gerekli ülkenin yanında bulunarak anlaşmalar imzalamıştır. Bu durum dış ülkelerin Türkiye'yi tehdit etmesine ve baskıda bulunmasına neden olmuştur (Akandere, 1998: 245). Mihver

devletler Yunanistan ile Bulgaristan'ı işgal ederken Türkiye'nin de Batı sınırına dayanmışlardır. İngiliz ile Fransız askerleri Suriye'de çarpışmış, İran ile Rusya başta savaşa girmemiş, Irak'ta ise İngiltere aleyhine hareketler başlamıştır. Almanya'nın Balkanlarda ilerlemesi Türkiye ile Sovyet Rusya'nın ortak sorunu haline gelince 1939'daki anlaşmazlıklar arkada bırakılmış ve ortak bir anlaşma imzalanmıştır. Buna göre eğer iki ülkeden biri savaşa girecek olursa diğer ülke onun tarafsızlığına güvenilebilecek durumda olacaktı (Uçarol, 2008: 828).

1941 yılı itibari ile Almanya Sovyet Rusya'ya saldırmıştır. Bunun sonucunda Türkiye'de bir rahatlama yaşanmıştır çünkü böylelikle Almanya ve Rusya'nın ittifak olup Türkiye'ye saldırması sorunu ortadan kalkmıştır, bunun yanı sıra iki ülkede hedeflerini boğazlardan başka yere döndürmüşlerdir. Türk Hükümetine tarafsız kalacağını bildirmiştir, ancak Almanya bu duruma aldırmayarak Türkiye'yi yanında savaşa sokabilmek adına dostluk ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu durum Müttefik devletlerin hoşuna gitmemiş ve Müttefikler Türkiye'ye yaptıkları ödünç verme ile kiralama yardımlarını bir süre durdurmuştur (Balcıoğlu, 2007: 455). Zamanla Müttefikler de savaşa girmesi için Türkiye'ye baskı yapmış, ancak Türkiye savaşa girmeyeceğini ve toprağını koruyacağını açıkça belli etmiştir. Bu tutumuyla Alman ordularını sınırının dışında tutan Türkiye, savaşın Orta Doğu'ya taşınmasını

da engellemiştir.

Resim 4: Adana Görüşmesi esnasında (soldan sağa) Fevzi Çakmak, Winston Churchill, İsmet İnönü ve Şükrü Saracoğlu

Kaynak: Arık, 2017.

1943 yılına gelindiğinde halen dış güçler Türkiye'yi savaşa sokmak istemekteydi. Bunun için özellikle Churchill yoğun baskılar yapmakta ve İsmet İnönü ile devamlı olarak görüşmelerde bulunmaktaydı. Yine aynı yıl içinde Roosevelt, Churchill ve İnönü'nün katılımları ile Kahire Konferansı yapılmıştır. İnönü bu konferansta hazırlık ve yardım gibi durumlarla savaşa girilebileceğinden bahsetmiştir ve 1944 yılında, buna bağlı olarak ABD ve İngiltere tarafından savaş sonrası müttefik statüsünde olmak kaydı ile Almanya ile ilişkilerini kesmiştir. Bu durumdan kısa bir süre sonra Almanya ve Japonya'nın savaştan çekilip, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile Türkiye savaşa girmeden galip gelen devletlerden biri olmayı başarabildi (Arık, 2017).

Bunun dışında ülke İkinci Dünya savaşının başlamasından itibaren, olabilecek saldırı ya da savaşa girme ihtimalinin meydana gelmesine ve ülkeyi savunmaya yönelik tüm önlemleri alarak seferberlik ilan etmiştir. Bu durumun yansımaları da doğal olarak sosyal ve ekonomik olarak ülkeyi etkilemiştir.

3.3. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Ekonomik Durum

3.3.1. Dünyada Ekonomik Durum

Avrupa ile Kuzey Amerika'da sanayileşme süreci, kurumsal olan ön koşulların gerçekleşmesine paralel olarak bölgesel bir sıralama içinde gelişmiştir. İlk olarak sanayileşen ülke İngiltere olup, bunun ardından ABD ve İsviçre gelmiştir (Hoffman, 1931: 70; akt. Demirbugan, 2004: 150). Sanayileşme de sömürgecilik arayışını beraberinde getirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından meydana gelen askeri ve politik kargaşa ortamına monarşinin yıkılışı ve yeni devletlerin meydana gelmesi eşlik etmiştir. Yaşanan savaş yeni kurulan devletlerin makine stoklarını tüketirken işgücünü açlık sınırına kadar getirmiş ve ulusal paraların da değerini düşürmüştü. İkinci Dünya Savaşı hem başlangıç hem de bitiş olarak tüm dünyayı ekonomik olarak çok daha olumsuz bir biçimde etkilemiştir Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın

ödeme zorunluluğu olan tazminatlar ve ülkenin imarı için önemli olan yatırımlar ülkenin ithalatının artmasına ve elindeki kaynakları en verimli biçimde kullanmasını gerektirmekteydi. Hitler bu amaçla Dört Yıllık Plan ile ekonominin tekrardan yapılanabilmesi için büyük çabalar harcamıştır (Overy, 1982: 282). Savaş tazminatları ile Büyük Buhran durumunun halk bazında da haksız olarak görülmesi Hitler ve onu savunan yoldaşlarının genel olarak kabul edilmesine neden olmuştur. GSMH'nin çok büyük bölümleri askeri harcamalar için ayrılmış ayrıca Alman istilası için de ek kaynaklar meydana getirilmiştir (Burschek, 1994: 30).

İngiltere Avrupa'da sözü geçen ülke konumunda olduğu için ekonomisini düzenleme adına 1939'da hükümete, "Emergency Powers Act" adı ile yetki verilmiştir. Ürün fiyatlarının ve stokların denetimi, üretimi yapılan malların nasıl dağılacığı, ihracat, ithalat ve kambiyo kontrolü Food Defence and Civil Control Department'a devredilerek bir savaş ekonomisi meydana getirilmiştir. 1941 yılında ise "Essential Works Order" yasası çıkarılarak Çalışma Bakanlığı'nın izni olmadan kimsenin işi bırakamayacağı belirtilerek bir çalışma yükümlülüğü getirilmiştir. Böylece ekonomik durum ile savaşın birbirlerine yaptığı baskılar iyice artmıştır.

Demografik değişkenler gözü ile savaşı değerlendirmek gerekirse, erkek işgücü büyük kitleler altında silahlandırıldığı için meydana gelen boşluk için kadın iş gücüne başvurulmuştur. Buna bağlı olarak Ocak 1943 yılında Alman hükümeti 16-65 yaş erkekler ve 17-45 yaş arası kadınlar için seferberlik ilan ederek çalışma zorunluluğu getirmiştir. Buna benzer bir şekilde İngiltere'de 1944 yılında 14-64 yaş arası erkekler ve 14-59 yaş arası kadınların orduda ya da sivil çalışma hayatında istihdam edilmesini sağlanmıştır (Arslan, 2016: 1-3).

İkinci Dünya Savaşı boyunca tüm ülkeler artmakta olan savaş masraflarının çok büyük bir kısmını vergilerden karşılamaya çalışmışlardır. Savaş öncesinde İngiltere masraflarının % 23'ünü vergilerden kapatırken, savaş sırasında bu oran % 49'a çıkmıştır. Aynı şekilde Almanya'da vergi oranlarını bu oranlara yaklaştırmıştır. İkinci Dünya Savaşı nedeni ile gelişmekte olan ülkeler ABD ve Avrupa'dan aldıkları ara mal, yatırım ve mamul ürün ithalatından yoksun kalmıştır. Bu nedenle bahsi geçen ülkeler ithal edemedikleri ürünleri kendi bünyelerinde üretmek durumunda kalmışlardır. Başta Brezilya olmak üzere, Meksika, Arjantin ve Türkiye ithal ikame

politikalarıyla sanayileşme yolunda oldukça önemli mesafeler elde etmiştir. Bahsi geçen ülkelerde mensucat sanayi her daim sanayileşmenin öncüsü ve itici gücü olmuştur. Savaş sırasında sınai mallar ithal etmekte zorlanan bazı tarım ülkeleri sanayileşme eğilimleri içinde olurken, savaş dâhilinde yiyecek ve hammadde sıkıntısı içinde olan sanayileşmiş ülkelerde ise tarımın geliştiği görülmektedir. (Avcıoğlu, 1973: 44).

3.3.2. Türkiye’de Ekonomik Durum

Türkiye’deki yetkililer Avrupa’daki savaşın uzun süreceğini ve yayılacağını düşünmekteydiler. Bu nedenle de hükümet, uluslararası alanda dostluk anlaşmaları ile savaştan uzak bir politikada kalmak istemekteydi.

Savaşa girilmese de ülke ekonomisinin savaştan etkileneceği bilinen bir gerçektir. Bu konuda Başbakan Refik Saydam’ın sözleri şu şekildedir (Pamuk, 1988: 133):

“Zirai istihsal vaziyetimiz emin ve sağlamdır. Gıda maddeleri üzerinde herhangi bir sıkıntı varid değildir... İstihsal kudretimiz eski devirlere nisbet edilemeyecek derecede yüksektir. Geçen Umum Harpten evvel büyük şehirlerimizin ekmek ve un ihtiyacının dışardan temin edildiğini hepimiz hatırlarız. Bugün ise buğdayda ihraç edecek vaziyete geçmiş bulunuyoruz. Sekiz-on yıl evveline gelinceye kadar 20-25 milyon kentali (2-2.5 milyon ton) ancak bulabilen buğday rekoltesi bugün 35-40 milyon etrafındadır. Ki ihtiyacımızın mevkindedir. Toprak Mahsulleri Ofisinin silo ve depolarındaki buğday miktarı bir buçuk milyon kentaldır. Köylü ve tüccar elinde de en az iki misli bir stok kalmış olduğunu tahmin ediyoruz”

Başbakanın çizmiş olduğu iyimser tablo kısa sürmüş olup, alınan tüm tedbirlere rağmen ülke ekonomik açıdan yıpranmıştır. Özellikle seferberlik, ekonomik abluka, askeri alanda yapılan harcamalar ülke ekonomisini derinden sarsmıştır ve Atatürk döneminde yapılan ekonomik kazanımlar silinmiştir. Her an savaşa girme ihtimali olduğu için ordunun güçlendirilmesi gerekmektedir. Bunun

için silahlı asker sayısının artırılması ve savaşa hazır bir hale getirilmesi önemliydi. Bu eylemler savunma harcamalarını fazlasıyla artırmıştır. Savaş öncesi dönemde bütçe gelirlerinin % 40'ı savunmaya giderken, savaş ile birlikte gelirin % 60'ı savunmaya gitmiştir (Tezel, 1982: 404). Zamanla harcamaları karşılama hususunda borçlanma hasılatı ile vergi gelirleri yeterli olmamıştır ve bu durum enflasyonu hızlandırmıştır.

3.4. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'nin Ekonomi Politikaları

3.4.1. Milli Koruma Kanunu

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün söylemleri doğrultusunda hükümet, savaşın olduğu dönem içinde savaşa uygun bir ekonomi politikası için ilk adımı Milli Koruma Kanunu ile atmıştır. İlk olarak Ekonomi Vekili olan Hüsnü Çakır “İktisadi Müdafaa Kanunu” taslağını hazırlamış, ardından da Başbakan Refik Saydam, Aralık 1939'da CHP Grup Başkanlığına Milli İktisadi Koruma Kanun Projesini anlatmıştır. Ancak parti üyeleri bu kanunu yeterli görmediği için yeni bir komisyon kurulmasını talep etmişlerdir. Komisyon, hazırlamış olduğu 70 maddelik tasarıyı “Milli Koruma Kanunu” ismi ile meclise vermiştir (Öztürk, 2013: 140).

Kanun henüz bir tasarım aşamasındayken, Akşam Gazetesi yazarı Sadak, 1940'ta “İktisadi Koruma Kanunu” başlığı ile bir yazı ele almış idi. Bahsi geçen yazıda hükümetin bütün ticari, sanayii, kredi ve ulaştırma durumlarını yeniden düzenleme yetkisinin olacağından bahsetmişti. Gereksinim duyulan eşyaları üretirmek, dışarıdan getirebilmek, ticaretini yapabilmek gibi önlemlerin de alınabileceğini söylemişti. Milli Koruma Kanunu'nun genel amaçları aşağıdaki gibidir:(Çetin, 2007: 75):

- Büyük şehirlerde bulunan ve ticaretle uğraşan burjuvayla büyük toprakların sahipleri gibi kimselerin savaş durumunda yararlanarak aşırı kazançlar elde etmelerini önleyebilmek için benimsemeyi amaçlamıştır
- Üretim, fiyat, tüketim vb. gibi durumlarda sert kontrollerin yapılabilmesi öngörülmüştür.

İhtiyaç maddelerini aramak, bunlara elkoymak için hükümete selâhiyet verildi

Milli Korunma kanunundaki değişgeler
ve eklentiler dün Mecliste kabul edildi

- Madencilik, sanayi, ulaşım ve sınırlı olarak tarım gibi alanları iyileştirme amaçlanmıştır

Resim 5: *Ulus Gazetesi 20 Nisan 1941 Milli Koruma Kanunu Yazısı*

Kaynak: Yandex, 2020.

Ulus Gazetesi'nden Falih Rıfki Atay Milli Koruma Kanunu ile ilgili şu sözlere yer vermiştir (Çetin, 2007: 76):

“Bugün harp dışındayız. Fakat cihan hadiselerine biz hakim değiliz. Avrupa buhranının ne gibi karışıklıklar göstereceğini hiç kimse keşf ve tahmin edemez. Her ihtimale karşı hazır bulunmak mecburiyetindeyiz. Kanunu tanzim ve tetkik edenler üç esasa sadık kalmak için hususi bir itina göstermişlerdir. Bu esaslardan biri, hükümeti fevkalade hal icaplarına karşın tam vazife ve salâhiyetleri esas teşkilat kanununun hükümleri ile tenakuzda(çelişkide) bulundurmamak, üçüncüsü de vazife ve salâhiyetlerin tetkikinden de Türk vatandaşı hak ve menfaatlerini azmi masun tutmaktadır.”

Ulus gazetesinde ve diğer gazetelerde Milli Korunma Kanunu'nun ülkenin içinde bulunduğu ekonomik bunalımdan kurtulması için gerekli bir girişim olduğunu vurgulamaktaydılar.

3.4.1.1. Milli Koruma Kanunu Maddeleri ve Yapılan Değişiklikler

Milli Koruma Kanunu'nun önemli maddelerine aşağıda yer verilmiştir (Resmi Gazete, 1940):

- Hükümet, maden ile sanayi işletmelerini milli savunma ve kamu gereksinimleri için kontrol edebilecekti (madde 7).
- Hükümet işletme, sanayi vb. alanları gerekli seviyelere çıkarabilmek için yeterli işçi ve elemanları tahsis etme hakkına sahipti (madde 9).
- Sanayi ve maden işletmelerindeki çalışanlar geçerli bir sebepleri olmadığı sürece işlerini terk edemeyeceklerdi (madde 10).
- Hükümet gerekli görürse işletmelerin ürünlerine el koyabilecekti (madde 11).
- Küçük esnafa ayrıca gerekli görülen yerlere kredi tahsis edilecekti (madde 12).
- Hükümet, gerekli gördüğü ürünleri stoklayabilecekti (madde 13).
- Hükümet, gerekli görürse cevher üretebilmek için istediği sanayi ve maden işletmesini birleştirebilme hakkına sahipti (madde 16).
- Hükümet gerekli görürse çalışanların çalışma saatlerini 3 saate kadar artıracabilecekti ve kadınlar ile çocuklar için var olan İş Kanunu dikkate alınmayacaktı (madde 19).
- Hükümetin halkın ihtiyaç ve savunmalarını sınırlama hakkı bulunmaktaydı (madde 21).
- Döviz süreci hükümetin yönetimindeydi (madde 22).
- Hükümet, ihracatı yapılan ürünlerin ihracat şartlarını düzenlerken üreticinin zarara uğramaması hususunu göz önüne almak zorundaydı (madde 24).
- Ülkenin ihtiyacı olan ürünlerin sanayi ve ticaret erbabı dışındaki kimselerin stoklaması yasaklanmıştı (madde 25).
- Haksız kazanç yollarının hepsi yasaklanmış idi (madde 32).
- Tarım alanında hükümet, tarımcının kullanmadığı ürünleri uygun fiyata kullanabilecek, işlenmeye tarlaları da aynı şekilde işleyebilecekti (madde 43).

Hükümetin, Milli Koruma Kanunu çerçevesinde oluşturduğu kurumlara aşağıda yer verilmiştir:

- Fiyat Murakabe Komisyonu
- Petrol Ofisi
- Ticaret Ofisi

- Köy Dağıtma Birlikleri

Milli Koruma Kanunu, sürekli olarak değişimler yapılan bir kanun olmuştur.

Aynı yıl içinde hükümet iç ve dış ticaret kapsamında yetkilerini artırmış ve bireysel teşebbüs olanaklarını ortadan kaldırmıştır.

Resim 6: 19 Eylül 1942 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi

Kaynak: Yandex, 2020.

Resim 7: 12 Nisan 1942 Tarihli Akşam Gazetesi Necmeddin Sadak'ın Yazısı

Kaynak: Yandex, 2020.

Necmeddin Sadak gibi yazarlar ve devlet insanları, hükümetin almış olduğu bu kararların gerekli olduğunu savunmuş ve liberalleşmenin olmaması gerektiğini vurgulamışlardır. Başarılı olabilmek için devletin genel gücü elinde bulundurması gerektiğinden bahsetmiştir (Akşam Gazetesi ,1940; akt. Aydın, 2019: 414).

1941 yılında Milli Koruma Kanunu'nda tekrardan değişiklik yapılmıştır. Maddelerin değiştirilmesiyle birlikte ihtiyaç gördüğü ürünlere uygun fiyata el koyabilecek ve karsız olarak verebilecekti. Hükümetin dağıttığı ürünlerin ihtiyaç olup olmaması tamamen onun kararına kalmıştı. Kanun'un yasalarına karşı gelenlere karşı yapılacak olan cezai işlemler de ağırlaşmıştı (Resmi Gazete, 1941).

1942 yılının Ocak ayında ise Milli Koruma Kanunu'nda yine değişikliğe gidilmişti. İlk kanun yayımlandığındaki yasa boşlukları tamamen hükümet lehine doldurulmuştu. Ekonomik hayat üstündeki tek otorite olan hükümet artık istediği her işletmeye el koyabilecekti. Çocuk işçi çalıştırma ile ilgili hiçbir düzenleme ve insani duruma yer verilmeyerek, bahsi geçen kadınlar ve 13 yaşını aşan çocuklar sanayi işlerinde, 16 yaşın üstündeki erkek çocuklar ise maden işlerinde çalışabilecekti (Resmi Gazete, 1942).

3.4.1.2. Milli Koruma Kanunu'nun Sonuçları

Milli Koruma Kanunu çerçevesinde alınan aşamalı tedbirler maalesef istenildiği gibi uygulanamamış ve kanunun sonuçları çok iç açıcı olamamıştır. Ekonomik kontroller, vurgun, karaborsa ve spekülasyon ortamları yaratmıştır (Eldem, 1997, akt. Çetin, 2007: 79).

Refik Saydam hükümetinin izlemiş olduğu katı fiyat denetimleri ve düşük fiyatlarla toplumun ürünlerine el koyma politikaları pek çok yolsuzluğu beraberinde getirmiş ve üretimi de olumsuz etkilemiştir. Şükrü Saraçoğlu yönetiminde olduğu süreçte de devam eden kanunda bu defa aynı hatalara düşülmek istenmiştir. Ancak süreç yönetiminde yine başarılı olunamamış ve zorunlu tüketim mallarında kayırmacılık yaşanmıştır (Boratav, 1982: 219). Bunun dışında Saraçoğlu hükümeti,

Saydam döneminde yaşanan sorunları aşabilmek için yeni bir ekonomi politikası ortaya koyarak karaborsacılığı ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Her ne kadar karaborsacılık ortadan kalksa da, kalkması için izlenen yollar (serbest piyasa, fiyatların serbest bırakılması gibi eylemler) bu defa da ülkede enflasyona yol açmıştır. Genel olarak bakıldığında bu süreçte en büyük darbeyi işçilerin aldığı görülmektedir. Emekçiler ülke içinde hızla yoksullaşırken birtakım kimseler savaş zengini olarak anılmaya başlanmıştır (Boratav, 1982: 223). Genellikle bu kesim fırsatları değerlendiren memurlar ve büyük kentli tüccarlardan oluşmaktadır.

Genel olarak pamuklu endüstri konusunda fabrikalara el konulmuştur; ancak işletmeler zarar görmemiştir. Deri, ayakkabı, yünlü dokuma gibi işletmelerin hiçbirine dokunulmamıştır; yalnızca kar hadleri tespit edilmiştir. Değer pahası tediye edilerek yani değeri kadar ödemenin kabulü sonrası el konulan fabrikalar aşağıda sıralanmıştır (Aydemir, 2001: 217):

- Tuzla Pedotti tuğla fabrikası
- Elako dulo deri fabrikası
- Ankara Çimento fabrikası
- Zeytinburnu Çimento fabrikası.
- Hamdi Gamgam un ve irmik fabrikası
- Edirne ve bazı Doğu illerinde iâşe maddelerinin nakline elverişli olan nakil araçlarına ücretli çalışma mecburiyeti koyulmuştur.

Kanun çerçevesinde özel teşebbüse teşvik te sağlanmıştır. Devlet ile birlikte çalışan bazı özel teşebbüslerin ihracat ve ithalatı kolaylaştırılmış, gereksinim duydukları tesisat ile makineleri elde edebilmelerine imkân tanınmış ve ülkenin kalkınmasında aktif rol oynamışlardır.

3.4.2. Tüketim Kontrolü ve Karne Uygulaması

Ülkede savaş ekonomisinin uygulamaya koyulması ile tüketim kontrolüne yönelik olan girişimler arasında 1 senelik bir süre bulunmaktadır. İâşe sorunlarının çözümünün iki evrede meydana gelecek olması (ürüne el koyma ile ürünün dağıtımı) çeşitli kurumsal düzenlemelerin olmasını gerekli kılmıştır (Pamuk, 1986: 282).

Hükümet 14 Şubat 1941 yılında almış olduğu 102 sayılı kararla İaşe Müsteşarlığı kurmuştur. Söz konusu müsteşarlığın görevi; ülkenin gereksinimlerini gerektiği şekilde ihraç ve ithal etmek, stoklamak, istihlaki tanzim ve tedbir gerçekleştirmektir. Bu görevi desteklemeyebilmek için 103 sayılı karar ile Petrol Ofisi ve 104 sayılı karar ile de Ticaret Ofisi kurulmuştur.

Petrol Ofisi'nin işlevi, petrol ürünlerinin ticaretini yapmak, bahsi geçen ürünleri ithal etmek ve ederlerini belirleyerek ürünlerinin dağıtımını üstlenmektir. Ticaret Ofisi'nin görevi ise tüm iaşe madde ile malzemelerinin ticaretini, ihracatını ve ithalatını yapmak, ülkenin ihtiyaç duyan mahallelerini çeşitlendirmek ve sonlandırmaktır (Bengi, 1980: 132; akt. Çetin, 2007: 111).

1942 yılında karne uygulaması örgütlenmiştir. Bunun için de 16 Mart 1942

tarihinde Dağıtma Ofisi kurulmuş ve kurulan yeni üniteye tüm ürünleri halk ve ordu için satın alarak vurgunculuğa çözüm üretmek ve halka adil dağıtma işlemi verilmiştir. Hükümet bu teşkilatlarla fiyatlarda tavan ve taban fiyat belirleme imkânı bulmuştur.

Resim 8: 20 Aralık 1941 Uluş Gazetesi Manşeti

Kaynak: Demirer, 2015: 55.

Dağıtma Ofislerine yardımcı olmak için de en küçük yerleşim yerleri de dâhil olmak üzere Dağıtım Birlikleri kurulmuştur. Kentlerde her 250 evlik ya da

1000 kişilik halk kitlesi ile Halk Dağıtma Birliği (HDB) kurulmuştur. Bahsi geçen birliklerin görevleri aşağıda sıralanmıştır (Çetin, 2007: 112):

- Hükümet tarafından dağıtımı kart usulüne bağlı olan maddelerin kartlarının dağıtımının yapılması
- Direkt olarak tüketiciye dağıtımının yapılması karar verilen ürünlerini dağıtımını sağlamak
- Fazladan kart dağıtımını engellemek
- Perakendeci esnaf sebebiyle yapılacak olan dağıtımlarda bakkal ve

mağazalardan alınabilecek ürünlerin tarihi konusunda birlik üyelerinin bilgilendirmesini yapmak

Toplumdaki her bireye kendine fiziksel özelliğine uygun şekilde günlük ekmek tüketimine göre belirlenen karne, büyükler, küçükler ve işçiler olarak 3 başlıkta toplanmıştı.

Resim 9: 1946 Yılı Ekmeği Karnesi

Kaynak: Tesa Derneği, 2017

Karne uygulaması ile ilgili ilk deneme 14 Ocak 1942'de İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Karneler lise öğrencilerine hazırlanmış ve aylık olarak verilmesi planlanmıştı. Ekmek almaya giden kişi her gün karnesindeki bir fişi görevliye teslim edecekti. Ekmekler sabah ve akşam olmak üzere 2 kere dağıtılacaktı. Ekmek dağıtımı

kişilerin birikimlerinin bir kısmını alıp savaşın meydana getirmiş olduğu ekonomik sıkıntıları denk hale getirmek hükümetin başlıca amaçlarından biri olmuştur. Diğer bir yandan enflasyona neden olan bütçe açıklarını kapatabilmek için dönem içinde yaşanan piyasaya para sürme eylemine de son verilmek istenmiştir. Bu amaçla da Varlık Vergisi Kanunu hazırlanmıştır.

Resim 10: 26 Ocak 1942 Vatan Gazetesi

Kaynak: Utkugün, 2016: 490.

Resim 10'daki Vatan Gazetesi'nden görülebileceği gibi Saraçoğlu, TBMM'de yapmış olduğu konuşmalarında savaşın seyrinden bahsetmesinin ardından ülkede bir iç değerlendirme yapmıştır. Ona göre ülkenin huzurunun bozulmasının en büyük nedeni fiyatların artması ve savaş zenginlerinin meydana gelmesidir. Bu olumsuz tablo neticesinde her vatandaşın hakkının gözetileceğinden bahsetmiştir ve bu nedenle de Varlık Vergisi Kanunu'nun yürürlüğe gireceğini belirtmiştir (Utkugün, 2016: 132)

3.4.3.1. Varlık Vergisi'nin Maddeleri ve Yapılan Değişiklikler

Varlık Vergisi'nin önemli maddelerine aşağıda yer verilmiştir (Resmi Gazete, 1940):

- Servet ile kazanç sahiplerinin servetleriyle olağanüstü olan kazançlarının üstünden alınmak ve bir defalık olmak üzere bir Varlık Vergisi tahsis edilmiştir (madde 1).
- Varlık vergisi büyük çiftçiler, mevzuattaki eklere uygun varlığı bulunanlar, GSMH'si hissedar olarak 2500 lira, mukayyet kıymetleri 5000 liradan yukarı olanlar ve belli kanunlar çerçevesinde vergiye tabi bir iş yerini terk veya devretmiş olanlardan alınacaktı (madde 2)
- İkinci maddede yer alan kişilerin tespiti için her il ve ilçede belli komisyonların kurulması kararına varılmıştır (madde 7).
- Kişiler, komisyonlar kendilerini tespit etmeyi gözden kaçırdıkları durumda 2 ay içerisinde hükümeti kendilerinden haberdar etmeleri gerekmektedir (madde 10).

- Komisyon kararları, şehir, ilçe ve köylerde, herkesin görebileceği bir yere yapıştırılacaktır ve yerel gazetelerde yayımlanacaktı (madde 11).
- Vergi ödeme yükümlülüğü bulunanlar, karar çıktıktan sonra 15 gün içinde vergilerini yatıracaklardı (madde 12).
- Varlık Vergisi'ne mükellef tutulan bireylerin yakın akrabalarının sahip oldukları yatırımları devlete bildirmeleri zorunlu tutulmuştur (madde 14).

Resim 11: 17 Aralık 1942 Akşam Gazetesi Varlık Vergisi Listesi

Kaynak: Geçmiş Gazete, (t.y.)

1942 yılında çıkarılan bu kanuna 1943 ve 1944 yıllarında ek kanunlar getirilmiştir ve son ek madde ile 15 Mart 1944'te verginin tahsilinden vazgeçilmiştir. Hükümet, bahsi geçen kanun ile ülkede bulunan 114.368 bireyden 456 milyon liralık bir gelir elde etmek niyetinde idi.

Vergi toplama süresince vergisini ödemeyen bireyler Tahsil-i Emval Kanunu çerçevesinde değerlendirilirken, toplama kamplarına alınmaları öngörülmüştür. Ancak sonraki maddelerle kampa alınan kişiler kafiyeleler olarak iş merkezlerine gönderilmişlerdir. Böylece hem para tahsilini kolaylaştırmak hem de işçi ihtiyaçlarının giderilmesi öngörülmüştür (Güneş, 2018: 651-654).

Varlık Vergisine dâhil olanlar zenginlerdi ve zenginler de vergi kapsamında kendi içlerinde Müslümanlar, Müslüman olmayanlar (Ermeniler, Yahudiler ve Rumlar) ile dönmeler (sonradan Müslüman olan kişiler) ve yabancılar olarak 4 ayrı

İzmir	26.701.766
Ankara	16.658.800
Bursa	9.303.874
Adana	8.504.378
Mersin	6.173.206
Antakya	3.235.140
Konya	1.898.920
Aydın	1.381.619
Samsun	1.311.580
Eskişehir	1.300.000
Kütahya	1.004.216

gruba dağıtılmıştı. Müslümanlar paralarının % 12,5'ini, Müslüman olmayanlar % 50'sini, dönmeler % 25'ini ve yabancılar da % 12,5'ini vermek zorundaydılar. İtiraz etme hakkı ise kesinlikle bulunmamaktaydı. Vergi alınacak kişilerin % 68'i İstanbul'da bulunmaktaydı. İstanbul dışındaki vergiye dâhil olanların bilgisine Tablo 7'da yer verilmiştir.

Tablo 7: İstanbul Dışındaki İllere Göre Varlık Vergisi Miktarı

Kaynak: Güneş, 2018: 652.

Varlık Vergisi ile ilgili çıkan haberlere göre Cumhuriyet Gazetesi İstanbul'da 110.000.000 Lira, Tan Gazetesi ise ülkede 453.100.000 Lira Varlık Vergisi tahakkuk ettirildiğini ve bu miktarın 108.000.000 Lirasının tahsil edildiğini. Daha sonra tahsil edilen tutarın 120.000.000 Liraya ve sonra 170.000.000 Liraya yükseldiğini yazmışlardır. %2 cezalı ödemeler 21 Ocak'ta sona ermiş, bu tarihten itibaren sonra hacizler başlamıştır. Borcunu ödemeyen yükümlülerden cebri tahsil işlemi ile yani gayrimenkul satışı vb uygulamalar ile vergi borcu olarak el konulmuştur. (Utkugün, 2016: 144).

Varlık Vergisi'nin çokça tartışılmasının nedeni uygulanması ile alakalıdır. Müslüman olmayanlardan daha çok verginin alınması, komisyonların kararları, borcunu ödemeyen kişilerin toplama kamplarına gönderilmesi gibi noktalarda kanun çokça eleştiri almıştır. Pek çok düşünür Varlık Vergisi'nin azınlıkların aleyhine bir

servet transferi olduğunu düşünmektedir. Bu dönemde Müslüman olmayanlara yönelik yapılan baskılar nedeni ile “Vatandaş Türkçe Konuş” sloganları ülkede sıklıkla yer etmiştir. Konuyla ilgili Refik Halit Karay 1943 yılında Tan Gazetesi’nde şu sözlere yer vermiştir:

Bire beş, on beş, yirmi beş kazanırken beş yüz, beş bin, beş yüz bin kazanmayı azımsar olmuştunuz, hala öylesiniz. Sizin yüzünüzden açlar arttı. Vurguncu, istifçi gibi şimdiye kadar dile getirilmemiş kelimeler türedi. Zelzeleler yüzünden halk meydanlara yığılır, kara kışlarda asker yarı beline kadar karlara gömülü nöbet tutarken, kılına hanel gelmeden bire beş yüz kazanan içimizde biri vardı. Hayır, işlerine metelik vermeyen biri, Yalova Kaplıcasında şiş karnına masaj yaptırıyor, kilerine bisküvi tenekeleri, çikolata paketleri, karamela kutuları, şampanya kasaları yerleştiriyor, Sandal Bedesteninde kızına elmas alıyor, Suadiye’de oğluna villa kurduruyor, kulüpte karısının şansına veya metresi hesabına bezik oynuyor. Bu kimdi? Ben, biz değildik. Sendin, sizdiniz. Dört yıldır bazen için için, çok kere katıla katıla güliydünüz. Dört yıldır gülen sendin, sizdiniz. Şimdi benim, biziz.”

3.4.3.2. Varlık Vergisi’nin Sonuçları

Varlık Vergisi, genel olarak savaş senelerinde elde edilen kazançlara hükümetin bir düzenleme görüntüsü altında el koymasına neden olan bir süreç hizmet etmekteydi. Servet ile kazanç sahiplerinin karşısında hükümete bu kadar çok geniş yetkiler tanınması her mecrada tartışmalara neden olmuştur. Faik Ökte bu konuda şunları söylemiştir:

“Kanunun tatbiki sırasında odamdan geçen en az 50 milletvekilinin beyanına göre Başvekil Şükrü Saraçoğlu müdafaasında kanunun muhtekirleri, harp zenginlerini, hassaten ekalliyetten olan vurguncuları istihdaf ettiğini söylemişti.”

Kanunun en sorgulanır yönü servet ile kazançlar için kati bir ölçüsünün olmaması ve vergilendirme işlemini takdire bırakmış olmasıdır. İller ve ilçelerde meydana gelen komisyonlar, vergilendirileceklerin servet ile kazançlarına karşı kullanmış olduğu ölçü durumu farklı farklı olmuştur. Buna bireylerin keyfi vergilendirmeleri de eklenince bir karmaşa ortamını meydana gelmiştir. Vergiyi 15 gün içinde ödemeyen vatandaşlar Erzurum'un Aşkale ilçesine sürülmüş ve yeteneklerine göre çalıştırılmışlardır (Uran, 2007: 314).

Azınlıkların mağdur durumda olduğu sıklıkla gündeme gelmiştir. Bu konu ile ilgili Şükrü Saraçoğlu şu sözleri sarf etmiştir (Boratav, 1995: 264):

“Bazı yerlerde duyulan çatlak seslere göre güya vergiyi azınlıkları ezmek için koymuşuz. Bu çirkin bir iftiradır. Bugüne kadar bu vergiden elde edilen 270.000.000 liranın 105.000.000’u azınlıklar ve yabancılar tarafından ödenmiştir. Yalnız bu nispet bile azınlıkların hanları, hamamları, apartmanları ve kazanç kaynaklarını elde tuttukları göz önüne getirilecek olursa makul görünür.”

Türkiye, Varlık Vergisi’ni savaş ekonomisi koşulları içinde olan diğer devletleri örnek alarak gerçekleştirmiştir. Uygulamanın bütçe gelirlerine katkısına bakıldığında bir katkı söz konusudur; ancak günümüz tarihine kadar en çok konuşulan olaylardan da biri olmuştur. Söz konusu vergi 16 ay geçerli olmuş ve yapılan baskılar sonucunda iptal edilmiştir. İstenen vergilerden de vazgeçilmiştir.

Varlık Vergisinin temel vergilendirme ilkelerinden hayli uzak olması, pek çok vergilendirmenin keyfi olması, kimi vergi vermesi gereken bireylerin unutulması, vergiye itiraz hakkının olmaması ve verginin alınış şekli ile azınlıkların zor durumda olması verginin sürekli olarak eleştirilmesine neden olunmuştur. Pek çok insan vergileri ödeyebilmek için iş yerlerini ya da evlerini satmışlardır ve pek çok müslüman olmayan vatandaş da göç etmek durumunda kalmışlardır. Zincirleme ilerleyen ekonomi diğer işletmeleri de etkilemiş ve pek çok işletme kapanmak durumunda kalmıştır.

Varlık Vergisi Kanunu 4530 sayılı Varlık Vergisi'nin Bakayasının Terkinine Dair Kanun ile 15 Mart 1944'de yürürlükten kaldırılmıştır. Bütçe için 400 milyonluk gelir sağlayacağı kanaatinde olan Hükümet bunu sağlayamamıştır. Varlık Vergisi hem 4 Ocak 1943'e kadar ödenmesi beklenen geliri sağlayamamış hem de uygulamalar nedeni ile eleştirilmiştir. Hedeflenen gelirin altında 1943 yılı kamu harcamalarının ancak %38'lik kısmını karşılayacak bir gelir elde edilmiştir. (Utkugün, 2016: 147).

Varlık Vergisi sıklıkla eleştiriliyor olsa da savaş yıllarında kimi fırsatları değerlendiren vatandaşlara bir yaptırım uygulanması kaçınılmaz bir durumdur. Oysa tarih boyunca, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın çetin şartlarında birçok devlet olağanüstü mali tedbirlere başvurmak zorunda kalmıştır. Kanunları uygulama süresi içinde yapılan yanlışlıklar ve haksız kazançları devam ettirme konusunda ısrarcı olan ve kişisel çıkarlarını ülke çıkarlarının üstünde tutarak ülkeye zararı dokunan gruba karşı tedbirlerin yumuşak olması da beklenemezdi. (Utkugün, 2016: 151).

3.4.4. Toprak Mahsulleri Vergisi

Savaş döneminde yaşanan kıtlık ve açlığı önleyebilmek amacı ile devletin aldığı önlemler, uygulanan politikalar herkesin ve özellikle de köylünün yoksullaşmasına neden olmuştur. Bilhassa Milli Koruma Kanunu'na dayanarak hükümetin vermiş olduğu yetkiyle tarım ürünü fiyatlarının fazlaca düşük düzeyde olması köylüde büyük bir hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Tüm bunlara rağmen Saraçoğlu hükümeti eski aşar vergisine benzeyen bir Toprak Vergisi Kanunu'nu ortaya koymuştur (Boratav, 1982: 265).

Bahsi geçen vergi TBMM' de 1943 yılında kabul edilen bir vergidir ve Varlık Vergisi'nin tamamlayıcısı olarak da bilinmektedir. Varlık Vergisi'nin amacı fiyat artışlarından yararlanmış olan ticaret burjuvazisinin gelirlerinden kendine gelir katmak iken Toprak Mahsulleri Vergisi'nin amacı ise tarım ürünlerindeki artışlardan yararlanan kesim olmuştur.

15 Mayıs 1943'te TBMM'ye sunulmuş olan Toprak Mahsulleri Vergi Kanunu Tasarısı'nın gerekçesi, ekonomik güçlere neden olan savaş hazırlıklarının

toplum içinde dengeli olarak paylaştırılabilmesi için artan giderlerin bir bölümünün toprak geliri elde edenlerden karşılanmasıdır. Bahsi geçen kanunda ulusal görev ve fedakârlık kavramları bolca vurgulanmıştır. Bu vergi yalnızca devletin artmakta olan idari ve askeri masrafları için değil 1942-1943 yılları arasında şehirlerde kendini çokça hissettiren fakirliğin hafifletilebilmesi için de bir kaynak olarak görülmüştür. Bu kaynakla açlık korkusu, ekmek sorunları, pahalılık, işe problemleri ve sosyal meseleleri halletmek birincil öncelik olmuştur (Metinsoy, 2008: 158).

Tasarı, 4 Haziran 1943'te 168 ret oyuna karşın 283 kabul oyu ile Toprak Mahsulleri Vergisi kabul edilmiştir. Saraçoğlu devlet dairelerine bir tamim gönderip verginin pratiğe dökülmesinde devlet görevlilerinden en yüksek düzeyde hassasiyet göstermelerini istemiş ve gerekli tedbirleri belirtmiştir (Utkugün, 2016: 154).

3.4.4.1. Toprak Mahsulleri Vergisi'nin Maddeleri ve Yapılan Değişiklikler

Toprak Mahsulleri Vergisi'nin önemli maddelerine aşağıda yer verilmiştir (Resmi Gazete, 1943):

- İpek kozası ile ülkede yetiştirilen toprak mahsullerinin hepsi bu yasaya dâhildir (madde 1).
- Vergi, vergi zamanında mahsulün sahibinden alınmaktadır. Kira durumunda kiracı/sahibi/ortak olarak mahsuller nasıl hisselinmişse ona göre bir vergi alınacaktır (madde 3).
- Köy, belde, ilçe ve şehirlerdeki muhtarlar ve ihtiyar meclisleri her mahsul yılında öngörülen ürünü ve elde edilecek kar hakkında fikir verecek cetveller hazırlayacaklardır (madde 6).
- Hazırlanan cetveller resmi olarak onaylanarak bağlı olunan valiliklere teslim edilecektir (madde 7).
- Miktarları ölçümle belirlenecek olan ürünler için harman ve yığın yerleri, harman zamanları önceden belirlenmelidir ve belirlenen yerler ve zamanlar dışında harman yapmak ve yığmak yasaklanmıştır (madde 9).
- Harman yerlerinde, ürünlerin ölçümünü yapmak üzere ölçme görevlileri bulunacaktır (madde 10).

- Görevlendirilecek tahmin görevlileri, önceden verilmiş cetveller ile gelen ürünlerin karşılaştırmasını yapacaktır (madde 11).
- Ürünler ölçülene kadar başka yere taşınamazlar (madde 13).
- Milli Koruma Kanunu'na göre vergi oranı muayyen miktarı muayyen fiyat ile alınan ürünlerde % 8; diğerlerinde % 12 olarak belirlenmiştir (madde 17).
- Cetveller, herkesin görebileceği yerlere asılacaktır. Aynen alınacak vergilerin teslim yerleri köy ya da mahalledeki en kolay yerlere yapılacaktır (madde 22).
- Nakit olarak alınacak vergiler 2 taksite bölünebilecektir (madde 23).
- Zamanında verilmeyen vergilere % 25 zam yapılacaktır (madde 25).

Vergi kanununu yeniden düzenlemek için 21 Mart 1944'te tekrardan bir kanun tasarısı hazırlanarak, yasadaki boşluklar düzenlenmiş ve ölçü ile tahmin memurlarının adaletsiz hareketlerinden bahsedilmiştir (Utkugün, 2016: 154). Aksaklıkların törpülenebilmesi için eski maddelerde birtakım değişikliklere gidilmiştir.

Verginin toplanması ve tarh edilmesinde ölçme yöntemlerinden kaynaklanan problemler sebebiyle gözden geçirilen kanun tekrardan ele alınmış ve 26 Nisan 1944'te eski yasa içindeki sorunlu yerler gerekçe gösterilerek yeni Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu kabul edilmiştir.

1942 yılında ortaya konulan ilk vergi kanununda yalnızca belirli tarım ürünlerinde tahmin usulü kullanımı ve genellikle ölçü yöntemine başvurulmuş olunmasına rağmen 1944 yılındaki yeni kanunda ölçme yöntemi terk edilmiştir ve yerine vergiye tabi olan tarımsal üründen vergi alınacak olan bölümün ürün tarladayken tahmin edilip tespit edilmesi esasına varılmıştır. Her görevli köylere giderek ürün miktarlarını tahmin etme çabasına girmişlerdir (Metinsoy, 2007: 159).

En büyük değişiklik vergi toplamada yapılmıştır. 1943 yılındaki kanunda vergi toplanma yöntemi hükümete pahalıya mal olmuştur. Ürünler harmanda ölçüldüğü için pek çok sayıda görevliye maaş verilmiştir. Toplanması arzulanan miktarın yalnızca yarısı kadar vergi toplanabilmiş ve toplanan vergilerin de üçte biri

yine masraflara gitmiştir. Bu sebeple 1943 yılında 20.700.000 şeklinde yapılan masraf 1944 ile 1945 yılları arasında düşürülerek 11.200.000 ve 7.000.000 olarak tespit edilmiştir.

Yeni kanun ile vergi oranı % 8 ile % 10 arasında olmuştur ve pek çok milletvekili bu karara kati bir biçimde karşı çıkmıştır. Dönemin milletvekili Emin Sazak bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir (Utkugün, 2016: 159):

“Ya bacağında donu olmayan, ya ayağında çarığı olmayan, üstüne örtecek yorganı olmayan, odunun üzerine başını koyup yatan kimdir dediğimiz vakit işte bu vergi mevzuuna dahil olan insanlardır, insaf edin arkadaşlar! Memurlar feci bir vaziyettedir ama bacağında donu, ayağında çarığı, üstüne örtecek yorganı olmayanların yanında o kadar acınmaz”

3.4.4.2. Toprak Mahsulleri Vergisi'nin Sonuçları

Hükümet vergileri toplamada bir hayli zorlanmıştır ve vergi getirileri beklenenin çok altında kalmıştır (Utkugün, 2016: 159). Bu nedenle de kanun 23 Ocak 1946 tarihinde kaldırılmıştır.

Özellikle köylü kesime ağır vergiler yüklenmiştir. Aşar vergisi ile oldukça benzer olduğu için sürekli olarak onunla karşılaştırılan Toprak Mahsulleri Vergisi ordunun, büyük kentlerin ve devletin beslenebilmesi için gerekli olan besin maddelerini, piyasada arz-talep dengesi olmadan karşılama imkânı sağlamıştır.

Tablo 8: Toprak Mahsulleri Vergisi'nden Elde Edilen Gelirler

Yıllar	Vergi Hasılatı (Bin TL)	Vergi Kapsamındaki Ürün (Ton) Hububat	Vergi Kapsamındaki Ürün (Ton) Bakliyat
1943	59.663	2.739.296	55.458
1944	47.275	4.426.864	101.554
1945	56.855	2.909.570	67.630

Kaynak: Tesa Derneği, 2018.

Bu vergi ile devlet belli alanda piyasaya bağılı olmaktan uzaklaşmıştır ve fiyatları sakinleştirmede Varlık Vergisi'nin başarısızlığını kapatmıştır. Vergi ile 165 milyon lira kadar bir gelir elde edilmiştir. Bunun dışında alınan vergilerin bir kısmı yoksul insanların ihtiyaçlarını karşılamada kullanılmıştır (Metinsoy, 2007: 158).

Türk köylüsü ve üreticisinin gözünden bakıldığında savaş yıllarındaki en ağır vergi Toprak Mahsulleri Vergisi'dir. "Yeşil Ekin Vergisi" olarak da bilinen vergi köylüyü zor durumda bırakmanın yanı sıra uygulamada yapılan hatalar nedeniyle köylünün stres düzeyini ciddi derecede artırmıştır. En büyük şikâyetler vergi miktarını belirlerken memurların keyfi davranması olmuştur. Toplama alanları yetersiz olduğu ve köylü belirlenen yerler haricinde ürünlerini başka bir yere koyamadığı için yol kenarında bekletilen ürünler çürümüştür. Köylüler arasında ot toplayarak karnını doyurmaya çalışanların ve hatta açlıktan ölenlerin olduğu söylenmektedir (Özer, 2012: 39).

Vergi, savaş koşullarından faydalanan gruplar içinde çiftçilere yöneldiği için Varlık Vergisi'nin tamamlayıcısıdır. Varlık Vergisi'nin aksine bu vergi küçük-büyük ayrımı yapmamıştır. Bu nedenle küçük tarım yapan köylüler çok zor durumda kalmıştır. Bu nedenle CHP iktidarına karşı eleştirel düşünceler yoğunlaşmıştır. Köy Enstitüleri, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi çıkarılan kanunlar büyük toprak sahiplerinin ve toprak ağalarının tepkisini çekmiştir. Hükümetin savaş yılları boyunca uyguladığı ağır vergilerden biri olan Toprak Mahsulleri Vergisi beklenen geliri getirmemiştir. Planlanan gelir oranının ancak %73 ü toplanabilmiş ve kırsal kesimin yoğun tepkisini almıştır(Özer, 2012: 230).

Uygulanan ve dönemin şartlarının mecbur kıldığı bu vergilerle Varlık Vergisi ile Şehir eşrafının tepkisini alan hükümet, Toprak Mahsulleri Vergisi ile de kırsal kesimin tepkisini ve yoğun eleştirisini almıştır. Ayrıca Köy Enstitüleri ile bilinçli halk hedefi olan hükümetin büyük toprak sahibi ağalar tarafından eleştirileri yanında Çiftçiyi Topraklandırma kanunu ile tepkileri artarak devam etmiştir.

3.4.5. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

1930’lu yılların ardından hız kazanan toprak sorunu tartışmaları İkinci Dünya Savaşı esnasında daha da canlanmıştı. Her daim topraksız olan köylünün durumu Türkiye’de gündem olmuştur ve 1930’lu yıllardan sonra meydana gelen bunalımın etkilerini köylü de hissetmişti. Atatürk 1937 yılında toprak reformunun temel hedeflerinin memlekette topraksız çiftçi bırakmamak, bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın bölünmesine izin vermemek ve büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliğini arazinin bulunduğu bölgelerin nüfus yoğunluğuna ve toprak verim derecesine göre sınırlamak olacağını açıklamıştır(Tezel,1982:381).

Yoksul ve topraksız köylünün topraklandırılması kanunu ile tartışmalar hız kazanmıştır. Dünyadaki ekonomik bunalımın etkilerinin azalmakta olduğu ve planlı ekonomi süreci içindeki dönemlerden İkinci Dünya Savaşı sonlarına kadar geçen süre içinde ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu öncesi Türk köylüsünün karşılaştırılmalı durumuna Tablo 9’de yer verilmiştir.

Tablo 9: 1937 – 1943 Yılları Arası Dönüm Başına Çiftçi Aile Sayısı

DÖNÜM	ÇİFTÇİ AİLE SAYISI
1 ile 10	244.828
10 ile 20	161.380
20 ile 30	124.514
30 ile 40	92.222
40 ile 50	75.313
50 ile 75	112.720
75 ile 100	74.914
100 ile 200	88.355
200 ile 500	31.886
500 ile 1000	40.104
1000 dönümden fazla	1876

Kaynak: İnce, 2006: 53.

Tablo 9’de gösterilen durum topraklardaki dağılım adaletsizliğini ve % 80’i tarım toplumu olan ülkenin ekonomik sıkıntısını açıkça göstermektedir. Buna göre 1945 yılında ortaya koyulan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, halkın topraktan en iyi ve geniş bir biçimde yararlanmasını amaçlamıştır.

3.4.5.1. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun Maddeleri ve Değişiklikler

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun önemli maddelerine aşağıda yer verilmiştir (Resmi Gazete, 1943):

- Kanunun amaçları arasında şunlar vardır (madde 1):
 - a. Arazisi olmayan ya da yetemez çiftçileri aileleriyle beraber geçimlerini sağlayacak ölçüde arazinin içine koymak
 - b. Yeterli arazisi olan anca araziyi işleme süreçlerinde yetersiz olan çiftçilerin ihtiyaçlarını karşılamak
 - c. Vatan topraklarının sürekli olarak işlenmesini sağlamak
- Geçerli bir özür olmadan üst üste 3 sene ekim, dikim ve bakım göremeyen araziler işlenmiyor sayılacaktır (madde 7).
- Topraksız ya da az topraklı ortakçılar, icarcılar ya da tarım işçilerince işletilen arazi, dağıtmada esas tutulan miktarın kendi seçmiş olduğu yerde 3 katı sahibine olmama koşulu ile çiftçi ile işçilere dağıtılması için kamulaştırılması mümkündür (madde 17).
- Büyük ile orta arazi içinde kamulaştırmanın dışında olan parçaları semt açısından seçecek kişi Ziraat Vekili olacaktır (madde 18-19).
- Kamulaştırılmasına karar verilen arazilerin üzerindeki yapıların krokileri valiliklere gönderilmelidir (madde 20).
- Araziler aile reislerine verilmektedir. Aile reisi sırası aşağıda sıralanmıştır (madde 34):
 - a. Hiç arazisi olmayıp başkalarının arazisinde kiracı olan vatandaşlar.
 - b. Arazisi kendine ve ailesine yetmeyen çiftçiler
 - c. Hiç arazisi olmayıp tarım işçisi olanlar
 - d. Göçmen çiftçiler
 - e. Miras ortaklığından ayrılanlar

- f. Tarım ve veteriner okullarını bitir arazisi olmayanlar
- g. Öncesinde çiftçi olmayan ancak Ziraat Vekaleti tarafından arazisi olduktan sonra tarım yapacağına kanaat getirilenler
- Arazi isteyenlerin aşağıdaki durumlarını beyan etmesi gerekmektedir (madde 38):
 - a. Kimlikleri
 - b. Medeni durumları
 - c. Arazilerinin olup olmadığını
 - d. Arazi üstündeki yapıları ve aletleri
 - e. Arazi istenilen yerin o yer olduğuna dair ihtiyar kurullarından onay
- Tüm vatandaşlar hükümlerin uygulanabilmesi için yapılacak olan başvuruların masraflarından muaf tutulmuştur (madde 61).

3.4.5.2. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun Sonuçları

CHP iktidarının sona erdiği sene olan 1950 yılında yapılmış olan sayıma göre ortalama olarak bir çiftçi ailesine düşmekte olan arazi parçası 7 dir. Tablo 10'den de görülebileceği gibi çiftçi ailelerin sadece % 5.4'ü tek parça işletmeye sahiptir. Geriye kalan büyük kısım ile varılan sonuç gerçekte de Çiftçiyi Topraklandırma Kanununa ihtiyaç vardır ve bu bir gerçektir.

Tablo 10: İşledikleri Arazi Parçası Sayısına Göre Köylerde Çiftçi Ailelerinin Bölünüşü (1950 Ziraat Sayımı)

Kaynak: Kayıran ve Metintaş, 2018: 659.

Kanun, Türk toplumunun oldukça geniş bir kesimine etki eden ve hükümete karşı çok şiddetli tenkitlere yol açan, siyasal muhalefetlerin de meydana gelmesine neden olan bir kanundur (Akandere, 1998: 358).

Arazi Parçası Sayısı	Aileler		Arazi Parçası	
	Sayı	%	Sayı	%
1	125,000	5.4	125,000	0.8
2	238,000	10.4	476,000	3.0
3	277,000	12.3	381,000	5.3
4	270,000	11.9	1,080,000	6.9
5	254,000	11.3	1,270 000	8.1
6	217,000	9.5	1,302 000	8.3
7	144,000	6.3	1,008 000	6.4
8	155,000	6.8	1,240 000	7.9
9	80,000	3.5	720,000	4.6
10	140,000	6.2	1,400 000	8.9
11	50,000	2.2	550,000	3.4
12	62,000	2.7	774,000	4.7
13 ve daha fazla	262,000	11.5	4,979 000	31.7
Toplam	2,274.000	100.0	15,725.000	100.0
Genel toplam	3,322.000			

İsmet İnönü'nün seçim beyannamesinde de belirttiği üzere birçok köylü

yıllardır kendi köylerinde memleketlerinde yaşamalarına rağmen ve bunca süredir kendilerine ait bir arazi parçasına sahibi değillerdir. Bu durum çıkarılan kanun ile değişecektir. Ancak gecikmeli uygulamalar ve aynı zamanda kanunun uygulamasındaki hatalar asıl amacı gerçekleştirmede engel teşkil etmiştir.

Resim 12: 17 Haziran 1945 Ulus Gazetesi Topraklandırma Kanunu'nun Bayram Olarak Kutlanması

Kaynak: Zinde Kültür, t.y.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Türkiye'nin kurulduğu günden itibaren meydana gelen ufak çiftlikleri ve topraksız olanları toprak sahibi yapabilmek için ortaya konulan çabaların son halkasında bulunmaktadır. Bu konu ile ilgili düşüncelerini Çavdar şöyle açıklamaktadır (Utkugün, 2016: 177):

“Kanunun kabul edildiği tarih Toprak Bayramı olarak kutlanmış, anı pulları çıkarılmış ama birkaç yıl içerisinde unutulmuş, uygulamadan rafa kaldırılmıştır. Büyük toprak sahipleri, ünlü deyimiyle ‘toprak ağaları’ CHP’nin kendilerini tehdit eden bu girişimini unutmamışlar, savaş yıllarında palazlanan kent

sermayedarlarıyla birlikte muhalefetin iktidara giden yolunu açmışlardır.”

Tablo 11: Çiftçiye Topraklandırma Kanunu Gereğince 1945-1972 Yılları Arasındaki

Özellik	Miktar
Topraklandırılan Aile Sayısı	446,817
Dağıtılan Toprak Miktarı (Dönüm)	22,054.178
Çalışan Eleman Sayısı	1,500
Dönüm Başına Maliyet	20 Lira

Topraklandırma Çalışmaları ve Maliyetleri

Kaynak: Kayıran ve Metintaş, 2018: 661.

Kanun gereğince 1945-1972 yılları arasında yapılan çalışmalar Tablo 11’te gösterilmektedir. Kanun maddesine göre Ziraat Bankası’nda meydana getirilecek özel bir fon içinde toprak dağıtımı yapanlara “kuruluş-onarma” ile çevirme kredilerinin verilmesi öngörülmüştür. Banka tarafından çiftçiye verilecek faiz ise % 5’in üstünde olmayacak idi. Ancak maddeler, uygulanma kısmında yetersiz

olm
uşla
rdır.

Yıl	Aile Sayısı	Toplam Kredi Miktarı (TL)	Aile Başına Kredi Miktarı (TL)
1947	2,034	443,810	218.19
1948	2,435	545,565	224.05
1949	7,893	1,833 720	232.32
1950	7,921	1,333 130	168.30
1951	3,457	775,100	224.21
1952	2,072	501,530	241.69
Toplam	25,812	5,432 675	-

**Tabl
o
12:
Çift**

Çiftçiye Topraklandırma Kanunu Gereğince 1945-1972 Yılları Arasındaki Topraklandırma Çalışmaları ve Krediler

Kaynak: Kayıran ve Metintaş, 2018: 662.

1947-1952 yılları arasında Ziraat Bankası tarafından özel fon içinde çiftçilere verilen krediler Tablo 12’te görülmektedir. İncelemeden de anlaşılacağı gibi ilk dönemde 1947-1950 yıllarında 20.283 çiftçi ve ailesine toplamda 4.176.225 lira kredi verilmiştir. Dağıtılan krediler ise çiftçi ve ailesi başına ortalama 190 lira gibi bir rakamdır. 1951-52 senelerinde ise topraklandırılan aile sayısı ve verilmiş olan kredilerin 1949-50 senelerine göre önemli olarak azaldığı görülmektedir.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'ndaki maddeler ekonomik nedenler ile siyasi ve sosyal kültürel nedenlerin birleşimi ile uygulanamamıştır. Kanun ile verilen topraklar aile sayısına göre az sayıda olmuş, yetersiz destek ayrılmış köylüye bilgi donanım ve kredi verilememiştir. Küçük toprak sahibi ve işletme yetisi olmayan tarımsal alanda yeterli sermayesi olamayan köylü elindeki arsayı büyük mülk sahiplerine vermiş amaca ulaşamamıştır. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu haklı bir kanun olarak yürürlüğe girmesine karşın uygulamada yapılan hatalar sonucun daha vahim hala gelmesine neden olmuştur. Hükümetin ve dönemin tek partili iktidarının yapmaya çalıştığı köylünün kendi toprağına sahip olması ve işletmesi düşüncesi gerçekleşmemiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında uygulanan kent yaşamından uzak olan yoksul kırsal kesime verilecek destek ile savaş ekonomisi sıkıntılarını daha çok hisseden bu kesime destek amaçlanmış ancak gerçekleştirilememiştir. (Kayıran ve Metintaş, 2018: 663).

SONUÇ

Hiçbir zaman toplumdan ayrı düşünölemeyen ekonomi, devletlerin ve milletlerin yaşayış biçimini oluşturmaktadır. Bu nedenle ölkelerde yeni gelen her hükümet ekonomiye ve maliye politikalarına çok fazla önem vermektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle Tanzimat Dönemi'nde ve sonrasında yapmış olduğu ekonomik düzenlemeler ve aldığı kararlar, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne etkisini oldukça fazla göstermiştir. Bu dönemlerde yapılan yeniliklerin en başarılısı ve çok tartışılanı Gümrük vergisine getirilen düzenlemeler olmuştur. Başta İngiltere ile imzalanan ve daha sonra birçok Avrupa devletinin de katıldığı 1838 tarihli Balta Limanı Antlaşmasıyla ekonomik bütünleşme için yabancılara sağlanan gümrük muafiyetleri, Osmanlı sanayisine ciddi darbe vurmuş, kapitölasyonların genişlemesiyle de mali çöküntü sürecini başlatmıştır.

Bu bağlamda bir nevi ekonomik teslimiyet bayrağını kapitölasyonlarla çeken Osmanlı İmparatorluğu, zamanla büyüyen borçlarını kapatabilmek için Kırım Savaşı esnasında Avrupalı devletlerden dış borç almıştır. Aynı dönemde yaşanan savaşlar ve idari yapıdaki bozukluklar da Osmanlı İmparatorluğu'nun iyice borçlanmasına neden olmuştur. Bu borçlar zamanla ödenemez hale gelmiş ve miras olarak yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetine intikal etmiştir.

Cumhuriyet dönemine geçildiğinde ise siyasi gelişmelerin yanında ekonomi politikaları alanında da hızlı atılımlar gerçekleştirilmiştir. Mustafa Kemal, ekonomi politikalarının ne kadar önemli olduğunu farkında olduğu için İzmir İktisat Kongresi'nde ölk ekonomisinin nasıl bir yol ve yöntem izleyeceğine dair önemli kararlar alınmasını sağlamıştır. Kongrede alınan kararlarla iç ve dış kamuoyuna da yeni Türk devletinin ekonomi politikalarının nasıl olacağı hususunda da önemli mesajlar vermiştir. Bu eksen de siyasal bağımsızlığın da ancak sağlam ve güçlü bir ekonomi ve bunun sürdürölmesi ile mümkün olacağının bilincinde olan kurucu kadro, bu kongre doğrultusunda erken Cumhuriyetin başından itibaren liberal politikaların desteklenmesi ve yeni planlar ile yatırımların yapılmasına önem vermiştir.

Avrupa'yı ve tüm dünyayı etkileyen 1929'da Dünya Ekonomik Buhranı ülkemizi de olumsuz etkilemiştir. Hem geçmişten gelen borçlar ve hem de Büyük Buhran, hükümetin liberal politikalardan vazgeçip aşırı katı ve korumacı bir devletçi sanayi modeline yönelmesine neden olmuştur. Yaşanan buhran ve klasik ekonomi yaklaşımı, ekonomik krizlere farklı bir bakış açısı getirmiş ve müdahalesiz ekonominin kendi kendini düzeltereğini öngörölmüştür. Ancak söz konusu buhranın bitmemesi ve bütün ölkelerde ağır bir biçimde hissedilmesi Keynesyen Ekonomi Modelinin ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Durgunluk ile işsizliğin giderilerek ekonomide bir istikrarın sağlanabilmesini destekleyen Keynesyen Ekonomi Modeli, Türkiye'de de etkili olmuştur. Bu model, devletin hem ekonomik alanda müdahil olmasına, hem de aşırı korumacı olmasına neden olmuştur. Tüm olumsuzluklara rağmen Büyük Buhran'dan sonra ölkö ekonomisi yine de iyi bir şekilde çıkmıştır. Buhran'ın olduğu yıl açık veren bütçe, ondan sonra hep yükselişle devam etmiştir.

Bu dönemde Büyük Buhran'da gelişme gösteren tek ölkö Sovyetler Birliğı olmuştur. Bu nedenle de Türkiye, Sovyetleri örnek alarak 1934'te Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanmıştır. Bu plan ile sanayinin gelişmesi hedeflenerek ölkedeki ekonomik bağımsızlık amaçlanmıştır. Bahsi geçen plan belirlenen sürenin dışına çıkmış olsa da uygulanabilmiştir. Ancak plan, tamamen istendiğı gibi Türkiye'de ekonomik bağımsızlığa tam destek sağlayamamıştır. Ölkemizde ekonominin ve sanayinin canlanmasının ayrıca kalkınmanın sadece tarım ile olamayacağını dillendirilmesi yeni ekonomik düşüncelerin gelişmesine ve farklı ölkelerdeki ekonomik düşüncelerin de dile getirilmesine neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler ve uygulanan politikalar olumlu sonuçlar vermeye başlamış uygulamaların daha da artırılarak devam etmesi görüşleri gelişirken, dünyada oluşan ve bitmeyen olumsuz Birinci Dünya Savaşı'nın izleri ve siyasi olayları İkinci Dünya Savaşı'na neden olmuştur. Türkiye ölkönin askeri ve mali durumunu göz önünde tutarak dış politikasında Avrupa ölkelerinin izleyeceği politikaları çok iyi analiz ederek ölköyi denge konumunda tutmayı hedefleyerek savaş dışında kalmayı başarmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz etkilerinden korunmak için “Savaş Ekonomisi” kapsamında yeni bir takım mali politikalar uygulamaya sokulmuştur. Bu eksen de ortaya konulan ilk kanun 1940 çıkarılan Milli Korunma Kanunu olmuştur.

Gör÷lm÷ştür ki, kanunun sonuçları pek iç açıcı değildir. Milli Korunma Kanunu'na tüccarlarca ve toprak sahiplerince hiç aldırış edilmemesi ve devlete meydan okurcasına uyguladıkları ticari politikalar tartışmalara yol açmıştır. Özellikle bu dönemde en büyük darbeyi işçi kesiminin aldığını söylemek doğru olacaktır. Üretici kesim ve emekçiler hızla fakirleşirken, savaş zenginleri gibi bir zümre de ortaya çıkmaya başlamıştır.

Savaş Ekonomisinin mali açıdan ikinci önemli etkisi 1942'de uygulamaya konulan Ekmeğin Karne ile dağıtımı idi. Söz konusu uygulama çok fazla eleştiri almış olsa da giderek azalan buğday üretimine karşı bir önlem olarak alınmıştır. Uygulamadaki aksaklıklar ve ekmeğin kalitesinin düşür÷lmesi gibi nedenlerle tartışmalara da neden olmuştur.

Savaş sırasında hükümetin yaptığı bir başka uygulama ise 1942'deki Varlık Vergisi uygulaması olmuştur. Verginin çokça tartışılmasının nedeni Müslüman olmayan halktan daha fazla verginin toplanması idi. İkinci Dünya Savaşı yıllarında birçok dünya ülkesi benzer uygulamalar yapmıştır. Varlık Vergisi ile o yıl için bütçe gelirinin üçte biri oranında tahsil edilebilmiştir. Bu rakam ülke ekonomisi için küçümsenmeyecek bir gelir kaynağı olmuştur. Bu açıdan verginin getirilmesi her kesim tarafından desteklenmiş ancak mükellef belirleme usulü, tahakkuk tarh ve tahsil usulleri yöntemleri ve yanlışlıkları nedeniyle eleştirilere neden olmuştur.

Bir diğer uygulama olan 1943'te çıkarılan Toprak Mahsulleri Vergisi idi. Bu vergi ile toprağı olmayanlara belli oranda toprak verilmesi kararlaştırılarak mali açığın bir kısmını kapatarak olumlu işlere de imza atmıştır. Yapılan bütün bu uygulamalar, Türk toplumunun oldukça geniş bir kesimine etki eden ve hükümete karşı çok şiddetli tenkitlere yol açan, siyasal muhalefetin de meydana gelmesine neden olan bir duruma sebebiyet vermiştir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında uygulanan Maliye Politikalarında gör÷lm÷ştür ki "Savaş Ekonomisi" kapsamında ekonomik açığını kapatmak için çıkartılan bir takım kanunlar ve vergiler kısa süreli başarı sağlamışsa da özellikle üretici kesimler üzerinde ağır bir yük teşkil etmiştir. Bu da özellikle siyaseten Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı hem kendi içerisinde hem de toplumun farklı kesimlerinden

tepkilere neden olmuştur. CHP'ye karşı oluşan muhalefet bu tepkilerini 1946'da kurulan Demokrat Parti'yi destekleyerek göstermişlerdir. Savaş yıllarında uygulanan ekonomi politikalarına tepkiler süreç içerisinde büyüyerek devam ederek 14 Mayıs 1950 seçimlerinde CHP'nin iktidarı Demokrat Parti'ye devretmesiyle sona ermiştir.

KAYNAKLAR

Elektronik Kaynaklar

İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Ekonomisi. Web: <https://www.tesadernegi.org/ikinci-dunya-savasinda-turkiye-ekonomisi.html> adresinden 12.03.2020'de alınmıştır.

2. Dünya Savaşı Tarihi ve Özeti - İkinci Dünya Savaşı Tarafları, Nedenleri ve Sonuçları. *Hürriyet Gazetesi* (2020, Ocak, 16).. Web: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/2-dunya-savasi-tarihi-ve-ozeti-ikinci-dunya-savasi-taraflari-nedenleri-ve-sonuclari-41421141> adrsinden 05.04.2020'de alınmıştır.

30 Gazete Kupürüyle Türk Basınının Gözünden Adım Adım İkinci Dünya Savaşı (2015). Web: <https://onedio.com/haber/30-gazete-kupuruyle-turk-basininin-gozunden-adim-adim-ikinci-dunya-savasi-527808> adresinden 25.03.2020'de alınmıştır.

Geçmiş Gazete (t.y.) Web: <http://www.gecmisgazete.com/haber/istanbul-da-varlik-vergisi-listeleri-bu-sabah-asildi> adresinden 14.03.2020'de alınmıştır.

Arık, M. (2017). *İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye*. Web: <https://www.stratejikortak.com/2017/01/ikinci-dunya-savasi-ve-turkiye.html> adresinden 03.04.2020'de alınmıştır.

North, D. (2019). *II. Dünya Savaşı'nın Nedenleri ve Sonuçları*. Web: <https://www.wsws.org/tr/articles/2019/09/03/caus-s03.html> adresinden 06.04.2020'de alınmıştır.

Royde Smith, J. G., Hughes, T. A. (2019). World War II. *Encyclopædia Britannica*. Web: <https://www.britannica.com/event/World-War-II> adresinden 04.04.2020'de alınmıştır.

Tesa Derneği (2017). Ekmek Karnesi Uygulaması (1942-1946). Web: https://www.tesadernegi.org/ekmek-karnesi-uygulamasi-1942-1946.html?8f1e14&8f1e14#_ftn5 adresinde 18.04.2020'de alınmıştır.

1919-2007 Gazete Arşivi. (2015). Web: <https://yadi.sk/d/buaqmmkJZDJEo> adresinden 25.04.2020'de alınmıştır.

Yılmaz, O. (t.y.). Ana Hatlarıyla İkinci Dünya Savaşı. *Academia Çevrimiçi Platform Yayınları*. Web: https://www.academia.edu/21568662/Ana_Hatlar%C4%B1yla_%C4%B0kinci_D%C3%BCnya_Sava%C5%9F%C4%B1-Ed._O%C4%9Fuzhan_Y%C4%B1lmaz adresinden 05.04.2020'de alınmıştır.

Zinde Kültür (t.y.) Web:
<https://twitter.com/zindekultur/status/1106607952033710081?lang=ar> adresinden
04.04.2020'de alınmıştır.

Kitap ve Makale

- Açıkgöz, Ö.ve Özkan, B. (2009). “1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye Ekonomisine Etkileri”. *Mevzuat Dergisi*, 12 (136).
- Akandere, O. (1998). *Milli Şef Dönemi Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler 1938-1945*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Akdağ, İ. (2013). *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türk Dış Politikasına Sovyet Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Akşin, S, (1989). *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980*, İstanbul: Milliyet Kitapevi
- Aktan, C.ve Saraç, D. (2002) *Anayasal İktisat*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Albertini, J.M. (1990). *Ekonomik Sistemler (Uygulamada Kapitalizm ve Sosyalizm)*, (Çev. C. Unay). Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Anbar, A. (2009). “Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’yla Finansal Entegrasyonu: 1800-1914.” *Maliye ve Finans Yazıları*, 1(84), 17-37.
- Armaoğlu, F. (1993). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Arslan, M. (2016). “2. Dünya Savaşı ve Türkiye’de Savaş Ekonomisi.” *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 2(2), 1-14.
- Atağenç, İ. Ö. (2017). “İzmir İktisat Kongresi ve 24 Ocak Kararları Sonrası Türkiye’nin Liberal Tecrübesinin Karşılaştırmalı Analizi”. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 69-87.
- Avcioğlu, D. (1973). *Türkiye’nin Düzeni*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Aydemir, Ş, . (2001). *İkinci Adam*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş, S, (1973) *Türk Ekonomisinin Elli Yılı*, İstanbul, s. 54
- Aydın, M. K. (2019). “Milli Korunma Kanununun Hayata Geçirilişi (1940) ve Tek Parti Dönemi Uygulamaları”. *Firat University Journal of Social Sciences/Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1).

- Aysan, M. A. (1981). *Atatürk'ün Ekonomi Politikası: 100. Doğum Yıldönümünde*. Ankara: Sermet Matbaası.
- Balcıoğlu, M. (2008). *İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Bakar, B. (2012). “İstanbul’da Ekmek Karnesi Uygulaması, Karne ve Ekmek Suistimalleri (1942-1946)”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 12 (12), 1-60.
- Başaran, K. (2019). *Maliye Politikalarının Etkileri: Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Baştuğ, T. (2019). *İkinci Dünya Savaşı’nda Almanya’nın Fransa’yı İşgalinin Türk Basınına Yansıması*. Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Blaisdell, D. C. (2002) “Osmanlı İmparatorluğu’nda Avrupa Mali Denetimi-Duyunu Umumiye/III” (Çev. A.İ. Dalgıç), *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, (66), 28-35).
- Boratav, K. (1982). *Türkiye’de Devletçilik*. İstanbul: Savaş Yayınevi.
- Boratav, K. (1995). *Devletçilik ve Kemalist İktisat Politikaları*. N. Coşar (Der.). *Türkiye’de Devletçilik*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Boratav, K. (2011). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Buluş, A. (2003). *Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temelleri*. İstanbul: Tablet Kitabevi.
- Buluş, A., Kabaklı, E. (2010). 1929 “Ekonomik Buhranı ile Son Dönem Global Krizin Karşılaştırılması.” *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13(19), 17-20.
- Butschek, F. (1994), *E”xternal shocks and Long Term Patterns of economic Growth in Central and Eastern Europe*”, D.F. Good (Editör), *Economic Transformation in East and Central*.
- Clark, A. (1985). *Barbarossa The Russian-German Conflict, 1941-45*. New York: Quill.
- Çakır, H. (1981). “Kalkınmanın Başlangıcında Türk Maliyesi”. *Maliye Dergisi, Atatürk Özel Sayısı*, 129-148.

- Çetin, H. (2007). *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Durumu (1939-1945)*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Çınar, B. (2012). "İkinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi'nde Tankların Gelişimi", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, 10 (19): 119- 158.
- Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu* (15 Haziran 1945). Resmi Gazete.
- Demirbugan, M. A. (2004). *Tarihsel Perspektifle Dönüşüm Öncesi Dönemde Doğu Avrupa'daki Ekonomik Gelişmeler. CÜ Sosyal Bilimler Dergisi Aralık*, 28(2), 149-154.
- Demirer, M. A. (2015). *İkinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Türkiye*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Demirkan, U. (1981). "Atatürk'ün Maliye Siyaseti", *Maliye Dergisi, Atatürk Özel Sayısı*, 41-70.
- Duru, C. (1981). "Atatürk Döneminde Olağanüstü Vergiler", *Maliye Dergisi, Atatürk Özel Sayısı*, 259-288.
- Emiroğlu, H. (2007). "İkinci Dünya Savaşına Giden Süreçte Küresel ve Bölgesel Aktör-Devlet Davranışlarının Çözümlemesi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (14).
- Engin, V. (2016). II. Dünya Savaşı ve Türkiye F. Solak (Ed), *İkinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası*. İstanbul: TDBB (247-259).
- Erdoğan, M. M. (2009). "Neo-Liberal İktisatta Sonun Başlangıcı ve Keynezyen İktisadın Reenkarnasyonu", *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 3(6), 1-40.
- Eroğlu, O. (2010). "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinden Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kamu Maliyesi". Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12, 57-89.
- Foreman-Peck, J., Hallett, A. H., Ma, Y. (2000). "A monthly econometric model of the transmission of the Great Depression between the principal industrial economies". *Economic Modelling*, 17(4), 515-544.
- Gökçen, A. M. (1998). "Cumhuriyet Döneminde İktisadi Gelişme". *Yeni Türkiye Dergisi*, (23-24), 3255-3269.
- Gönüllü, A. R. (2015). "Milli Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Hayvanlar Vergisi" (1920-1962)". *SÜTAD*, (38), 69-22.

- Güneş, G. (2018). "Savaş Ekonomisi Uygulamaları İçinde I. Dünya Savaşı Yıllarında Aydın'da Varlık Vergisi." *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 18(37), 645-676.
- Güneş, G. *Verginin Yasallığı İlkesi*, 1. Baskı, On İki Levha Yayınları, Mart 2008, İstanbul.
- Hart, B. L. (2015), *İkinci Dünya Savaşı Tarihi*, (Çev. K. Bağrıaçık), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hyams B. (1995) "*Weininger and Nazi Ideology*". N. Harrowitz ve B. Hyams (Editörler), *Jews and Gender: Responses to Otto Weininger*. Philedelphia, PH: Temple University Press, 155-168.
- İnan, A. (1989). *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnalçık, H.(1993) "Cizye", *İslam Ansiklopedisi*, (VIII,45-48).Ankara: TDV yayınları.
- İnce, E. (2006). "*Köylüyü Topraklandırma Kanununun Türk Siyasal Yapısının Oluşumu Üzerindeki Etkileri*". ÇTTAD, 5(13).
- Kaiser, D. E. (2015). *Economic Diplomacy and the Origins of the Second World War: Germany, Britain, France and Eastern Europe, 1930-1939*. Princeton: Princeton University Press.
- Karaca, C. (2014). "Uygulanan Para ve Maliye Politikaları Açısından Geçmiş Krizler Ve 2008 Küresel Ekonomik Krizin Karşılaştırmalı Analizi". *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 263-286.
- Karakoç, Y. (1990). *Türk Miras Hukuku Açısından Veraset ve İntikal Vergisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- KARAL, E. Z. (1976), *Osmanlı Tarihi VI. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- Kayıran, M,ve Metintaş, M. Y. (2018). "1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulanması." *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 647-666.
- Kazgan, G. (2005). *Türkiye Ekonomisinde Krizler, 1929-2001*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kerwin, R. W. (1995). *Türkiye'de Devletçilik 1933-1950* (Der. N. Coşar). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kepenek, Y.Y N. (1994). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Koç, İ. C. (2000). “İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri”. *Atatürk Dergisi*, 3(1), 145-167.
- Küçük, Y. (1978). *Türkiye Üzerine Tezler, 1908-1978*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Macksey K. (2006). *Why the Germans Lose at War?* London: Greenhill Books.
- Macksey K J (2012) *İkinci Dünya Savaşı'nda Askeri Hatalar*, M. Tanju Akad (çev), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Makal, A. “65. Yılında Koruma Kanunu, Çalışma İlişkileri ve İş Mükellefiyeti”, Tartışma Metinleri, No.76 Ankara Üniversitesi, (Eylül 2004), s. 4
- Metin, G. (2014). *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Değişken Dış Politikalarının Basına Yansıması (1939-1945)*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Metinsoy, M. (2007). *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Savaş ve Gündelik Yaşam*. İstanbul: Homer Kitapevi.
- Milli Koruma Kanunu* (23 Aralık 1941, 18 Ocak 1940). Resmi Gazete.
- Murray J. W. (1998). “*Constructing the Ordinary: The Dialectical Development of Nazi Ideology*”, *Communication Quarterly*, 46 (1), 41-59.
- Mutluer, M. K. (2007). *Vergi Özel Hukuku*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Mutluer, M. K.ve Öner, E, Kesik, A, (2006). *Bütçe Hukuku*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Néré, J. (1982). *1929 Krizi* (Çev. V. Toprak). İstanbul: AİTİA Yayınları.
- Neumann F.L. (2009) *Behemoth: The Structure And Practice of National Socialism, 1933- 1944*. Chicago: Ivan R. Dee.
- Okçuoğlu, G.ve Önder, İ. (1985). “*Aşarın Kaldırılması*”. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 45, 261-276.
- Overy, R. J. (1982). “*Hitler's War And The German Economy: A Reinterpretation*”. *Economic History Review*, 272-291.
- Öner, E. (2001). *Mali olaylar ve düzenlemeler ışığında Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet döneminde mali idare*. Ankara: Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı.
- Öner, E. (2019). *Maliye Teorisi ve Politikası*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- Özer, S. (2012). “II. Dünya Savaşı Yıllarında Ekim Seferberliği.” *Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 8, 31-49.
- Özçelik, M. (2010). “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(29), 253-269.
- Öztürk, İ. M. (2013). “İkinci Dünya Savaşı Türkiye’sinde Olağanüstü Ekonomik Kararlar: Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32(54), 135-166.
- Pamuk, Ş. (1988). “*İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm*” Pamuk Ş. ve Toprak, Z. (Derleyenler). *Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Pehlivan, O. (2008). *Kamu Maliyesi Trabzon*: Derya Kitapevi
- Radelet S., Sachs J.D. (1998). “The East Asian Financial Crisis: Diagnosis, Remedies, Prospects, Brookings”. *Papers on Economic Activity, Economic Studies Program*, (29), 1-90.
- Sabır, H. (2003). “Atatürk’ün İktisat Zihniyeti”. *Dış Ticaret Dergisi*, (28), 77-92.
- Sönmezoğlu, F. (2011). *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası*, İstanbul, Der Yayınları, 2011.
- Susam, N. (2009). *Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikaları, 1923-2008*. İstanbul: Derin yayınları.
- Şener, A. (1990). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Şahin, H. (1998). *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Talas, C. (1999). *Ekonomik Sistemler*. Ankara: İmge Kitabevi.
- TBMM Zabut Ceridesi** (15 Haziran 1942). Resmi Gazete.
- Tezel, Y. S. (1982). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*. İstanbul: Yurt Yayınevi.
- Tokgöz, E. (1999). *Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-1999)*, Ankara: İmaj Yayınları.
- Uçarol, R. (2006). *Siyasi Tarih: 1789-2001*. İstanbul: Der Yayınları.

- Ulusoy, A.ve Karakurt, B. (2002). “*Vergi İndiriminin Ekonomik Etkileri*”. Vergi Dünyası, 254, 103-116.
- Uran, H. (2007). *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950). İstanbul:* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Utkugün, C. (2016). *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Ekonomik Sıkıntıların Sosyal Hayata Etkileri (1939-1945)*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Uyar H. (1998)*Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*. Boyut Kitaplar;11-577-578
- Varlık Vergisi Kanunu* (12 Ekim 1942). Resmi Gazete.
- Yavi, E. (2001). *Batırılan Bir Ülke Nasıl Kurtarılır? Günümüz Türkiye’sine Kıssadan Hisseler*. İzmir: Yazıcı Yayınevi.
- Yalçın, O. “Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi, İstanbul: 2012*.
- Yaraşlı, G. O. (2005). *Türkiye’de Vergi Reformu*. Ankara: Maliye Bakanlığı APK Kurulu Başkanlığı Yayınları.
- Yeşilay, R. B. (2005). “Devletçiliğin Türkiye Ekonomisindeki İzdeşimleri ”. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(1), 117-132.
- Yıldız, Z. (1996). “Cumhuriyet Türkiye’sinin Atatürk Döneminde Vergi Uygulamaları”. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4, 73-82.
- Zarakoğlu, A. (1974). “*Cumhuriyetin 50. Yılında Memleketimizde Bankacılık*.” Türkiye Bankalar Birliği Yayını, (61).

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.	1929 Yılı İtibari ile Sanayileşmesi Yüksek Olan Ülkelerin Genel Görünümü	38
Tablo 2.	1930-1939 Yılları Arasındaki Bütçeye Göre Gelir ve Giderler.....	41
Tablo 3.	1930-1939 Yılları Arasındaki Parasal Durumlar	45
Tablo 4.	1940-1945 Dönemi Genel Bütçeye Göre Gelir ve Giderler	49
Tablo 5.	1940-1945 Ana İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Gayri Safi Milli Hasıla	49
Tablo 6.	1946-1950 Yılları İthalat, İhracat Değerleri ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	51
Tablo 7.	İstanbul Dışındaki İllere Göre Varlık Vergisi Miktarı.....	76
Tablo 8.	Toprak Mahsulleri Vergisi'nden Elde Edilen Gelirler	82
Tablo 9.	1937 – 1943 Yılları Arası Dönüm Başına Çiftçi Aile Sayısı.....	84
Tablo 10.	İşledikleri Arazi Parçası Sayısına Göre Köylerde Çiftçi Ailelerinin Bölünüşü (1950 Ziraat Sayımı)	86
Tablo 11.	Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Gereğince 1945-1972 Yılları Arasındaki Topraklandırma Çalışmaları ve Maliyetleri	88
Tablo 12.	ÇTK Gereğince 1945-1972 Yılları Arasındaki Topraklandırma Çalışmaları ve Krediler	88

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Tarımsal Fiyat Göstergeleri.....	38
---	----

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1:	1 Eylül 1939 sabah saat 4.45'te Westerplatte'yi bombalayan Alman Schleswig-Holstein zırhlısı	55
Resim 2:	2 Eylül 1939 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi Manşeti	59
Resim 3:	11 Mayıs 1940 tarihli Cumhuriyet Gazetesi Manşeti	60
Resim 4:	Adana Görüşmesi esnasında (soldan sağa) Fevzi Çakmak, Winston Churchill, İsmet İnönü ve Şükrü Saracoğlu	61
Resim 5:	Ulus Gazetesi 20 Nisan 1941 Milli Koruma Kanunu Yazısı.....	66
Resim 6:	19 Eylül 1942 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi	68
Resim 7:	12 Nisan 1942 Tarihli Akşam Gazetesi Necmeddin Sadak'ın Yazı.....	68
Resim 8:	20 Aralık 1941 Ulus Gazetesi Manşeti	71
Resim 9:	1946 Yılı Ekmegi Karnesi	72
Resim 10:	26 Ocak 1942 Vatan Gazetesi.....	73
Resim 11:	17 Aralık 1942 Akşam Gazetesi Varlık Vergisi Listesi	75
Resim 12:	17 Haziran 1945 Ulus Gazetesi Topraklandırma Kanunu'nun Bayram Olarak Kutlanması.....	87

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı :YARALI Turgay
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri :
Telefon :
Faks :
E-mail :
Orcid :

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora		
Yüksek Lisans		
Lisans	MALİYE	02.07.1998

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2000 -	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Adilcevaz MYO Okutman Kadrosu ile 2000 Yılı Nisan ayında başlamış olduğum göreve 29.05.2007 tarih ve 26536 sayılı Resmi gazete de yayımlanarak yürürlüğe giren 5662 sayılı kanunla Yüzüncü Yıl Üniversitesinden ayrılarak Bitlis Eren Üniversitesi'ne bağlanmıştır. Bu dönemler arasında çok çeşitli dersler verdim ve halen devam etmekteyim. 2005 yılında başlamış olduğum Müdür Yardımcılığı görevime devam etmekteyim. Ayrıca 3568 TÜRMOB yasası ve 18. madde uyarınca 21 yılı geçen mesleki deneyim nedeni ile SMMM statüm bulunmaktadır. BİTLİS-Adilcevaz.	

1990-1991	Milli Eğitim Müdürlüğü Mutki Çatalerik Köyü İlkokulu BİTLİS-Mutki (V.Öğretmenlik)
-----------	--

Yabancı Dil İngilizce

Yayınlar

Hobiler Ekonomi, Tarih, Yüzme, Voleybol , Masa Tenisi, Bilardo

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

25/01/2021

Tez Başlığı / Konusu:

“İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikaları ve Sonuçları (1939-1945)”

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam **115** sayfalık kısmına ilişkin, 29/12/2020 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından **TURNİTİN** intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı **%14** (yüzde ondört) dür.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

10/02/2021
Turgay YARALI

Adı Soyadı : Turgay YARALI
Öğrenci No : 2017054
Anabilim Dalı : Uluslararası Politik Ekonomi
Programı : Tezli Yüksek Lisans
Statüsü : Y.Lisans ■ Doktora□

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Erkan AŞAR
25/01/2021

ENSTİTÜ ONAYI
U Y G U N D U R
25/01/2021
Prof. Dr. Bekir KOÇLAR
Enstitü Müdürü